

Göç Üzerine Disiplinlerarası E-Dergi

DIŞ HATLAR

1. Sayı
2026

Göç ve Kökler

Aydan Gülsün Çelik • Aysin Şimşek • Ayşe Naz Hazal Sezen • Ceren Kaya • Çağla Ekin Güner
• Ece Aktaş Yılmaz • Ezgi Ünlü Olgen • Işıl Eğrikavuk • İlkin Sarıçimen • Lale Vatan • Mehmet Aydoğmuş •
Nur Akpınar • Ozan Erkovan • Sedef Ayhan • Simay Karakaş Keramydas • Şahap Eraslan

Dış Hatlar

Göç Üzerine Disiplinlerarası Senelik Ücretsiz E-Dergi

1. Sayı

Göç ve Kökler

2026

Dosya sorumlusu: Aydan Gülsün Çelik

Editörler: Nur Akpınar, Sedef Ayhan

Yayın kurulu: Ezgi Fırat Büyükbaş, Ceren Kaya, Aysin Şimşek, Lale Vatan

Tasarım ekibi: Begüm Çakır, Filiz Demirel, Asya İşci

Kapak ve içerik fotoğrafları: Mehmet Aydoğmuş

Bu e-derginin yayın hakları Göçmen Psikologlar ve Psikoterapistler Ağı'na aittir. Yayımlanan yazı, fotoğraf ve görsellerin tüm sorumluluğu eser sahiplerine aittir. İçerikteki tüm eserler, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında GPPA'nın yazılı izni olmadan kullanılamaz.

Göçmen Psikologlar ve Psikoterapistler Ağı

Ortaklaşma · Dayanışma · Destek

web: www.gocmenpsikologlar.com

genel iletişim: info@gocmenpsikologlar.com

dergi iletişimi: dishatlar@gocmenpsikologlar.com

instagram: [@gocmenpsikologlar](https://www.instagram.com/gocmenpsikologlar)

dergi instagramı: [@dishatlardergisi](https://www.instagram.com/dishatlardergisi)

linkedin: [GPPA](https://www.linkedin.com/company/gppa)

İÇİNDEKİLER İÇİNDEKİLER

BAŞLIK

YAZAR

SAYFA

1.	Dış Hatlar'dan Merhaba!	Sedef Ayhan - Ozan Erkovan	02
2.	Dosya Sorumlusundan	Aydan Gülsün Çelik	03
3.	Yazıya Köklenmek	Nur Akpınar	05
4.	Köksüzlük ve Öksüzlük: Anne(siz)lik Üzerinden Dolaylı Bir Göç Okuması	Sedef Ayhan	08
5.	Göçmenin Tutamağı	Ayşe Naz Hazal Sezen	13
6.	Boşluk ve Bellek: Zabel Yesayan'da Göçmen Ruhsallığı	Aysin Şimşek	16
7.	Kökleri Aramak	Nur Akpınar	20
8.	Neresi Sıla Bize, Neresi Gurbet?: Göçün Ruhsal Rotası	Ece Aktaş Yılmaz	25
9.	Kök Nerededir?: Minari Üzerine Lacancı Bir Okuma	Simay Karakaş Keramydas	30
10.	Yeni Bir Toprakta: İki Farklı Kök ve Tek Bir Çiçek	Ezgi Ünlü Olgen	37
11.	Hiç/bir	Çağla Ekin Güner	40
12.	Berlin'de -Mişli Bir Bina: Ekler ve Kökler Üzerine	Lale Vatan	44
13.	Valizin İçindeki Sultan: Cem ve Sürgünün Psikolojisi	İlkim Sarıçimen	48
14.	Kentin İçinde, Köklerin Etrafında: Göçü Birlikte Düşünmek	Lale Vatan	52
15.	"Ot Nedir? Gerçekten Değersiz midir?: Işıl Eğrikavuk ile öteki bahçe Üzerine	Ceren Kaya	60
16.	Epilog	Mehmet Aydoğmuş	67
17.	özel dosya Göçmenler ve Göç Mitolojileri	Şahap Eraslan	68

dış hatlar'dan merhaba!

Dünyanın dört bir yanında yaşayan Türkçe konuşan ve çalışan psikologlar, psikoterapistler ve kardeş disiplinlerden göç çalışmacıları olarak bundan bir yıl önce, Mayıs 2025'te, **Göçmen Psikologlar ve Psikoterapistler Ağı (GPPA)** çatısı altında bir araya geldik.

Bu birliktelik, aynı topraklarda bitmiş ancak sonrasında birbirlerinden ayrı düşmüş kardeşlerin buluşması gibiydi. Heyecan, özlem, hasret, neşe, kaynaşma, aşinalık, sevgi... pek çok sıcak hissi aynı anda yaşamanın birlikteliği bizi hızlıca birbirimize bağladı.

Sigmund Freud'un insan oluşumuzun iki temel yapı taşını "*sevmek ve çalışmak*" olarak tarifini duymuşsunuzdur. Bizim GPPA'da tam olarak neyi arzu edip neyi gerçekleştirmeye çalıştığımızı da bu iki güzel sözcük tarif ediyor diyebiliriz. Birbirimizi çok kısa sürede *sevdik* ve pek çok alanda (adeta yıllardır bir arada çalışıyormuşuz gibi) *üretmeye* başladık. **Dış Hatlar** dergimiz de bu sevgi ve üretim bağımızın ilk ürünlerinden biri.

Göç olgusunu çeşitli boyutlarıyla anlamak ve disiplinlerarası bir düzlemde kuramsal yazı, makale, deneme, şiir, öykü, çizim, fotoğraf ve diğer görsel sanat çalışmaları yoluyla düşünmek için çıktığımız bu yolculukta *gönüllülük* temel ilkemiz oldu. Mümkün olduğunca çok sayıda göçmene ve göç çalışmacısına ulaşabilmek adına *ücretsiz* ve *elektronik* olarak yayımladığımız dergimizin yaratım sürecinde çok fazla emek var. Ortaya koydukları gönüllü emekleri için dergimizin 2026 yayın kurulu üyelerine ve üretimlerini bizlerle bonkörce paylaşan tüm eser sahiplerine ne kadar teşekkür etsek az!

Dergimiz, amatör bir ruhla ancak alanında uzman kişilerin eserleriyle şekil aldı. Umarız, şu an bu satırları okuyan siz değerli okuyucuya da bu *amatör uzmanlığımız* hem keyif hem de esin verir.

Sedef Ayhan

Ozan Erkovan

GPPA adına kurucu üyeler

dosya sorumlusundan

İ

lk sayımızdan merhaba!

Dergimizin ismine karar verirken tüm göçmenlerin en yoğun duyguları yaşadığı ortak bir mekândan ilham aldık: havaalanlarından. Birçoğumuz için dış hatlar terminaleri, hayatın bir anda sessizleştiği o yerdir. Kaygıyı, korkuyu, heyecanı ve mutluluğu aynı anda yaşayan bir çocuk gibi, hissettiğimiz her duyguyla bavulumuzun kulpunu biraz daha sıkı kavrarız. Bu, köklerimizden kopuşa mı yoksa onlara daha da bağlanışa mı işaret edeceğini henüz bilmediğimiz o ilk andır... Göçmen, iç sesini en güçlü orada duyar. İşte bu dergi, tam da bu duygulardan doğdu.

Dış Hatlar'ın ilk sayısı bizim için bir başlangıç ve köklerimizi sağlamlaştırdığımız bir buluşma noktası arzu ettiğimiz için ilk sayımızın dosya temasını "Göç ve Kökler" olarak belirledik.

Dergi hazırlık sürecinde heyecanımızın hiç eksilmediği, kimi zaman neşeli kimi zamansa endişeli uzun saatler, günler ve haftalar süren toplantılar yaptık. Bu süreçte öncelikle 2026 yayın kurulu üyeleri Ezgi Fırat Büyükbaş, Ceren Kaya, Aysin Şimşek ve Lale Vatan'a; editörlerimiz Nur Akpınar ve Sedef Ayhan'a ve tasarımcılarımız Begüm Çakır, Filiz Demirel ve Asya İşci'ye içtenlikle teşekkür ederiz.

Bu sayıda bizlerle buluşan değerli yazar, sanatçı ve akademisyenlere de minnettarız. Dergimizde yer alan her eser ve verilen her emek bizim için çok kıymetli: her sözcük, dergimizin köklerine eklenen yeni bir bağ oldu.

Değerli metinleri için Aysin Şimşek, Ayşe Naz Hazal Sezen, Ceren Kaya, Çağla Ekin Güner, Ece Aktaş Yılmaz, Ezgi Ünlü Olgun, İlkim Sarıçimen, Lale Vatan, Mehmet Aydoğmuş, Nur Akpınar, Ozan Erkovan, Sedef Ayhan ve Simay Karakaş Keramydas'a; çok zengin çalışmasını dergimizin özel ekinde yer alması için bizimle paylaşan Şahap Eraslan'a ve röportaj talebimizi kabul eden Işıl Eğrikavuk'a değerli vakitleri ve cömertlikleri için içtenlikle teşekkür ederiz. Ayrıca dergimiz için, kapak da dahil olmak üzere birbirinden eşsiz fotoğraflarını, kendi arşivinden tereddütsüz ve cömertçe paylaşan değerli fotoğraf sanatçısı Mehmet Aydoğmuş'a da gönülden teşekkürler.

Umarız Dış Hatlar, okurlarının ilgisiyle uzun yıllar, birlikte üretmenin ve çoğalmanın mümkün olduğunu gösteren bir buluşma alanı olmaya devam eder.

Bir sonraki yılın dosya konusu “**Göç ve Ayrılık**” olacaktır. Bu temaya uygun yazılı ya da görsel çalışmalarınızı **15 Kasım 2026** tarihine kadar **dışhatlar@gocmenpsikologlar.com** adresine gönderebilir; dergimizin **yayın ilkeleri** ve **yazım kılavuzu** dosyalarına **www.gocmenpsikologlar.com** sayfamızdan ulaşabilirsiniz.

Dış Hatlar’a hoş geldiniz!

Aydan Gülsün Çelik
Dış Hatlar Dosya Sorumlusu
Michigan, ABD

yazıya köklenmek

Nur Akpınar*

“Kök” deyince çoğumuzun ilk çağrışımlarından biri, bitki kökü olsa gerek. Nitekim sözcüğün etimolojisine baktığımızda da bunu görüyoruz. Eski Türkçede “kök” bitki kökünü ifade ederken aynı zamanda “mavi”, “yeşil”, “boz”, “gri”, “laci-vert” gibi gökyüzüyle ilgili renkleri ifade etmek için de kullanılmış. “Kök” ve “gök” yalnızca fonetik olarak birbirine benzemekle kalmıyor birbiriyle bir şekilde ilişkilenecek da. Öyle ya, top-rağı yerinde tutan sadece yer çekimi değil, gök itimi de neticede.

“Kök”ün en yaygın kullanılan ikinci karşılığı da yine çoğumuzun bildiği gibi dilbilimsel alanda; sözcüğün anlamlı en küçük birimine de kök diyoruz. Dış Hatlar Dergisi’nin “Göç ve Kökler” başlıklı ilk dosya çağrısını gördüğüm andan beri—hadî bu ilk sayıdır, bu kadar itirafın günahı olmaz, ilk dosya konusuna ekip arkadaşarımla birlikte karar verdiğimiz andan beri diyeyim—kök’ün dilbilimsel çağrışımı

içimde büyüdükçe büyüdü. İlginçtir “Göç ve Kök” her iki sözcüğü de kök halde bırakamayıp “Göç ve Kök-ler” diye karar vermişiz. İşte bu bilinçdışı bir seçim olsa gerek. Kök’ü tek başına bırakmaya hiçbirimizin gönlü el vermemiş, yanına bir ek—hem de bir çoğul eki—ekleyivermişiz. Göçün yapayalnız bir sözcük olarak boyun büküşüne kıyamayıp bir “ve” bağlacıyla “kök’e bağlamışız. Üstelik yalnız bir köke de değil, pek çok köke bağlamak istemişiz galiba: kök-ler...

Göçün köklerle ilişkisi çok bağlamlı ve çok katmanlı fakat bu yazıda daha ziyade dille olan bağına dair çağrışımlarıma yer vermeye çalışacağım. İlk sayının kapsayıcı gücüne ve okuyucunun anlayışına sığınarak bunu da klinisyen kimliğimden ziyade göçmen kimliğimi ve dille olan gönül bağımı öne çıkararak yapma arzusundayım. Hal böyle olunca yazıya köklenme başlığı da kaçınılmaz oldu sanki. Peki mümkün müdür böyle bir şey? Yazıya köklenilebilir mi?

Kökün psikanalitik pek çok çağrışımı olsa da bilinçdışında genellikle ilk nesneye, yani ilk bağ kurduğumuz yere açılır. Burada Winnicott'un¹ tutma (holding) kavramını hatırlamakta yarar var. Tutma, ilk bakım verenin bebeği sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda duygusal ve zihinsel olarak da güvenle taşıması, ihtiyaçlarını sezerek düzenlemesi ve dünyayı kaotik olmayan bir şekilde sunmasıdır.

Bu anlamda bir "tutulma" hâli göçmenlikte çoğu zaman kesintiye uğrar. Yeni ülkenin yalnızca dış koşulları değil, yeni sunduğu dil de özneyi tutabilecek güçte değildir. Dilin ritmi, konuşurken oluşan o içsel müzik, kendiliğinden, doğaldan gelen o akış hali, hepsi yeniden kurulmaya yönelir. Yazı da bu yüzden bir tür köklenme denemesi olarak göçmenin dünyasında yeniden şekillenebilir; yeni bir ritim, yeni bir tutunuş biçimi olarak.

Kristeva'nın² dil ve yabancılaşma üzerine analizleri, başka bir dilde yaşamamanın göçmeni kendisini tam ifade edemeyen, sürekli tercüme etmek zorunda kalan bir özne hâline getirdiğini; bu deneyimin de tamamlanamayan bir cümlede yaşamak gibi hissedilebileceğini düşündürür. Cümlenin başı anadildir, sonunu ise yeni dilde getirmeye çalışırız. Aynı sözcük başka bir ağızda, başka bir tonda bükülür. Bir zamanlar "ev" gibi gelen kelimeler göçle birlikte tanıdık-yabancı bir çehreye bürünür.

Freud'un³ "tekinsiz" kavramının ima ettiği gibi, bir zamanlar bize ait olan şeyin yabancılaşmış geri dönüşüdür bu... Kökün ilk çatlaklarından biridir belki de.

Sıklıkla alıntılıdığım İkinci Hayat kitabında şöyle yazar Nurdan Gürbilek:⁴

"Her yazarın içinde az ya da çok bir yer yaratma, bütün yerleri geride bırakıp yazıya yerleşme isteği vardır. Bir yazınsal vatan: Bu taşlı toprağı ben yarattım, bu geniş bozkırı, bu yeşil tepeleri, bu zirveleri karla kaplı dağı ben yarattım. Dağda yanan ateş, ateşin başında toplanmış insanlar, insanların dinlediği hikâyeler benim eserim. Ama sadece bir yazı olanağından değil, bir yaşam olanağından da söz eden bir yazarın yazınsal yurda rahatça yerleşmesini beklemek safdillik olurdu."

Yazar, yazısında sadece bir yer değil, başka türlü bir yaşam olanağını da kurgularken tıpkı bir göçmen gibi henüz hatırası olmayan fakat buna dair olasılıkları olan bir yere gitmek ve dahi varmak arzusu taşır. Kuvvetle muhtemel oraya yerleşme arzusu da taşıyordur fakat Gürbilek'e göre bunu beklemek safdillik olur. Öyle ki kendi kurduğu yazınsal vatanına bile rahatça yerleşemez yazar.

Bu yerleşememe hâlini yalnız Gürbilek değil, düşüncenin kendisini bir barınak arayışı olarak gören psikanalitik gelenek de tarif eder. Düşüncenin hep bir yuva aradığı söylenir; yazar için metin bu yuvanın çadırı hükmündedir. Bu nitelikte bir yazının geçiş alanı işlevi gördüğünü de söyleyebiliriz sanıyorum.

Adorno'nun⁵ Minima Moralia'da kaleme aldıkları da bu fikri destekler nitelikte. Yazıya ev kurmaya çalışan yazarın, eşyalarını bir odadan ötekine taşıdıkça kendi zihninde de aynı dağınıklığı yarattığını söyler. Yazı bazen sığınılacak bir oda olur, bazen de eşyaların hiç yerleşemediği bir geçiş koridoru.

1 Winnicott, D. W. (1965). *The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development*. Hogarth Press, London. ss. 39-41.

2 Kristeva, J. (1991). *Strangers to ourselves*. (Çev. L. S. Roudiez). Columbia University Press, New York. ss. 14-17.

3 Freud, S. (1919). *The uncanny*. (Çev. D. McLintock). 2003. <https://web.mit.edu/allanmc/www/freud1.pdf>

4 Gürbilek, N. (2011). *İkinci hayat: Kaçmak, kovulmak ve dönmek üzerine*. Metis Yayınları, İstanbul. s.88.

5 Adorno, T. W. (1951). *Minima moralia: sakatlanmış yaşamdan yansımalar*. (Çev. A. Doğan & O. Koçak). Metis Yayınları, İstanbul: 2000. ss.89-90.

Walter Benjamin'in⁶ bellek-yurt fikriyle benzeşen bir biçimde, belki de belleğin kendisidir yersiz yurtsuzlar için en kalıcı ev; sayfalar bu evin duvarları gibi örülür, yine de tam bir yer hissi veremez.

O yüzden şöyle bitirir paragrafı Adorno: *“Sonunda, yazara kendi yazılarında bile yaşanacak yer kalmamıştır.”*

Görünen odur ki yazar kendi metninde bile kiracı hükmünde. Zaten eğer böyle olmasaydı tek öykü, tek roman, tek şiir, tek makale, tek kitap yeterli olmaz mıydı? Tam yerleşilecek yeni bir yer inşa etmişken, başka yer düşlemleri düşmez mi yazarın içine? Biraz soluklandıktan sonra yeniden toplamaya başlar öte berisini, kağıt kalemini, sözcüklerini ardı ardına dizip baştan kurar yeni metnini. Öyleyse diyebiliriz ki göçmenden ziyade göçebedir yazar. Bir yere yerleşmek değil bir yer kurma ve o yeri başka sakinlere—çoğunlukla okura—emanet edip yeni yer için yola çıkma arzusuyla sürekli bir seyahat halindedir. Zweig⁷ da benzer duygularla kaleme almış olsa gerek şu satırları:

“Hangisi olursa olsun yolculuk etmek artık yabancı olduğu bir kavram değil, tam tersine doğal bir kavram.

Bağlardan ve alışkanlıklardan iyice koştum, bunların ikisi de kuşku kavramlar benim için, eksikliklerini hissetmiyorum. İki bavulun birine dünyevi ihtiyaçlarım olan giysilerimi, ikincisine ruhsal hazırlığım olan müsveddelerimi koyuyorum, ondan sonra her yer benim evim.”

Bir başka çok alıntılıdığım yazar/psikanalist Salman Akhtar'ın⁸ söylediği gibi, göçmenin “arası tireli kimliği” tek bir kökten filizlenmez; çok parçalıdır ve her gün yeniden örülür. Belki yazarın metni de böyledir: her yazı, bir öncekini tamamlamaz ama onunla birlikte genişleyen yeni bir yer kurar.

O halde baştaki soruya dönersek, “yazıya köklenilebilir mi?”

Bana öyle geliyor ki yazıya köklenmekten çok, yazının aracılığıyla köklerimizi çoğaltma gayretindeyiz. Belki Dış Hatlar Dergisi - Göç ve Kökler dosyasında bir araya gelmemiz de bu yüzden.

*Nur Akpınar

Klinik psikolog ve psikoterapisttir.

Stockholm, İsveç'te yaşamaktadır.

E-posta: akpinar.enur@gmail.com

6 Benjamin, W. (1950). *Bin dokuz yüzlerin başında Berlin'de çocukluk*. (Çev. T. Turan). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2020. ss. 30-50.

7 Zweig, S. (1984). *Günlükler*. (çev. İ. Özdemir). Can Yayınları, İstanbul: 1997. s. 395.

8 Akhtar, S. (1999). *Göç ve kimlik: kargaşa, sağaltım ve dönüşüm*. (Çev. S. Ayhan). Sfenks Kitap, İstanbul: 2018. ss. 67-92.

köksüzlük ve öksüzlük: anne(siz)lik üzerinden dolaylı bir göç okuması

Sedef Ayhan*

“Sizin çocuğunuz olup yanınızda yaşamak bana harika geliyor. Şimdiye kadar kimsenin çocuğu olmamıştım.”¹

Dış Hatlar dergimizin ilk sayısının dosya konusunu “Göç ve Kökler” olarak belirlediğimiz ilk toplantıda, hemen o an zihnimde iki çok-kafiyeli sözcük belirdi: köksüzlük ve öksüzlük.

Ortaokul zamanlarından kalma Türkçe dersleri bilgisiyle “tunç kafiye” idi bu! Sözcüklerden birinin diğerini tamamen içine alması: k/öksüzlük. Şimdi aradan bunca yıl geçmişken, nereden çıktı bu tunç kafiye?

Göç derken köke, derken oradan öke, hemen oradan ortaokul yıllarına, Türkçe derslerine, ders bitimi annemizin, yani ök’ümüzün, dizinin dibine, memlekete...

*

*“Kendimle ilgili bildiklerim, anlatmaya degecek şeyler değil.” dedi.
‘Ama kendimle ilgili hayal ettiklerimi anlatmama izin verirseniz, onları daha ilgi çekici bulabilirsiniz.’”²*

Sözcüklerin kökeni, dilin bilinçdışıdır.

Psikanalizle ilgilenenler bilirler: psikanalitik bir yazı kaleme almak istediğinizde, aklınızdaki

metnin konusuna dair sizde ilk çağrışan sözcükler için hemen ilk adım bir etimoloji, yani kökenbilim, sözlüğüne koşarsınız. Ben de aynıyı yaptım.

Kök/süz: Eski Türkçe bir sözcük olan kök, bitkileri toprağa bağlayan kısım demektir. Yazılı olarak bilinen ilk kullanımı 1069 yılında Kutadgu Bilig adlı eserde görülmektedir.³ Mecazi olarak bir şeyin temeli, esası, kaynağı, kökeni, soyu; dilbilimsel olarak ise sözcüğün her türlü ekler çıkarıldıktan sonra kalan anlamlı bölümü anlamlarında kullanılmaktadır.⁴ Bu durumda köksüzlük sözcüğü ilk anlam olarak kökü olmayan; mecazi anlam olarak ise temeli, dayanağı, aslı ya da gerçekliği olmayan anlamlarına gelecektir.^{5,6}

Ök/süz: Yine Eski Türkçe bir sözcük olan ök (o zamanki kullanımıyla *ög*) akıl ve anne anlamlarına gelmektedir. Bu sözcüğün yazılı olarak ilk kullanımı kök sözcüğününkinden çok daha eskilere, 735 tarihli Orhun Yazıtları’na dayanmaktadır.⁷ -siz olumsuzluk eki alarak akılsız ve annesiz anlamlarını karşılamaktadır. Bazı kaynaklarda, annesizliğin yanı sıra babasız olma hali için de kullanılmaktadır.^{8,9}

Köksüzlük ile öksüzlük. Birbirini böylesi çağrıştıran iki sözcük. Bu sözcükler, Türk dilinin bilinçdışında adeta derin bir acıyı tarif etmektedir: kendini yaşama bağlayan kısmın ortadan kalkması hali. Bir bitkinin toprağa tutun(ama)ması ile bir evladın hayata tutun(ama)masının aynı yerden tunç kafiyelenmesi.

1 Montgomery, L. M. (1908). *Yeşilin kızı Anne*. (çev. E. D. İpekçi), SaltOkur Yayınları. İstanbul: 2020. s. 19.

2 A.g.e. s. 47.

3 <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6k> (kök sözcüğü erişim: 04.01.2026).

4 <https://www.dildernege.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (kök sözcüğü erişim: 04.01.2026).

5 <https://www.dildernege.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (köksüz sözcüğü erişim: 04.01.2026).

6 <https://sozluk.gov.tr/> (köksüz sözcüğü erişim: 04.01.2026).

7 <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%B6ks%C3%BCz> (öksüz sözcüğü erişim: 04.01.2026).

8 <https://www.dildernege.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (öksüz sözcüğü erişim: 04.01.2026).

9 <https://sozluk.gov.tr/> (öksüz sözcüğü erişim: 04.01.2026).

*

“Ben yalnızca üç aylıkken yüksek ateş yüzünden öldü. Keşke ona anne dediğim hatırlayabileceğim kadar uzun yaşasaydı. ‘Anne’ demek çok tatlı olurdu, öyle değil mi? Annemin ölümünden dört gün sonra babam da ateş yüzünden öldü. Ondan sonra yetim kaldım.”¹⁰

Psikanalist ve çocuk hekimi Donald Winnicott, en eski kaygımızın güvensiz tutulmayla ilişkili olduğunu ve bebeğin, hayatta kalabilmek için annenin süregelen canlı desteğine ihtiyaç duyduğunu söyler.¹¹ Winnicott’a göre ‘bebek diye bir şey yoktur’ ve bir bebeği tarif etmeye çalıştığımızda kendimizi *bir bebeği ve birini* tarif ederken buluruz. Yani bebek tek başına var olamaz; esasen bir ilişkinin parçasıdır¹² (Vurgular Winnicott’a aittir).

Bu bakışla, varoluşumuz temel bir kaygıyla başlar ve dünyaya gelişimizin ilk anından itibaren bizi tutan bir öke ihtiyaç duyarız. Bu ökün bizi nasıl tuttuğu, kökümüzü yaşama nasıl salacağımızla temelden bağlantılıdır. Yani ne kadar tutulursak, o kadar tutunan hale geleceğizdir. Peki, annenin bebeği tutması tam olarak ne demektir? Burada yine Winnicott’a bakmamız gerekir.

Winnicott’a göre tutma, bebeği fizyolojik hasardan koruyan, bebeğin dokunma, sıcaklık, işitsel, görsel ve düşmeye karşı hassasiyet gibi hassasiyetlerini dikkate alan bir işlemdir.¹³ Winnicott tutmanın, bebeğin özellikle fiziksel olarak tutulmasını içerdiğini ve bunun bir sevgi biçimi olduğunu söyler ve ekler: “Belki de bir annenin bebeğine sevgisini gösterebileceği tek yoldur. Bebeği tutabilenler ve tutamayanlar vardır. Tutamayanlar, bebekte hızlıca güvensizlik hissine ve huzursuz ağlamalara neden olurlar.”¹⁴

¹⁰ Montgomery, L. M. A.g.e. s. 48.

¹¹ Winnicott, D. W. (1958 [1952]). Anxiety associated with insecurity. *The collected works of D. W. Winnicott, Vol. 4:* 55-58.

¹² Winnicott, D. W. (1947). Further thoughts on babies as persons. *The collected works of D. W. Winnicott, Vol. 3:* 95-100.

¹³ Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *The collected works of D. W. Winnicott, Vol. 6:* 141-158.

¹⁴ A.g.e.

Winnicott bir bebeğin annesine, yani öküne, hangi yollarla ihtiyaç duyduğunu özetle şöyle sıralar:¹⁵

- (a) Bebeğin annesine canlı bir insan olarak ihtiyacı vardır. Bebek, annesinin teninin ve nefesinin sıcaklığını hissedebilmeli, tadına bakabilmeli ve onu görebilmelidir. Annenin canlı bedenine tam bir erişim olmalıdır ve en temelde, sevgi kendini fiziksel terimlerle ifade eder. Bir bebeğin takdir edebileceği bakım, her ne kadar basit fiziksel ihtiyaçlarla ilgili gibi görünse de, aslında psikolojik ve duygusal ihtiyaçların karşılanmasıdır. Annenin canlılığı ve fiziksel idaresi, bebeğin erken duygusal gelişimi için gerekli olan temel bir psikolojik ve duygusal çevre sağlar.
- (b) Bebeğin annesine dünyayı sunması için ihtiyacı vardır. Daha önce hiç beslenmemiş bir bebek düşünün. Açlık ortaya çıkar ve bebek bir şeyler tasavvur etmeye, ihtiyacı dolayısıyla bir doyum kaynağı yaratmaya hazırdır ancak ona ne beklemesi gerektiğini gösterecek geçmiş bir deneyimi yoktur. İşte tam o anda anne, memesini bebeğin bir şeyler beklemeye hazır olduğu yerde konumlandırırsa ve bebeğe ağzı ve elleri ve belki de koku duyusuyla etrafı hissetmesi için yeterince zaman verilirse, bebek tam da orada bulunan şeyi 'yaratır.' Görme, koklama ve tat alma bir yerlere kaydedilir ve bir süre sonra bebek, annenin sunması gereken memenin tam olarak kendisi gibi bir şey yaratıyor olabilir. Bebek memeden kesilmeden önce dış gerçekliğe yönelik bu özel tanıtım, bir kadın yani anne tarafından binlerce kez yapılmıştır. İstenilen şeyin yaratıldığı ve orada bulunduğu hissi binlerce kez var olmuştur. Bu durumdan, dünyanın istenen ve ihtiyaç duyulan şeyleri barındırabileceği inancı gelişir ve sonuç olarak bebek, iç gerçeklik ile dış gerçeklik arasında, doğuştan gelen birincil yaratıcılık ile herkes tarafından paylaşılan geniş dünya arasında canlı bir ilişki olduğuna dair bir umuda sahip olur.

- (c) Anneye ihtiyaç duyulan üçüncü yol, annenin *hayal kırıklığı yaratma* görevidir. Anne, bebeğine dünyanın ihtiyaç ve hayal gücüyle yaratılabileceği yanılsamasını verdiğinde, gelişim için sağlıklı bir temel olarak tanımladığımız şeylere ve insanlara yönelik inancı tesis ettiğinde, çocuğu memeden kesmenin daha geniş bir yönü olan hayal kırıklığı sürecinden geçirmesi gerekecektir. Hayal kırıklığının tüm şiddeti katlanılabilecek hale gelene ve yaratıcılık olgun beceri yoluyla topluma gerçek bir katkıya dönüşene dek çocuğa sunulabilecek en yakın şey, yetişkinlerin gerçekliğin taleplerini katlanılabilir kılma *istegidir*. Anne, dünyanın ihtiyaç duyulan ve istenen, ve bu sebeple yaratılabilen şeylere benzer bir şeyler *sağlayabilmesine* rağmen, bunun kendiliğinden ya da duygudurumun ortaya çıktığı veya isteğin hissedildiği tam o anda gerçekleşmeyeceğini çocuğu için aşama aşama mümkün kılar (Vurgular Winnicott'a aittir).

Winnicott, bebeğin annesine hangi yönlerden ihtiyaç duyduğunu özetle bu şekilde sıraladıktan sonra yazısını şöyle tamamlar:¹⁶

"İhtiyaç fikrinden istek ya da arzu fikrine peyderpey nasıl geçtiğimi fark ettiniz mi? Bu değişim, büyümeye ve içgüdüsel zorunluluğun zayıflamasıyla sonuçlanan dış gerçekliğin kabulüne işaret eder.

Anne geçici süreyle kendini çocuğa ayırmış, yani başlangıçta kendini çocuğun cebine koymuştur. Ancak nihayetinde çocuk, çevrenin kendisine uyum sağlamak zorunda olduğu en erken döneme ait bağımlılıktan çıkabilecek hale gelir ve hem annenin hem de bebeğin bir arada var olan ikili bakış açısını kabul edebilir. Fakat anne, başlangıçta çocuk için her şey anlamına gelmezse çocuğu kendisinden yoksun (memeden kesme, hayal kırıklığı yaratma) bırakamaz."

*

“Ağaçları çok seviyorum, yetimhanenin çevresinde hiç yoktu. Yalnızca ön tarafta birkaç tane minnacık şeyler vardı. Onların da etrafı beyaza boyanmış, kafes gibi şeylerle çevriliydi. O ağaçlar da aynı yetimlere benziyordu. Eskiden onlara baktıkça içimden ağlamak gelirdi. Hep, ‘Ah, zavallı şeyler!’ derdim. ‘Eğer sizin etrafınız diğer ağaçlarla çevrili olsaydı, büyük ormanlarda yaşasaydınız; uzayabilirdiniz, öyle değil mi? Köklerinizin üzerinde yosunlar, çan çiçekleri büyüseydi, yakınlarda dere olsaydı, dallarınızda kuşlar ötseydi... Ama burada gelişemiyorsunuz. Nasıl hissettiğinizi çok iyi biliyorum küçük ağaçlar.”¹⁷

Göçmenliğimiz annemizi, yani ök'ümüzü, cebimize koyup yola çıkmakla başladı. Elbette bu, annemizin cebimizdeki ilk *replikası* değildi. Evden ayrılıp ötekilerin dünyasına dahil olmaya başladığımız ilk günden itibaren (oyun parkları, sokaklar, okullar, arkadaş buluşmaları, başka evlere yatılı ziyaretler vb.) ötekilerle ilişkilerimizde yaşadığımız *hayal kırıklıklarında*, annemizin bir cep mesafesi uzakta olduğunu bilip hissetmek bizi kendi kendini teskin eden çocuklara dönüştürdü. Annesizliğimizin anlık kaygısı, annemizin simgesel varlığıyla düzenlenebilir hale geldi. Bu yokluğun, simgesel olanla defalarca tamir edilebilir oluşu, bizi evden uzakta saatlerimizi geçirdiğimiz, hem sosyal hem de okul yaşantılarımıza uyum sağlayabildiğimiz kişiler haline getirdi. Böylelikle, sosyal dünyada ötekilerle ilişkilerimiz sırasında *öksüz* olmaya tahammül edebildik; okul sıralarında ise *sabırla* oturup tunç kafiyeyi ve diğer şeyleri öğrenebildik. Ve yine böylelikle, yetişkin dünyasına adım atabilir yani *ayrılabilir* hale geldik. Çünkü *büyüyen* bütün çocuklar evden ayrılırlar ya da diğer bir deyişle, bütün çocuklar büyümek için evden ayrılırlar; ayrılmalıdırlar. Kendi mevzilerini genişletmek, hayata yayılmak için bunu yapmalıdırlar.

Kimi çocuklar annebaba evinin yakınlarında yetişkinliğini inşa etmeye başlarken, kimileri de çok daha uzaklara (sınırlar, kıtalar hatta okyanuslar aşırı yerlere) yönelerek kendilerini büyütme çalışırlar. Bu mevziyi genişletme hali, annebabasızlığı, yani simgesel olarak hem öksüz hem yetim olmayı, kabul etmeyi gerektirir. Köklerimizin yayılması, dallarımızın uzaması, meyvelerimizin güneş görür ve *kendine has* bir lezzete sahip hale gelmesi için gereklidir bu. Evden ayrıl(a)mayan çocuklar ise hep güdük ağaçlar gibi kalırlar. Geniş bir orman sandıkları (ayrılık vakti çoktan geçmiş) annebaba düzeni, onları büyütmeyen ve meyvesizliğe sürükleyen bir yetimhaneye dönüşür. Kulağa oldukça garip gelmekle beraber, asıl evden ayrıl(a)mazsak öksüz ve yetim kişilere dönüşeceğimiz paradoksu düşünmeye değerdir.

*

“Yine de Green Gables'tan Anne olmak, hiçbir yerin Anne'i olmaktan milyonlarca defa daha iyidir, öyle değil mi?”¹⁸

Evden ayrıldık. Çünkü cebimizde annemiz vardı. Bizim tutunamama kaygımızı kucaklayarak dindiren, elimizle her yoklayışımızda orada olan, görünmez bir kökle kendini cebimize bağlayan ve güneşe uzanabilmemiz için boyumuzun uzamasını arzuyla bekleyen annemiz. Ve bunun için de bizi öksüzlüğe ve buna tahammül etmeye ikna etti; başka bir memlekette, aşılınmış melez bir ağaç olabilmek için gerekliydi bu *hayal kırıklığı*.

*Sedef Ayhan

Klinik psikolog ve psikoterapisttir.
Londra, Birleşik Krallık'ta yaşamaktadır.

E-posta: info@sedefayhan.com

...

Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan
Bahseder geri duyanlar bir onulmaz yaradan
Derler: insanda derin bir yaradır köksüzlük
Budur lemde hudutsuz ve hazn kszlk
Sızlatır bzı saatler dayanılmaz bir acı,
Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı.
Rh arar başka teselli her esen rüzgarda
Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda!

Gahya Kemal Beyattı
Koca Mustafapaşa
1961

göçmenin tutamağı

Ayşe Naz Hazal Sezen*

Valizin üstüne kuvvetle bastırırken güçlükle çekiyor fermuarı. Toplanmış bavula son dokunuşunu yapan o metalik sesin, kapanan bir hayata işaret ettiğinin farkında değil henüz. Gidiyor; aşına olduğu, tanıdığı, bildiği, durak isimlerine bakmadan, adımlarını saymadan evine ulaştığı şehirden ayrılıyor. Göç diyecekler bu gidişe, ona da göçmen.

Afili cümlelerle başlamıyor göç, olağan bir günün içindeki çatlaklardan sızıveriyor. Sessiz bir sabahtan, aceleyle yalnız içilmiş bir çaydan, bavula sığmamış o kazaktan, çekmecede unutulmuş bir anahtarlıktan süzülüyor göçmenin iliklerine. Önce bir ürperti, sonra birikmiş ayrıntı tepelerini görmenin yarattığı irkilme. Sonra başka bir diyarda, başka bir dilde, başka bir “sen”!

Taşıdığımız hikaye

Muhacirin hicreti bir yerden başka bir yere gidişi değil, taşıdığı hikâyedir. Hikâyeye ise köküdür. Kökünü alır, pamuklara sarar, alacağı darbelere karşı güvenli hâle getirir ve yola koyulur. Toprağa salınmasına alışık olduğumuz o kökler çoğu zaman bilinenin aksine bir sokağın köşesinde, bir kelimenin vurduğunda, tanıdık bir simanın selamında, annenin mutfak masasına bıraktığı ekmekte ya da hışımla çevirerek okunan o sabah gazetesindedir. Giderken hepsini toplamak ister insan. Balaban bir gönül bohçası gerekir, zira bavullara sığmaz bunca kök. Öyle uzun uzun bavulun içinde susuz ve topraksız seyahat edemeyeceğinden göçmen, görünmez balaban bohçasını göğsüne koyar ve çıkar yola. Yola çıkarken kesip attığını yahut söküp bıraktığını sandığı bazı kök parçaları, sıcak bir ekmek kokusundan yahut bir şarkının notalarıyla dolan göz pınarları tarafından yeniden beslenir. Kökler, ayrıntılardan beslendikçe gizil derununun derinliklerine doğru büyür, göçmenin göğsüne temelli katılabilir.

Ne yürekmiş ki, alır hepsini, taşır, büyütür, filizlendirir ve yeni tohumlara da kök versinler diye yer açar. Bundandır belki de göçmenlerin hafif yürüyememesi; ayaklarının yere sağlam basıp kalplerinin biraz geriden gelmesi. Zira gönüllerdeki ağırlık sayısı, çoğalmış hayatların yüküdür.

Yeni diyarlara vardığında ilk fark edilen şey, sessizliktir. Kalabalıklar hâkim olsa da dışarıya, içeride sesleri yabancı yankılanır. İnsanlar konuşur konuşur ama kelimeler göçmenin ağırlaşmış göğsüne çarpıp geri düşer. Dil iletişim için değildir yalnızca, pamuklara sarılmış köklerin nev diyarı, aidiyetin can suyudur. Can suyunu alan kökler yeni toprağına yerleşmeye başlar. Yeşermeye vakit vardır daha. Önce toprağı dinlemeli; dilini, sertliğini, izin verdiği ve esirgediği yerleri... Yani yerleşmeden evvel uyumun yollarını kollamalıdır.

Yeni toprakta fişkin vermeye kuramsal literatürde “uyum süreci” diyorlar. “Göçmenin uyum süreci”ni anlatan ne teoriler ne kaynaklar var! Akademide tüm sürecin aşamaları adım adım ifham edilir, adları zikredilir, grafikleri çizilir; lakin yine de hiçbir teori gecenin bir yarısı ansızın bastıran o ağırlığı tarif edemez. Günün ortasında durduk yere neden ağlamak ister insan? Açıklayamaz. Neden her şey yolunda görünürken, izah edilemeyen bir eksiklik peyda olur? Cevap veremez. Zira yas, teorilerden kopuk yaşanır ve göç, yası tutulması gereken muhkem bir kayıptır.

Yas tutuldukça olgunlaşacak kökler

Göçmenliğin başında içsel bütünlük kaybolur. Tin, iki diyar—ora ve bura—, iki zaman—geçmiş ve gelecek—, iki başat duygu—hüzün ve heyecan—arasında bölünmüştür. Göçmenin bir yanı geçmişine bakarak “orada olsaydım” diye başlayan cümleler kurar; diğer yanı ise yeşermek istediği bu diyara dönerek yarını düşler.

Bir yanı sessizce “şerefe!” diye kadehini kaldırırken, diğer yanı “cheers/proust/salud/yamas/na zdo-rovye!” diyerek şereflendirir nev sofrayı. Bir yanı nos-taljinin güvenli hüznünde salınırken, diğer yanı yeni keşiflerin heyecanında kıpır kıpırdır. Artık iki parça arasında yaşayan göçmenin aşına olduğu tümlük de-ğişir. Ayırında ya da değil, parçalanmış bütünlüğün yası sızar kalbe doğru; göçmen—göç biçimi fark et-meksizin—köklerinin yas tutuldukça olgunlaşacağından henüz habersizdir.

Masum tavırlı “nerelisin?” sorusu ağırlaştırır göç-menin göğsünü. Zira bu sual muhatabını tek bir kelime-ye indirger. Halbuki göçmenin içinde birden fazla yer, birden fazla zaman, birden fazla hikâye vardır. Bu soru-lar karşısında, göçmenin içinde hiç durmadan çoğalan cümlelere muhalif bir suskunluk hasıl olabilir. Zira an-latmak, her seferinde yeniden başa dönmeyi gerektirir: nereden geldiğini, neden gittiğini, neyi geride bıraktığını veya neleri bırakmadığını... Göçmenin alaminüt soh-betlerde şahsi hikâyesinin hükmü yitmesin diye sığın-dığı sessizlik, yalnızlığının yoldaşı olur. Zaman geçtikçe fark edilir ki yalnızlık aslında yeni toprağın ilk mahsulü-dür. Kalabalıkların içindeki gülüşmelere, tartışmalara, hararetle konuşmalara yarım saniye geriden gelen bir yalnızlık tomurcuklanmıştır. Yarım saniyelik arada kal-mışlık: ne tam içinelik diyalogların ne bütünüyle dışın-dalık. Ne ilginçtir ki hem yara gibi sızlar bu yalnızlık hem de sığınak olur sızlayan yaraya.

Duraktan ev’rilmiş ev

Göçmenin hüneri ise sızlayan yerinden yeni bir ev kurabilmektir. Lakin ev artık bir adres değildir; onun içinde taşıdığı bir hâl oluvermiştir. Alışmakla vazgeçmek, tutunmakla bırakmak arasındaki ince hatta dans etmeyi dahi öğrenen göçmen, dört duvar aramanın geçiciliğini yavaş yavaş terk eder. Aidiyetin tek bir yere sabitlenemeyeceğinin kavrandığı andaki sızlayan yer, yeni mesken tutulur.

Bir mecmuanın yıllanmış kokusunda, pencerenin pervazında bekleyen bir kahvede, ansızın nakaratı te-zahür eden bir şarkının mırıltısında kurulur yeni yuva. Duvarlarla çevrili bir mekândan ziyade, insanın zırhını çıkarabildiği nadir duraklardan birine perdeler takılır, bir köşe koltuk atılır, birkaç tablo ve fotoğraf, bir de lambaderle mahremiyet kazandırılır. Nihayetinde du-raktan ev’rilmiş bu duvarsız mekânın yüreğin dehlizle-rine doğru büyüyen, boşlukları kaplayan kökler olduğu anlaşılır. Aidiyet eve dair değil, ev aidiyete ilişkin bir hâl alır. Göçmenin derunundaki bu ev, iki diyar arasında kalmışlığı silip atamaz, bilakis onu daha da görünür kı-lar. İçinde dünyaları taşıyan biri olur. Maddi yahut ma-nevi iki diyar arasında açılan kapı sayısı, dış dünyayla daha sıkı bağ kurdurtur. İlk mahsul yalnızlık, olgunla-şarak aitliğe dönüşür. Gönüldeki ağırlık kapılardan sa-çılır, adımlar hafifler, bir ferahlık gelir göğse. Aynı ka-pılardan alışkanlık sızar yeni hayata; sabah uğradığın pastane, selamlaştığın tanıdık bir sima, artık adımlarını yoklamadan ilerlediğin sokaklar vardır. Yabancılık, temkinli bir sevincin gölgesine çekilir.

İkili bir tümlük

Belki de göçmen olmanın meselesi, bir menzili tamamlamak değil; bitmeyen bir yolcuğun içinde, sonu olmayan bir hikâyenin yazıldığına farkına varmaktır. Beden bir yerlerde durur; işe gider, eve döner, alışveriş yapar, tanıdıklarla buluşur; ancak zihin hiç durmaz. İkilikler arasında yol alır. Bir adım hatıralara basarken, diğer adım ihtimallere atılır. Dengede durmak güçtür. Bazen tökezler ve düşecek gibi olur göçmen, bazen de hayret uyandıracak biçimde ayakta kalır. Kimi zaman onu dengede tutan, göğsüne yerleştirdiği kökleri olurken; kimi zaman onu parçalayan da aynı köklerdir. Kökler sabitlenmek için katman katman aşağı inerken göçmenin ruhsallığını çatlatabilir; kimileyin parçalayabilir.

Lakin bu çatlaklardan içeri sızan bir çöküş değil; anlayış olur. Zamanla anlaşılır ki bu parçalanmışlıklar bir eksilme ya da kayıp değil; derinleşmek ve çoğalmak uğruna atılan tutamaklardır.

İnsanın bir tutamağı olmalıdır.¹ Göçmen, tutamaklarını en derinlere saklar. Ayriyeten, diyarlar, zamanlar ve duygular arası bu kadar parçalanmasına rağmen dağılmamıştır; sadece başka türlü bir bütünlüğe kavuşmuştur. Tüm ikilikleri içine alan yeni bir tümlük.

Kişisel köklerimiz, genellikle sanıldığı gibi doğduğu toprağa değil, anlatılara tutunur. Anlatıkça nefes alan, paylaştıkça hafifleyen, sustukça ağırlaşır içe çöken hikâyelere... Kendi hikâyemizi taşıyabildiğimiz sürece kaybolmayız. Hikâyemiz kökümüzün yeni toprağı, sadık barınağımızdır. Göçmen olmak, her gün, yeniden, bir kez daha kendimizle karşılaşmaktır. Aynı aynaya bakıp farklı zamanları görmek, başka diyarlardaki hâlimizi izlemek; bazen tanıdık, bazen yabancı bir yüzle bakışmaktır. Tüm bu dağınıklığın ve çokluğun içinde “başka bir diyarda, başka bir dilde, hâlâ ‘ben’im,” diyebilmektir; “gittiklerimle, geldiklerimle; kazandıklarım, kaybettiklerimle... hâlâ buradayım.”

*Ayşe Naz Hazal Sezen

Klinik psikolog ve psikoterapisttir.
Münih, Almanya’da yaşamaktadır.

E-posta: aysenazhazalsezen@gmail.com

1 Atılğan, Y. (2019). *Aylak adam*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 183.

“Tutamak sorunu. İnsanın bir tutamağı olmalı. Dünyada hepimiz sallantılı, korkuluksuz bir köprüde yürür gibiyiz. Tutunacak bir şey olmadı mı insan yuvarlanır. Tramvaylardaki tutamaklar gibi. Uzanıp tutunurlar. Kimi zenginliğine tutunur; kimi müdürlüğüne, kimi işine, sanatına. Çocuklarına tutunanlar vardır. Herkes kendi tutamağının en iyi, en yüksek olduğuna inanır. Gülsençülüğünü fark etmez.”

boşluk ve bellek: zabel yesayan'da göçmen ruhsallığı

Aysin Şimşek*

O ana kadar uluslararası öğrenci topluluklarında bulunmuş, dünyanın çeşitli yerlerinden arkadaşlar edinmiş; kısacası ilkokul yıllarından itibaren bol bol kendi 'kabilesinin' dışından birileriyle temas etmiş ve şimdi de yurt dışında yaşayan biri olarak, ismi sebebiyle Ermeni olduğunu anladığım iş arkadaşımın ilk sohbetimizde, alışkın olduğum şekliyle yabancı biriyle karşı karşıya olmanın çok ötesinde, varlığının bilgisi bugüne kadar hiçbir surette bana ulaşmamış, yeryüzüne ait olmayan bir özneyle karşı karşıya gibiydim.

Tuhaflik da tam burada ki; dedemin ağzındaki küfür, *Erzurumlu Sarı Gelin*, çok sevdiğim *Harput* türküsü ve daha niceleri, hatta birçokları gibi halk arasında hâlâ eski—Ermenice—adıyla anılan köyümüz... Bunların hiçbiri, zihnimde iyi ya da kötü, bir toplumun ferdi olan “Ermeni”ye dair bir imge kurmaya yetmemişti.

Mahir olduğu pek aşikâr mutlak olumsuzlama çabasına karşı,¹ tarihte bilinen göçmen kişiler hakkında yazma fikri üzerine düşünürken Ermeni bir isim seçmeye karar veriyor, böylece Zabel Yesayan ile tanışıyorum. Tek başına, Zabel Yesayan'ın Türk toplumu içerisinde keşfedilişi ve konumlandırılmak istendiği yerin;² kolektif ruhsallığın yapılanması ve

savunma mekanizmalarına dair çok şey söyleyebileceğinin altını çizdikten sonra, lafı daha fazla uzatmadan öncelikle modern Ermeni edebiyatının önde gelen isimlerinden, İstanbullu Ermeni yazar Zabel Yesayan'ın yaşam öyküsüne geçiyorum.

(Wikimedia Commons, 2020)

Zabel Yesayan, kimi kaynaklara göre orta hâlli, kimilerine göre varlıklı; kesin olan, toplumun çeşitli yüzlerinin bir araya geldiği kalabalık bir aileye açar gözlerini. Otobiyografisini ele aldığı *Silahtar'ın Bahçeleri*'nde,³ çocukluk hatıralarının dayı, teyze ve diğer aile üyelerini de kapsayarak onu çevreleyen geniş bir halka oluşturduğu görülür. Yesayan, daha küçük bir bebekken başlayıp 8-9 yaşlarına kadar sık sık ateşli hastalıkların uğrağı olur ve bu sırada zaten “cılız” olan bedeni iyice güçsüzleşir. O dönem genel bakımını da üstlenmiş olan “Gogo” diye çağırıldığı büyük teyze,

annesi yerine onu sarıp sarmalar; kaosun ya da zaman zaman melankolik sessizliklerin hâkim olduğu bu kalabalık evin sığınağı, güvenli limanı olur. Zabel Yesayan, teyzesinin kendisiyle ilgilenirken şefkatle mırıldandığı sevgi sözcükleri için “Hayatımda daha şefkatli hiçbir şey duymadım,” diyecektir. Annesini ise bir hesaplaşma yaşadığını açıkça ortaya koyarak, “O yıllar annem benim için bir sis bulutunun içindeydi; onu çok daha sonraları yeniden buldum ve sevdim,” sözleriyle anacaktır.

1 Dindar, C. (2016, 19 Ocak). İçinden “Ermeni” geçen türküler <https://hyetert.org/2016/01/20/icinden-ermeni-gecen-turkuler/>

2 Halavut, H. (2018, 3 Mayıs). Zabel ile Halide. Gazete Duvar.

<https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2018/05/03/zabel-ile-halide>

3 Yesayan, Z. (2023). *Silahtar bahçeleri* (çev. Sarin Akbaş). Aras Yayıncılık, İstanbul. s. 37-73.

Babası, onun dış dünyaya açılan penceresi; dünya görüşünün şekillenmesinde en büyük paya sahip kişi olmuştur. Öyle ki Zabel Yesayan, babasına dair hatıralarında, kendi deyimiyle “kelimelerin kifayet etmediği” felaketler silsilesinin ortasında kaldığı sırada dahi, satır aralarında yankı bulan kardeşlik umudunun kaynağını işaret eder gibidir.

Yazar olma hevesini kesin bir istikamete taşımasını sağlayan cesareti ise, bir okul arkadaşıyla birlikte dönemin ünlü feminist yazarları arasında yer alan Sirpuhi Dusap’ın evine yaptıkları ziyarette bulur. Bir kadın olarak yazmakla ilgili o gün orada duyduğu gerçekler, onu korkutmak şöyle dursun, keskin bir kararlılığa ulaştırmış olacak ki henüz on yedi yaşındayken, babasının da tavsiyesi üzerine Paris’e gitmeye karar verir. Sorbonne’da edebiyat ve felsefe derslerini takip ederken aynı zamanda geçimini sağlamak için bir dergide tercüme çalışmalarında bulunan bu genç yazar kadın, takip eden yıllarda meşrutiyetin ilanına dair haberleri alır almaz, belki de bu sefer “temelli” olduğunu umarak memlekete döner ve bir yandan çalışmalarına yoğunlaşırken, diğer yandan başından itibaren özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini paylaştığı Jön Türkler’e destek çağrılarında bulunur.

Fakat ne yazık ki Zabel Yesayan’ın birçok kez dile getirdiği “doğmakta olan özgürlüğün büyük sevinci”ne, Ermeni ve Türk toplumu arasında artan kuşku ve çatışmalar gölge düşürecektir. Yesayan, kanlı ‘Adana Olayları’ sırasında Jön Türk Heyeti tarafından gönderildiği bölgeden yazdığı tanıklıkları *Yıkıntılar Arasında* kitabında toplayacak; bu kitap Ermeni toplumu tarafından “kalemimi sattı” şeklinde yorumlanırken, aksine, hükümetçe tehlikeli bulunarak, kovuşturmalar sırasında tehlikeli kişiler listesinde tek kadın olarak adının geçmesine sebep olacaktır.

1915 sonrasında diğerlerini bulan son, onu da yakalamadan önce Bulgaristan’a, ardından Paris’e kaçan Zabel Yesayan, 1933’e kadar Paris’te kalacak ve hem yetim Ermeni çocuklara yardım çalışmalarına hem de yazılarına orada devam edecektir. Sovyet Ermenistanı’ndan davet alması üzerine Erivan’a yerleşen Yesayan, hayatı boyunca sahip olduğu eleştirel ve entelektüel tutumunu burada da sürdürür.

Sosyalist politikaları desteklemesi sebebiyle “milliyetçi” Ermeni gruplar tarafından dışlanan bir yazar olarak Yesayan, bir bakıma ironik biçimde, 1935 yılında Yerevan Halk Mahkemeleri tarafından “milliyetçilik” suçlamasıyla yargılanan Yeğişe Çarents’i savunmaya cesaret eden tek kişi olur;⁴ bu tutumu aykırı bulunarak Sovyet Rusyası’nın merceği altına girer. Çarents hapse girerken, Zabel Yesayan Sibirya’ya sürülür ve sürgün sırasındaki son mektup tarihlerinden hareketle, yüksek olasılıkla 1943’te meçhul bir şekilde hayatını kaybeder.

Sürgün ruhum ve göçmen ruhsallığının kesişimleri

Zabel Yesayan, tanıklıklarını ele aldığı *Yıkıntılar Arasında*’nın ilk sayfasında şöyle der:

“Bu sayfalarda bazen acının, bazen çalkantının, bazen kaygının, bazen de yalnızca insani duygulardan kaynaklanan umutsuzluğun konuştuğunu hatırlamak için yazarın kişiliğinin unutulmasını isterdim.”⁵

Burada Yesayan’ın, okurun özne ile deneyimi birbirinden ayırmasına yönelik dileği; yaşanan trajedinin yazarın niyetine dair yapılabilecek okumalarla boşa düşmesini engelleme arzusu ve insanlık hâllerinin karanlık yüzüne tüm çıplaklığıyla dikkat çekme isteği açıkça hissedilir.

4 Kuciukian, P. (t.y.). *Zabel Yessayan*. Gariwo–The Garden of the Righteous Worldwide.

<https://en.gariwo.net/righteous/armenian-genocide/zabel-yessayan-27003.html>

5 Yesayan, Z. (2024). *Yıkıntılar arasında* (çev. K. Çalıkman Gavrilof). 6. Basım. Aras Yayıncılık, İstanbul. s.31.

Öte yandan göç ve sürgün gibi temaların ağırlıklı yer tuttuğu kurmaca metinleri de, Zabel Yesayan'ın yaşam öyküsü göz önüne alındığında yoğun bir şekilde otobiyografik unsurlar taşımaktadır. Tanıklıklarını aktardığı eserine dair bu arzusunun kurmaca metinleri için de geçerli olup olmadığını bilemeyiz; ancak *Sürgün Ruhum* adlı novellasının ana karakteri olan Emma'yı okurken Zabel Yesayan'ın kendi öyküsünü düşünmemek oldukça zordur.

Emma, ressamlık eğitimini tamamladıktan sonra yurda, İstanbul'a geri döndüğü bir nisan akşamı pencereden dışarı, çocukluğunu geçirdiği Üsküdar'a bakarken şöyle geçirir içinden:

“Nasıl da içe işliyor, nasıl da dokunaklı ve derin kurbağaların bu hiç bitmeyen şarkısı. Bana başka baharları hatırlatıyor ve şaşılabilir bir kudretle, sıla hasretiyle yüklü bir hüznü yaratıyor içimde. Artık yatıp rahatlayayım ve yarının işlerini düşünmeyim istiyorum; fakat bu mütevazı mahlukların sevda arzusuyla dolu bahar ezgisi beni yerime mıhlıyor. Sanki hâlâ İstanbul'dan ve Üsküdar'daki baba evinden uzağım; sanki bu vıramayı ancak bir hatıranın içinde işitiyorum. Müşfik bir his ruhumu hassaslaştırıyor.”⁶

Öyle tahmin ediyorum ki bu yazıyı kapatıp göçmenin “eve dönüşünü” ya da uzun bir aradan sonra yapılan ziyareti ele alan rastgele bir metne veya sözlü aktarıma bakacak olsak, Emma karakterinde anın bir hatıra gibi yaşanması olarak karşımıza çıkan “yabancılaşma” deneyimine yakınsayan ifadeler rastlarız. Anı gibi hatırlama ya da zamanın kronik uzamını kaybetmesi biçimindeki deneyimler, bu yabancılaşmanın ‘zamansal kırılmına’ denk düşmektedir.⁷

Olgusallığı oluşturan geçmiş ile yaşanması umulan gelecek arasında nerede hizalandığı belli olmayan bu “boşlukta”, kimliğin adeta bir yapıbozuma uğrayışı gerçekleşmektedir.

Burada bakışı Emma'dan alıp tekrar Yesayan'a çevirirsek, metni Türkçeye kazandıran Mehmet Fatih Uslu, kitabın sonunda Yesayan'ın edebiyatında belirginleşen ‘Üsküdar’a dönüş’ motifinden şöyle bahsetmektedir:⁸

“Sanatsal yaratım sürecinin sıradan insana olan uzaklığının, resmen ait olduğu memleketle tam bir aidiyet ilişkisi kuramama hissini, yetişkinliğin kaybettirdiklerinin ve erkekler âleminde kadın olmanın yarattığı farklı sürgün hâllerinin hepsinin Üsküdar'a dönüş motifinde can bulduğu görülür. Zira Yesayan, sürgünü yalnızca mekânsal bir kopuş olarak değil, belleğin, dilin ve benliğin katmanlarında süregelen çok yönlü bir varoluş hâli olarak ele alır.”

Bu okuma, Yesayan'ın sürgünü ele alışında kendi yaşam öyküsünden bütünüyle ayırmanın güçlüğüne açıkça ortaya koyar.

Günlük hayatın akışıyla “başka türlü olma” ihtimali arasında gidip gelen insanın, dünyayla nasıl temas ettiğini fark ettiği ve bu ilişkiyi daha özgün bir yerden kurabildiği ölçüde daha “otantik” bir varoluşa yaklaştığı söylenir. Bu bakışla, söz konusu otantik hâle yaklaşma konusunda; bu yazıda “boşluğun” temsil ettiği uyumsuzluk anlarıyla daha sık karşılaşma olasılığı olan bir özne olarak göçmen, bir bakıma daha şanslı değil midir?

İşte burada göçün **kendisini**, o “boşlukla” karşılaşma anlarını yaratan ve çoğaltan bir fenomen olarak düşünebiliriz.

6 Yesayan, Z. (2025). *Sürgün ruhum* (çev. M. F. Uslu). 4. Basım. Aras Yayıncılık, İstanbul. s.17.

7 Şamlıoğlu, K. (2025). *Zamanın kırıldığı yerde: Oğuz Atay'da bellek, yabancılaşma ve varoluş*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 16(2), 488-493.

8 Yesayan, Z. A.g.e. s. 82.

İlerleyen sayfalarda resimlerini bu defa kendi toplumu huzuruna çıkaracak olan Emma, göçmenin öznelliğinde sıkça rastladığımız bir başka hâli deneyimler ve köken aile ya da toplumun gözündeki değeriyle ilgili hislerini şu şekilde ifade eder:

“Yabancı memleketlerde, resimlerim çok daha müşkülpesent ve bilgili insanların karşısına çıktı; fakat buna benzer bir şey hiç hissetmedim. Orada basit bir dikkate layık bulunmak zaferdî, fakat burada mesele bambaşkaydı.”

Bu cümle, psikanalitik bir bakışla kişinin narsistik yapılanmalarına dair çağrışımlar sunsa da, daha geniş bir çerçevede ve varoluşçu hatta kalındığında mesele, daha çok öznenin ötekinin gözündeki yerine ilişkindir. Sartrecı bir yerden bakıldığında, bu iki “öteki”—yabancılar ile Emma’nın resimlerini sergilediği salonu dolduran, dönmüş olduğu kendi toplumu—öznenin kendisini tanımlamasına ve sınırlarını belirlemesine etki etme kapasiteleri açısından birbirinden ayrılmaktadır.

Bu anlamda anayurt ziyaretlerinde kendini yineleyen, ötekinin zihninde bir “ımağ” yaratma çabası; günün sonunda, göçmenin “o” öznenen gelen bakış altında kendi öznelliğini yorumlanan ve bakılan bir nesne olarak deneyimlemesiyle ve bakanın bu denklemde kurucu bir unsur hâline gelmesiyle ilişkilidir.

Son olarak, *Silahtar’ın Bahçeleri*’nin Belge Yayınları baskısının girişinde Marc Nichanian’ın aktardığı Rabo Karabekian hikâyesine kulak verelim:¹⁰ Babası Anadolu kökenli olan Rabo Karabekian, tehirden sağ kurtulmuş bir kuşağın çocuğudur. Romanda Rabo, babasına bir gün bir Türk’le karşılaşsa ondan ne duymak isteyeceğini sorar; baba, Ermeniler gittikten sonra memleketin daha çorak bir yere dönüştüğünü duymak istediğini söyler.

Bu anlatıya atfla, başta sözü edilen sürgün öznenin varoluşsal “boşluklarının”, Zabel Yesayan’ın benliğinde kalem aracılığıyla, yarattığı Emma karakterinde ise fırça darbelerinin yaratıcı gücüyle anlam kazandığını söylemek mümkünken; onların terk etmek zorunda kaldıkları toprakta bıraktıkları boşluk, dile gelmeyen sessizliğinde çorak bir araziye dönüşmüştür.

***Aysin Şimşek**

Uzman psikologtur. Berlin Psychoanalyse und Psychotherapie Institut’te psikoterapi formasyonuna devam etmektedir.

Berlin, Almanya’da yaşamaktadır.

E-posta: aysinnoz@gmail.com

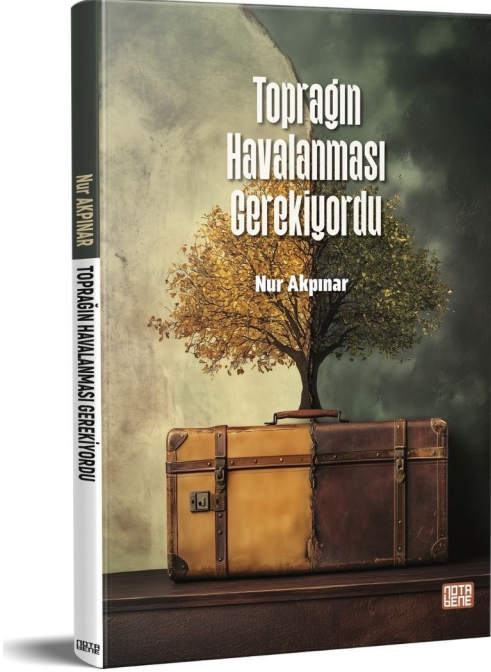
9 Yesayan, Z. A.g.e. s. 79.

10 Şafak, E. (2013). *Süreklî sürgün*. Z. Yesayan, *Silahtar’ın Bahçeleri* içinde (çev. J. Değirmenciler). 2.Basım. Belge Yayıncılık, İstanbul. s. 7.

kökleri aramak

Nur Akpınar*

*Bu öykü, NotaBene Yayınları tarafından yayımlanan **Toprağın Havalanması Gerekiyordu** adlı kitaptan alınmıştır. Yazarın ve yayınevinin izniyle bu dergide yer almaktadır.*

Camın ardındaki puslu manzaradan seçebildiklerim şehirden uzak, uzun bir yolculukta olduğumu teyit ediyordu. Varacağı yeri bilmiyor olmanın telaşından eser yoktu üzerimde, aksine kendimi yolun dinginliğine bırakmanın huzuruyla içimi yumuşatıyordum. Aniden keskin, katı bir sesle irkildim. Aracın camına sert bir taş isabet etmiş olmalıydı. Tak! Ses tekrarladı.

Söyle öne doğru biraz uzandım. Benden başka kimse oralı değildi. Tak! Yoksa lastik mi patlıyordu? Eyvah! Şoför uyukluyor olmasındı? Tak!

Can havliyle ayağa fırladım. Ön tarafı görmeye çalıştım. Tak! Şoförün kafası sis bulutu içinde bir görünüp bir kayboluyor, bir berraklaşıp bir bulanıklaşıyordu. Eğer otobüsü hemen durdurmazlarsa başımıza bir felaket geleceği açıktı. Tak! Yolcuların arasından savrulurak ilerlemeye çalışmak çok zordu. Elim tam şoförün omzuna ulaşmıştı ki sesin şiddetiyle tökezledim. Tak! Tak! Başımda güçlü bir uyuşma, yüzümde bir karıncalanma hissettim.

Kirli bir bulutun arkasında görünen belli belirsiz bir nesneye bakıyordum. Gözlerimi sıkıca yumup tekrar açtım. Bu hareketi birkaç kez tekrarlayınca nesnenin çizgileri belirginleşti. Soluk beyaz, kavisli bir şey. Bir lamba. Zihnim lambanın mesafesini ayarlamayı başardığında kendime gelmişim. Sarsılan bedenim sakinleşmişti. Saate bakmak için kanepenin altındaki telefona uzandım. Tak! Ses? Ses kesilmemişti.

Yataktan doğrulup perdeyi araladım. Şu dışarıdaki... Dışarıdaki Ömer mi? Tak! Ömer'di. Elindeki kazmayı yere vuruyordu. Meğer kazmanın güçlü nidaları beni uyandırmaya uğraşılıyor fakat rüya senaristlerim buna direnmek için var güçleriyle çalışmaya devam ediyorlarmış. Tak!

“N’oluyor?”

Sesim bir yabancıнын sesi gibi çataltıydı. Nihayet yasal kovalamacalarla cehenneme çevrilmemiş keyifli bir rüyadaydım ki apansız uyandırılmışım. Bu yarım kalmışlığın öfkesini henüz üzerimden atamadan durumun saçmalığı kafama dank etti.

“Ne işi lan bu sabah sabah?”

Camı açıp seslendim.

“Abi ne iş?”

Cevap vermedi, duymadı herhâlde.

“Abi, hey, Ömer abi, sana diyorum. N’apıyorsun sabah sabah?”

Allah Allah, ulan dönümlük tarladayız da sesimizi duyuramıyoruz sanki. Ne yaptığını anlamaya çalıştım. Öyle amaçsız, alelade elindekini sallıyor gibiydi. Çapalayası mı tuttu nedir?

“Ömer! Kime diyorum, hey!”

Tık yok. Tak! Tak var ama. Vurmaya devam ediyordu. Bu duymazdan gelmeleri işkillendirmişti beni. Elimi yüzümü bile yıkamadan koridora çıkıp dış kapıyı açtım. Sabahın serinliği tenimi şöyle bir yokladı. Üzerime ince fitilli kadifeden lacivert ceketimi aldım. Altımdaki eprilmiş eşofmanla yakalayamadığı uyum umrumda değildi. Böyle şeyleri dert etmeyi geldiğim yerde bırakmıştım. Ömer, dizleri griye dönmüş soluk hâkî pantolonunu giymişti. Üzerinde el örmesi bej bir hırka. Güneş doğalı bir iki saat olmuştu. Serinlik içime işliyordu. İçimdeki ürperti, tüm bedenimi acele etmeden fütursuzca taradı. Kollarımı birbirlerine iyice doladım. Başka kollar tarafından sarmalanmayalı acaba ne kadar olmuştu? “Siktir etsene!” diye cevapladı içimdeki bilge. Son zamanlarda her şeyi böyle siktir etmeyi kendine âdet edinmişti. Yanına varmama birkaç adım kala Ömer durdu, elindeki kazmayı bıraktı, eğilip yerdeki küreği aldı.

“Abi?”

Kafasını kaldırır gibi yapıp neredeyse bakmadan, bakışlarını üzerime hafifçe değdirerek tekrar işine yöneldi.

“Şimdi olmaz.”

“Ne demek şimdi olmaz? N’apıyorsun sabahın köründe el âlemin bahçesinde Allah aşkına?”

Huyunu bildiğimden, uyandığımdan beri sakın kalmaya, onu sorguda hissettirmemeye uğraşıyordum. Sorgulanmaya gelemeyen başına buyruk adamlardandı. Tanışalı az bir zaman geçmişti. Fakat kime göre az? Takvim yapraklarına göre herhâlde. Uzun, çok uzun zamandır birbirimizi tanıyor gibiydik. Hayatta, büyük yer kaplayan bazı önemli şeyleri; evi, okulu, işi paylaşmak insanları nasıl yakınlaştırıyorsa ölümeye yakın hikâyeleri paylaşmak da öyle yakınlaştırıyormuş. Ömerle paylaştığımız işte buydu: Bir hayat denemezdi, ölümü atlatmış olmanın ardından gelen kalım savaşıydı.

Sabahın köründe ne halt yemeye kendisini de beni de ayağa diktiğini öğrenmek istememden daha doğal ne olabilirdi? Merak ettiğim şeyleri ben kurcalamadan o açmazdı tamam, ama bu kadar tuhaflık da artık iyiden iyiye canımı sıkmaya başlamıştı. Sıkıntımı üfleyip püflemelerimden anlamış olacak ki kısacık da olsa bir açıklama lütfetti.

“Hani onu da başka bi’ zaman anlatırım demiştim ya.”

“Neyi?”

“İzle!”

Yine o gizemli tavrına bürünmüştü. Bazen bu kendinden emin, büyüleneci hâlleri sinirime dokunuyordu. Ama kişiliğinin en eşsiz parçası, yapbozun bütünleyeniydi onlar. Bunu ondan almak, Ömer'i yerle yeksan etmek demektir. Onu böyle kabullenmek gerektiğini öğrenmiştim. Amacı her neyse, onu tamamladığına dair kafasında tek bir şüpheye mahal kalmayınca dek konuşmayacaktı.

Küreği, üzerindeki çiğler az evvel buharlaşmış olan ışıltılı çimlerin üzerine dayadı. Baharla birlikte çimler yeşermeye, çiçekler filizlenmeye başlamıştı. Henüz biçmeyi gerektirecek kadar büyümemişlerdi; kışın rehabetini yeni yeni üzerlerinden atıyor, çokların unutmaya yüz tuttuğu, bizim külliye unuttuğumuz yeniden dirilişi anımsatmaya uğraşıyorlardı. Ağırlığını sol ayağına bindirip sağ ayağını küreğin destek noktasına iyice yerleştirdi. Ucunu toprağa daldırmadan evvel birkaç kez doğru yeri bulduğundan emin olmak ister gibi yokladı. Kazmayla işaretlediği yerin doğruluğundan emin olunca da ağırlığını sağ ayağına bindirip küreği toprağa sapladı. Kışın hantallığını henüz üzerinden atmamış olan toprak, iyice ağırlaşmışa benziyordu. İlk büyük kütle için aynı hareketi birkaç kez tekrarlaması gerekti. Toprağın, zeminin altında kalan parlak kahverengisi tamamen ortaya çıktı. Aynı yerde derinleşmiyor, toprağın rengi biraz değişince hemen yanından devam ediyordu.

Türlü nebata hayat sunan, her birinin içindeki cevheri bulmasına imkân sağlayan o eşsiz rahim burasıydı işte. Ne acayip! Onun da nefes aldığına, su içtiğine, beslendiğine, yaşadığına inanmak yarıktan bakınca çok tuhaftı. Kendi hâlinde, ötesine berisine karışmayan, durduğu yerde duran sıradan bir şey gibiydi. Hâlbuki hareket ediyor, bakım yapıldığında gençleşiyor, terk edildiğinde yaşlanıyor, elden ayaktan düşüyor hatta ölüyordu.

Toprağın bu görünmez canlılığına dalıp gitmiştim ki küreğin, papatyaları, az evvel çimenleri yardığı gibi aynı kayıtsızlıkla parçaladığını gördüm.

“N’aptın abi!”

Beni yine duymadı.

“Abi n’apıyorsun?”

Birkaç saniye için bile duraksamadı. Sesimin çıkmadığını sandım bir an. Papatyalar köklerinden vahşice ayrılıyor, yaprakları sarsıntının etkisiyle titreyerek dökülüyor, sağa sola savruluyordu. Kolundan tutup sarstım.

“Delirdin mi, duymuyor musun?”

Durdu, başını kaldırdı. Bakışlarında öylesine donuk, öylesine katılaşmış bir ifade vardı ki herhangi bir duyguyu oraya oturtmak imkânsızdı. Bugüne ait olmayan hatta kendisine bile ait olmayan tekinsiz bir matlık tarafından esir alınmış gibiydi. Onu böylesine uzak, böylesine yabancı yalnızca bir kez görmüştüm. *Birkaç yıl evvel mısır tarlasında bota binmek için birlikte bekledikleri çocukların ağızını sımsıkı kapadığını anlatırken de böyleydi. Altı yaşındaki kız da dokuz yaşındaki ağabeyi de böceklerden korkuyorlarmış. Küçük kaçaklar tarladaki böcekleri görüp bağırılmak için gözlerini yummuş. Üstelik kimse onlara böyle bir şey yapmalarını söylememiş. Onlara söylenen tek şey “dedeye gidiyoruz,” yalanıymış. Peki, anneleriyle birlikte onları bota bindirmek için uğraşan bu iki yabancı da kimmiş? Neden arabadan hızlıca atlayıp buraya saklanmışlar? Neden hava aydınlanmadan nehri geçmek zorundaymışlar? Ne olmuş da bütün gece sessiz olmaları, çıt dahi çıkarmamaları gerekmiş? Gerektiğini nasıl bildirmişler? Babasının nehrin bu tarafına geçmesini kim engellemiş?*

Bunların hiçbiri konuşulmadan her şey nasıl anlaşılmalı? Hiç tanımadıkları, adını dahi bilmedikleri bot arkadaşları Ömer ve bir başka kaçak; korkup da bağırmasınlar diye çocukların ince, narin dudaklarını kaba saba elleriyle sıkı sıkıya kapatmışlar. Bunu yaparken burun delikleri açık mı, nefes alabiliyorlar mı diye sürekli kontrol etmenin verdiği çaresizlikle tüm dünyaya yabancılaşmanın, zamansızlığın, kıpırtısızlığın haritasını çıkarmışlar. Sanki kendi yaşadıklarını değil, göz ucuyla baktığı ucuz bir polisiye filmde bir sahneyi anlatır gibi hissizdi o zaman da.

Kolunu bıraktım. Hiç soluklanmadan kaldığı yerden devam etti. Kırlangıç otları da bu katliamdan nasibini aldı. Sarı narin çiçekleri daha küreğe değmeden yırtılıyor, kalın yeşil yaprakları bir daha iyileşmemecesine yaralanıyordu. Tadım fena kaçtı. Dönüp gitmek istiyordum, ne bok yerse yesin! Ama onu böyle bir başına bırakmaktan da çekiniyordum. Delirmesinden mi korkuyordum yoksa ona karşı körpe bir şefkat mi duyuyordum bilmiyorum. Acımadan, bir zalimin tedrisatından geçmiş gibi devam etti zulmüne. Gözümün önünde çiçekler ezilip büzülüyor, parçalanıp ölüyordu. Lenten gülü, üzüm sümbülü, firuze... Kalbi mi katılmıştı, aklını mı oynatmıştı, iyice bocalamıştım. Silahını kaldırıp hiç tereddüt etmeden bahar beyazının da canını aldığı anda artık dayanamadım.

“Yeter! Allah aşkına dur artık.”

Durdu. Kürek sapladığı yerde kaldı. Elini sapından aşağı kaydırarak yere çömeldi. Yaptığı katliama şöyle bir baktı. Baktığı yerde ne gördü bilmiyorum ama onun gördüğünden ben ürktüm. Az evvel bir seri katil soğukkanlılığıyla güzelim bahçeyi talan eden o değilmiş gibi dehşet içindeydi. Sabahtan beri ritminde hiçbir bozulma olmayan soluğu hızlandı, bir anda nefes nefese kaldı.

“İyi misin?”

Gözlerinden aşağı yaşlar süzölmeye başladı. Donakalmıştım. Ömer’i ağlarken hiç görmemiştim. Nedense onun, hayatının herhangi bir döneminde hatta bebekliğinde bile ağlamayan, vakur biri olduğuna inanmışım. Oysa işte karşımda canlı kanlı basbayağı ağlıyordu. Elim ayağım birbirine dolandı. Şaşkınlığım biraz fırsat verince hemen bir sigara uzattım. Aldı, yaktı. Bir tane de ben yaktım. Tiryakilere özgü bir ustalıklarla çekti ilk nefesi. Seneler önce bıraktığını, bir daha ağzına sürmediğini biliyordum. Hiç teklemedi ciğeri. Gözlerine yürüyen dumanlar aralanır gibi oldu. Sanki tek bir kelime dahi edersen sessizlik kırılacak, sıcaktan soğuğa atılan kristal gibi un ufak olacaktı. Neredeyse soluğumu tutuyor, ilk konuşan o olsun diye sigaramdan küçük nefesler çekiyordum. Yüzlerimiz bahçeye dönüktü.

“Yaşar mı bu çiçekler bi’ daha?”

Dalga mı geçiyordu benimle yoksa harbiden keçileri mi kaçırmıştı?

“Sence?” diye sordum.

“Bütün o darbelere rağmen bazılarının kökleri yine toprağı bulur.”

“Çok azının.”

“Çok azının.”

Derin bir nefes daha çekti. Suçunu hafifletmek ister gibi bir hâli yoktu hiç. Yaptığından hoşnut değilse de pişman da görünmüyordu. Daha fazla gem vuramadım sitemime.

“Madem yine toprağı bulacaklardı, niye ayırдың köklerinden be adam!”

“Toprağın havalanması gerekiyordu.”

“Toprak havalanacak diye bu sabilere ettiğın reva mıydı peki? Ne olurdu köklerinden usulca çıkarsak, toprağı havalandırıp geri koysak?”

“O zaman bu cendereden sağ çıkanların çocuklarına anlatacağı bir zulüm hikâyesi olmazdı.”

Döndüm, dik dik gözlerinin içine baktım. Gözlerini kaçırmadı.

“Bazılarının kökleri yine toprağı bulacak. Çok azının. Yine de yetmeyecek köklerinin toprağı bulması. Güneşe, suya, besine hatta bakıma da ihtiyaçları olacak. Böylesi bir darbeden sonra belki daha fazla sabır ve şefkat arayacaklar. Şansları bütün bunlara rağmen yaver giderse yeniden çiçek açacaklar. Daha güçlü mü, daha zayıf mı olur bilinmez. Fakat bir daha asla unutmayacaklar bu köklerinden koparılışı, iliklerine kadar işleyecek.

Yaşamak için toprağı tutunmaya uğraşacaklar elbet, başka çareleri mi var? Yok, ama her an sökülüp alınacakmış gibi tedirgin, ürkek olacaklar. Toprağı sığınmakla ona güvenmemek arasında bocalayacaklar. Belki başka baharlara ulaşacak nesilleri fakat her baharda titreyerek anacaklar bugünü.”

“Bizim gibi yani.”

Dudağının kenarından tebessüme benzer bir gölge geçti. Derdini anladığım için durulmuştu. Anlaşılmanın konforu ne eşsiz bir konfordu. Sigarası bitince izmaritini elinde bir top gibi yuvarlayıp fırlattı. Küreğı saplandığı yerde, kazmayı gerisinde bırakıp eve doğru yürümeye koyuldu. Arkasından bakmak yerine eğilip izmariti aldım.

Belki hâlâ ümit vardır, bazıları tazelenen toprağı yeniden kavuşur, tutunur hatta şansını yaver giderse çiçeğe bile durur diye sağlam kalan kökleri aramaya başladım.

*Nur Akpınar

Klinik psikolog ve psikoterapisttir.

Stockholm, İsveç'te yaşamaktadır.

E-posta: akpinar.enur@gmail.com

neresi sıla bize, neresi gurbet?: göçün ruhsal rotası

murathan mungan'ın "dönmek" şiirinden hareketle

Ece Aktaş Yılmaz*

*Dönmek, mümkün mü artık dönmek
Onca yollardan sonra
Yeniden yollara düşmek
Neresi sıla bize, neresi gurbet
Al bizi koynuna ipek yolları
Üstümüzden geçiyor gökkuşağı
Sevdalı bulutlar uçan halılar
Uzak değil dünyanın kapıları
Neresi sıla bize, neresi gurbet
Yollar bize memleket
Gitmek, mümkün mü artık gitmek
Onca yollardan sonra
Yeniden yollara düşmek
Neresi sıla bize, neresi gurbet
Rakılı akşamlar, gün batımları
Çocuk gibi ağlar yaz sarhoşları
Olmamış yaşamlar, eksik yarınlar
Hatırlatır her şey eski aşkları
Neresi sıla bize, neresi gurbet
Yollar bize memleket¹*

Murathan Mungan

Murathan Mungan'ın Dönmek şiiri, Yeni Türkü'nün ezgisiyle birlikte yalnızca bir şarkıya değil, gitmek ve dönmek arasında salınan bir ruh hâline dönüşür. Şiirde tekrar tekrar sorulan soru basit gibi görünse de derin bir ruhsal yarığa işaret eder:

“Neresi sıla bize, neresi gurbet?”

Bu soru, yalnızca coğrafi bir yönelim veya bir rota değildir. Daha çok, insanın kendi içindeki yerini kaybettiği anlarda sorduğu bir sorudur. Çünkü göç, bir ülkeden başka bir ülkeye gitmekten önce, insanın kendisiyle kurduğu ilişkinin yer değiştirmesidir.

Öte yandan göç, gidilen bir yer olduğu kadar, geride kalanın iç dünyasında bıraktığı izleri taşımaya da katlanmaktır.

Şiirde “gitmek” ve “dönmek” arasında salınan ruh hâli, göçün psikanalitik yerleşkesindeki temel gerilimi ve çatışmayı da görünür kılar: kopmak ile bağlanmak, kaybetmek ile yeniden kurmak, unutmak ile hatırlamak arasındaki bitmeyen o hareketi ve yer değişimini...

Göç: Bir yer değiştirme değil, bir içsel kesinti

*“Gitmek, mümkün mü artık gitmek
Onca yollardan sonra
Yeniden yollara düşmek”*

Bu dizelerdeki tereddüt, göçün dışsal bir karar olmaktan çok, içsel bir kırılma olduğunu hissettirir. Psikanalitik açıdan göç, yalnızca dış dünyada olan bir hareket değildir; aynı anda iç dünyada da bir kesinti, bir kopukluk hissi yaratır.

Freud'un sözünü ettiği *yineleme zorlantısı*,² göç deneyiminde sıkça karşımıza çıkar. Kişi yeni bir hayat kurma niyetiyle yola çıkarken, geçmişin çözümlenmemiş duygularını da bazen kısmen farkında olarak bazen de hiç farkında olmayarak beraberinde taşır. Bavulundaysa yalnızca eşya değil; yarım kalmış yaşlar, söylenmemiş sözler ve tamamlanmamış veya gerçekleştirilememiş vedalar da bu yolla taşınır.

Bowlby'nin bağlanma kuramı³ güven duygusunun yalnızca insanlarla değil; yerlerle, seslerle, gündelik ritimlerle de kurulduğunu söyler. Bu nedenle göç, çoğu zaman fark edilenden daha derin bir kayıp duygusu yaratabilir. Kayıp yalnızca bir ev, bir şehir ya da bir ülke değildir; kişi o yerin içinde var olan kendi benliğini de geride bırakır.

1 Mungan, M. (2006). *Söz vermiş şarkılar*. Metis Yayınları, İstanbul.

2 Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (18. Cilt). Hogarth Press.

3 Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: 1. Cilt. Attachment*. Basic Books, New York.

Kayıp, belirsizlik ve melankolinin sessiz yükü

“Olmamış yaşamlar, eksik yarınlar”

Bu dize, göçmenin ruhsal dünyasındaki belirsiz kaybı çok sade bir biçimde anlatır. Freud’un melankoli tanımını,⁴ göç ekseninde düşünüldüğünde anlamlı bir açıklama sunar: göç eden kişi de çoğu zaman neyi kaybettiğini tam olarak söyleyemez. Bir eksiklik hissi vardır ama bu eksiklik açık bir nesneye bağlanamaz.

Bu nedenle göçmenin hüznü bazen dağınık, bazen yönsüzdür. Yas tutulur ama neyin yası tutulduğundan emin olunamaz. İşte bu belirsizlik, göçün ruhsal yükünü ağırlaştırır temel etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Salman Akhtar ve göçmenin dağılmış benliği

Göçün ruhsal etkilerini en kapsamlı biçimde ele alan psikanalistlerden biri olan Akhtar’a göre göç, *benliğin sürekliliğinde bir dizi kırılma* yaratır.⁵ Dil değişir, sosyal bağlar kopar, kültürel kodlar yerinden oynar ve kişi bir anda kendisini tanıdığı dünyadan kopmuş hisseder. Bu durum, benlikte parçalanmaya benzer bir etki yaratır.

Mungan’ın şiirindeki şu dizelerse, bu dağılmayı neredeyse teorisyen ama çok güçlü biçimde anlatır:

*“Olmamış yaşamlar, eksik yarınlar
Hatırlatır her şey eski aşkları”*

Akhtar, göçmenin en zorlandığı şeyin tek bir büyük kayıp olmadığını; çok sayıda küçük kaybın üst üste binmesi olduğunu vurgular.⁶ Dilin tonu değişir, mizah anlayışı kendi yerini bulamaz, beden başka türlü algılanır. Kişi bazen kendini kendi hayatının yabancıları gibi hisseder.

Bu nedenle “sıla” ve “gurbet” kelimeleri ruhsallıkta haritada gösterilen yerler olmaktan uzaklaşır. Bunlar, insanın iç dünyasında taşıdığı duygusal konumlara dönüşür.

Nostalji: Bir yere değil, bir benliğe özlem

*“Rakılı akşamlar, gün batımları
Çocuk gibi ağlar yaz sarhoşları”*

Bu imgeler romantik bir geçmiş anlatısından çok, kaybedilen bir hayat biçimine tutunma çabasını temsil eder. Boym’un tanımıyla nostalji, geçmişini aynen geri getirme arzusu değil; geçmişin artık ulaşılamaz olduğunu bilerek ona tutunma hâlidir.⁷ Belki tam da bu nedenle göçmen de memleketine her döndüğünde kendisini “nerede o eski bayramlar!” sarmalının, duygusunun içerisinde bulur.

Psikanalitik açıdan nostalji, çoğu zaman yas ile melankoli arasında salınır. Göçmen, yalnızca bir yeri değil; o yerdeyken sahip olduğu ruh hâlini, ilişkilenebileceği biçimini, gündelik güven duygusunu kaybetmiştir. Bu yüzden özlem veya özlenen, çoğu zaman mekâna değil, bir zamanlar geride bırakılan, orada bir yerde yaşanmış veya salınmış olan benliğe yöneliktir.

Yollar: Göçmenin geçiş alanı

“Yollar bize memleket” dizesi, göçmenin en temel psikolojik hâlini çok net anlatır. Artık memleket sabit bir yer değil, harekettir. Stuart Hall’un söylediği gibi modern kimlikler tamamlanmış değil, sürekli bir oluş hâli içerisinde.⁸ Göçmen kimliği ise bu oluş hâlinin belki de en somut örneklerinden biridir.

Göçmenin yolu Winnicott’un “geçiş alanı”⁹ kavramıyla kesiştiğinde, bize güçlü bir açıklama da sunar. Göçmenin yol hâli, iç dünya ile dış dünya arasında kurulan bir ara alandır.

4 Freud, S. (1917). Mourning and melancholia. In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (14. Cilt, ss. 243-258). Hogarth Press.

5 Akhtar, S. (1999). *Immigration and identity: Turmoil, treatment, and transformation*. Jason Aronson, Northvale.

6 Akhtar, S. (2004). *The geography of meanings: Psychoanalytic perspectives on the transnational experience*. International Psychoanalytic Association.

7 Boym, S. (2001). *The future of nostalgia*. Basic Books, New York.

8 Hall, S. (1996). Cultural identity and diaspora. In P. Mongia (Ed.), *Contemporary postcolonial theory: A reader* (ss. 110-121). Arnold.

9 Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. Tavistock Publications, Londra.

Ne tamamen eskiye aittir ne de bütünüyle yeniye. Bu nedenle göçmenin elindeki bavuldan ziyade içinde taşıdığı ruhsal bavulu yalnızca eşyanın anlamını taşımaz; geçmişle şimdi arasında kurulan ruhsal köprüyü ve dengeyi de taşır.

Akhtar'ın "çift yönlü köksüzlük"¹⁰ dediği şey tam da budur: Göçmen iki yere de kısmen aittir ama hiçbir yere tam olarak ait değildir. Bu durum acı verici olduğu kadar, yeni bir benlik kurmak için de güçlü bir zemin oluşturur.

Dönmek: Bir yere mi, bir zamana mı?

*"Dönmek, mümkün mü artık dönmek
Onca yollardan sonra yeniden yollara düşmek..."*

Bu soru, psikanalitik olarak şunu sorar: insan kendisinin eski hâline dönebilir mi?

Lacan'ın lensinden arzu kavramına¹¹ bakıldığında insan, kaybettiği şeyi birebir geri alamaz. Arzu, tam da bu imkânsızlığın içinden doğar. Göçmenin dönüş arzusu da çoğu zaman gerçek bir yere dönmekten çok, kaybın hiç yaşanmadığı bir benlik hâline dönme isteğidir.

Öte yandan göç zamanı ilerletir, insanı değiştirir. Dönen kişi artık giden kişi değildir. Geride bıraktığı yer de artık bırakıldığı hâliyle orada değildir. Bu nedenle dönüş çoğu zaman bir kavuşma değil, bir yüzleşme gibi sert veya acı verici bir yerden de deneyimlenebilir. Yukarıda sözü edilen "nerede o eski bayramlar!" hüsrânı belki bir de buradan okunabilir.

Kökler: Taşınır mı, yeniden mi yazılır?

Göç, kökleri söküp atmak değildir; köklerin başka bir yerde yeniden tutunma mücadelesidir. Sayad'a göre¹² göçmen ne eski yurda tam olarak aittir ne de yeni yere eksiksiz uyum sağlar. Bu arada kalmışlık, ruhsal olarak yorucudur ama aynı zamanda üretkendir.

Göçmen köklerini üç yolla yeniden örer: bellek üzerinden, gündelik küçük ritüeller üzerinden ve kuşaklar arası aktarım üzerinden. Bir yemek tarifi, bir şarkı, bir deneyimin içindeki yeni biri olma veya olgunlaşma hâli, bir çocukla, hayvanla veya bitkiyle kurulan içsel bağ... Kökler artık sadece toprağın altında değil, ilişkilerin içinde de büyütülebileceğine dair bir inançla yeniden güçlenir.

Akhtar'ın vurguladığı gibi göçmenin kökleri mekâna değil, zamana ve bağlara tutunur.¹³ Bu yüzden kökler sabit değildir; insan nereye giderse gitsin, onları da içinde taşır. Dolayısıyla başka ülkelere ve başka ihtimallerin içinde de kökler zaman içerisinde, ilişkilerle yeniden filizlenebilir.

Kök belki de ardımızda kalan değil; yolda büyüyendir

Her göç hikâyesi, köklerin bilinçli ve bilinçdışı düzeyde yeniden yazıldığı bir hikâyedir. Fotoğraflar, tatlar, şarkılar ve ritüeller aracılığıyla geçmiş ile bugün, eski kökler ile yeni kökler arasında köprüler kurulur. Bu köprüler, bireyin kimliğini hem derinleştirir hem de çoğaltır.

Psikanalitik açıdan göçmen birey, geçmişin köklerini taşıırken, yeni kökleri filizlendirerek çok katmanlı ve esnek bir kimlik de geliştirebilir. Birey, bu yolculukta hem kaybı hem de yeniden doğuşu deneyimler. Kökler, tek ve sabit değildir; güçle birlikte sürekli olarak yeniden yazılır, çoğalır ve dönüşür.

Böylece göçmen, köksüz değil; çok köklü bir birey olarak yeni dünyasında yürür. Bu yürüyüş hem geçmişe hem de geleceğe doğru psikanalitik ve kültürel bir yolculuktur. Kökler, bilinçli ve bilinçdışı düzeyde sürekli olarak yeniden kurulurken, göçmenin kimliği de sürekli olarak zenginleşir ve filizlenir.

Göç, dışarıdan bakıldığında bir ayrılık gibi görünebilir. Oysa içeriden yaşandığında çoğu zaman bir tür yeniden kurulum, bir inşa sürecidir. İnsan kendini geride bırakıp göç etmez; kendini de yanında, içinde götürür. Gittiği hâliyle dönmez; kendinin başka bir ihtimaliyle birleşerek, dönüşerek döner.

10 Akhtar, S. (1999). A.g.e.

11 Lacan, J. (1977). *Écrits: A selection*. W. W. Norton, New York.

12 Sayad, A. (2004). *The suffering of the immigrant*. Polity Press, Cambridge.

13 Akhtar, S. (1999). A.g.e.

göç ve kökler , 26

Belki Mungan'ın şiiri de bize şunu hatırlatmaya çabalar: bazen memleket bir yer değildir; insanın yürürken içinde taşıdığı yerdir.

Ve bazen kökler, en çok hareketin karnında, o hareketin ritmiyle ve yolda olma hâli içinde büyür.

*Ece Aktaş Yılmaz

Klinik psikolog ve psikoterapisttir.
Teksas, ABD'de yaşamaktadır.
E-posta: eceaktas.psy@gmail.com

kök nerededir?

minari üzerine lacancı bir okuma

Simay Karakaş Keramydas*

19. yüzyılın sonlarına doğru iki önemli gelişme yaşanmıştır. Freud'un psikanaliz keşfi ve sinematografinin icadı. Nesne olarak insanı, insan ruhsallığını ele alan bu iki farklı alanın aynı dönemde ortaya çıkışı bir tesadüf müdür? Toplumsal ve tarihsel dönüşümlerin, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, insanın nesne olarak ele alınış biçiminde yaşanan köklü bir kırılmaya sebep verdiğini düşünüyorum. Modern öznenin bütünlüğüne olan inancın sarsıldığı bir bağlamda sahneye çıkan bu iki gelişme, kendi üzerinde tam hâkimiyeti olduğunu düşünen bütün özne algısını sarsmıştır. Psikanaliz bu kırılmayı, öznenin ruhsallığını, bilinçdışı süreçlerini formüle ederek ele alırken; sinema aynı kırılmayı görsel ve duyuşal düzeyde deneyimlenebilir hâle getirir. Hareketli imgeler aracılığıyla insan bedenini, hareketini, davranışlarını kaydeder, insanı görüntülenen bir nesne konumuna yerleştirir. Bunu yaparken sahip olduğu araçlarla öznenin deneyimlerini ve içsel sürecini en canlı ve duyuşal biçimde yansıtmayı hedefler.

İki disiplinin ortaya çıkışıyla bize işaret edilen şey; öznenin ne kendisinin tam efendisi ne de gördüğü şeyle özdeş bir konumda olduğuna dairdir. Rastlantısal bir eşzamanlılıktan öte, modern öznenin parçalı yapısına verilen iki farklı ama yapısal bakımdan benzer yanıtlar olarak ele alınabilir.

Psikanaliz öznenin kendisine söylediklerinin ötesinde, hissettiklerinin arkasında işleyen yapısal bir durumu işaret eder.

Jacques Lacan'ın daha sonra bölünmüş özne olarak kavramsallaştırdığı bu yapı, Lacancı psikanalizin merkezini oluşturur. Sinema da, benzer bir şekilde görünenin ardında işleyen başka bir düzenin varlığını hissettirir. Boşlukla, kesinti ve süreksizlikle kurulan bu yapı, kadrajın dışına bırakılanlar, gösterilmeyenler ve kesilenlerle, sinemanın kendi yöntemleriyle ekrana taşınır. Anlamın doğrudan verilmediği, dolaylı bir biçimde üretildiği; insanın bütünüyle temsil edil(e)mediği, daima bir fazlalık ve eksiklik taşıyan bir yapı olarak ele alındığı özneye/izleyiciye ait olan bir deneyim alanı olarak bu iki disiplin tanımlanabilir.

Lacan'ın seminerlerini incelediğimizde sinema hakkında doğrudan söylediği bir ifade bulunmasa da, sinemanın Lacancı psikanalizin temel kavramlarını düşünmek için ayrıcalıklı bir alan sunduğunu düşünüyorum. Keza bakış, imge, gösteren, arzu, fantazma ve özdeşleşme kavramlarıyla sinemada belirli bir çerçeve üzerinden okunabilir kılınır. Sinema, seyirciyi yalnızca dünyayı gören bir konuma yerleştirmeyi; aynı zamanda onu bakışın düzeni içine dahil eder. Lacan'ın Psikanalizin Dört Temel Kavramı isimli 11. Seminerinde,¹ yaptığı temel ayrım burada belirleyicidir, görmek ile bakış aynı şey değildir. Görmek öznenin etkinliğiyle ilişkilidir; bakış ise öznenin kendini zaten önceden kurulmuş bir görsel düzenin içinde bulmasıyla ilgilidir. Sinema tam da bu yapıyı mümkün kılar: seyirci gördüğünü sanırken, aynı anda bakışın nesnesi hâline gelir. Lacancı yaklaşım sinema izleyicisini pasif bir gözden çok daha fazlası olarak tanımlamamıza imkan sağlar.

KÖK NEREDEDİR? - SİMAY KARAKAŞ KERAMYDAS

“THIS IS THE MOVIE
WE NEED RIGHT NOW.”

- LOS ANGELES TIMES

WRITTEN AND DIRECTED BY LEE ISAAC CHUNG

MINARI

Minari, Yönetmen: Lee Isaac Chung, 2020

<https://www.imdb.com>

(Telif hakkı A24 ve Plan B Entertainment firmalarına aittir.)

Bu bağlamda Lacancı psikanalitik bakış açısından sinema, izleyiciye sabit bir anlam sunan bir temsil alanı olmaktan çok, bakışın öznel ve konumlanmış doğasını görünür kılan bir deneyim alanıdır. Yine aynı seminerde geçen “Ben tek bir noktadan görebilirim, ama varoluşumda bana her taraftan bakılır” ifadesi² de öznenin sadece bakan bir çift göz olmadığını, aynı zamanda bakışın içine çoktan yerleştirilmiş olduğunu vurgular. Bu da öznenin egemenliğini sorgulatan bir şeydir, fakat öznenin dilinin, arzusunun Öteki’nden geldiğini hatırlarsak, bu bizi şaşırtmamalıdır. 11. seminerde “Görme, öznenin alanına aittir; bakış ise Öteki’nin alanına.” sözüyle bunu özetler Lacan. Özne dünyaya sınırlı bir konumdan bakabilir; ancak dünya özneye tek bir yerden bakmaz. İçine doğulan dünya, başka bir ifadeyle simgesel düzen, toplumsal normlar, imgeler, anlam çerçeveleri ve beklentiler özneyi kuşatır. Bakmak, bu nedenle öznenin yaptığı bir eylem değil, öznenin kendini içinde bulduğu kendisini aşan dünyayla olan ilişkisiyle ilgilidir.

Sinema bu yapıyı teknik olarak yeniden üretir; kamera, kadraj, montaj ve anlatı aracılığıyla, gösterilenler kadar gösterilmeyenlerle beraber, seyircinin neye, ne kadar süreyle ve hangi açıdan bakacağını belirler. Seyirci özgürce bakıyor gibi hisseder; oysa bakışın organizasyonu çoktan kurulmuştur. Bu nedenle sinema, izleyiciye daha fazla görme imkânı sunmaz. Aksine, görmenin eksikliğini üretir. Bize kendi bakışımızı geri verir. Bu sebeple filmi izleyen herkes için aynı anlam oluşmaz, herkes aynı yerden bakmaz. Film genel bir şey söylüyor, bir mesaj iletiyor gibi görünse bile izleyicinin deneyimi kendi bakışına, arzusuna ve geçmişine göre şekillenir. Öznenin dünyayla kurduğu ilişkiyle ilgilidir ve ona nasıl konumlandığını farketirir.

Sinemanın izleyiciye sabit bir anlam, tek bir mesaj ya da garantili bir özdeşleşme sunmadığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim bu metne konu olan film de dahil gerçekleştirdiğimiz tüm film analiz oturumlarında katılımcıların birbirinden farklı hatta zıt yorumlarla katkı sağladıklarını söyleyebilirim.

Bu çoğulluk bir belirsizlik, yanlış anlaşılmanın ifadesi değil; öznelğin ve sinemanın işleyiş biçimiyle ilgilidir; tıpkı psikanalizin etiğinde olduğu gibi. O sebeple psikanaliz (psikoloji ve psikiyatri de buraya eklenebilir) ve sinema arasındaki kaçınılmaz etkileşim, iki disipline de yarar sağlayan bu ilişki, insana tanıklık ederken onu anlamayı, onun hikayesini anlatmayı içerir. Bu sebepten GPPA çatısı altında başlatmayı düşündüğüm ilk etkinlik Göç ve Psikosinema oldu.

Bu kuramsal çerçeve, göç temasını sinema açısından olduğu kadar Lacancı psikanaliz açısından da ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Göç, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme değil, öznenin simgesel düzenle kurduğu ilişkinin sarsılmasıdır. Dil, aidiyet, kimlik ve aile bağları yerinden oynar; özne, kendisini tanımlayan bildiği anlam ağlarının dışına düşer. Lacan’ın özneyi kuran temel unsur olarak tanımladığı dil, göç deneyiminde belki daha önce hiç olmadığı şekilde sözlü ve sözsüz biçimde kesintiler yaşar. Sinema, göç deneyiminde ortaya çıkan bu kırılmayı anlatmak yerine, görsel ve duyuşal düzeyde deneyimlenebilir hale getirir.

Göç, öznenin zamanla kurduğu ilişkinin de bütünlüğünü yitirmesi anlamına gelir. Göçmen özne için zaman, doğrusal ve süreklilik taşıyan bir çizgi olarak deneyimlenmez; geçmiş, şimdi ve gelecek bir nevi birbirine karışır. Geride bırakıldığı varsayılan geçmiş; anılar, yas ve özlem biçiminde şimdiye sızarken; şimdi, tam anlamıyla yerleşik olmayan bir geçicilik hissiyle yaşanır. Gelecek ise umut ile belirsizlik arasında askıda kalır. Sinema bu süreksiz zaman deneyimini, dramatik olaylardan çok gündelik tekrarlar, beklemeler, küçük aksaklıklar ve bir şey olmuyormuş gibi görünen anlar aracılığıyla görünür kılar. Böylece bölünmüş öznenin göçmenlik deneyimi, bir çok bağlamda çok yalın bir şekilde ilerleyen bir anlatıdan ziyade, kopukluklar ve duraksamalar üzerinden kurulan bir öznel zaman olarak sahneye çıkar.

Bu nedenle göç filmleri, çoğu zaman bir uyum ya da başarı anlatısından çok; kök, aidiyet ve arzu etrafında askıda kalan bir öznel durumu görünür kılar. *Minari*³ tam da bu bağlamda, göçü sabit bir kimlik ya da kaybedilmiş bir kök meselesi olarak değil; öznenin ailevi bağları, kök ve arzu arasındaki kırılan dengede yerini yeniden bulma çabası olarak ele alan bir film olarak okunabilir.

Film, 1980'lerde Kore'den Amerika California'ya göçmüş olan Yi ailesinin, Arkansas eyaletine göç etmesiyle açılır. Jacob ve Monica, iki çocukları David ile Anne ile birlikte, şehirden uzak, geniş ama işlenmemiş bir arazide yer alan temelsiz bir karavan eve yerleşirler. California'daki görece yerleşik hayatlarını bırakıp Arkansas'a gelirler çünkü Jacob'un amacı Koreli göçmenlere sebze yetiştirmek ve böylece hem ekonomik olarak bağımsızlaşmak hem de Amerika'da kendi ayakları üzerinde duran bir aile olabilmektir. Bu karar, aile için bir ilerleme vaadi kadar, büyük bir belirsizliği de beraberinde getirir. Geçimlerini sağlamak için Jacob ve Monica bir civciv ayrıştırma fabrikasında çalışmaya başlar; gündelik emek çiftlik hayaliyle yan yana ilerler.

Baba Jacob'un çiftlik kurma arzusuna onu aynı zamanda sürekli eksiklikle yüzleştiren bir imkânsız tamamlık arayışı eşlik eder. Amerikan rüyasını kendi arzusuymuş gibi sahiplenerek elde edeceği başarıyla beraber baba olarak özsaygı kazanacağını hayal eder. Ne var ki bu, özneyi daha fazla sıkıştıran ve imkânsızlığı açığa çıkaran bir fantezidir: "Eğer başarılı olursam, mükemmel bir baba olacağım, ailemin eksikliği tamamlanacak." Bu arzu, Büyük Öteki ile sıkı sıkıya örülüdür. Büyük Öteki, öznenin tanınma isteğini biçimlendiren simgesel mercidir: "İyi bir baba/birey böyle olur."

Lacancı çerçevede, eksikliğin tamamlanması mümkün değildir; çünkü özne yapısal olarak eksiklikle tanımlıdır. Tamamlanmış bir hayat, mükemmel bir baba figürü, eksiksiz bir aile ideali, simgesel düzen içinde üretilen Büyük Öteki'nin

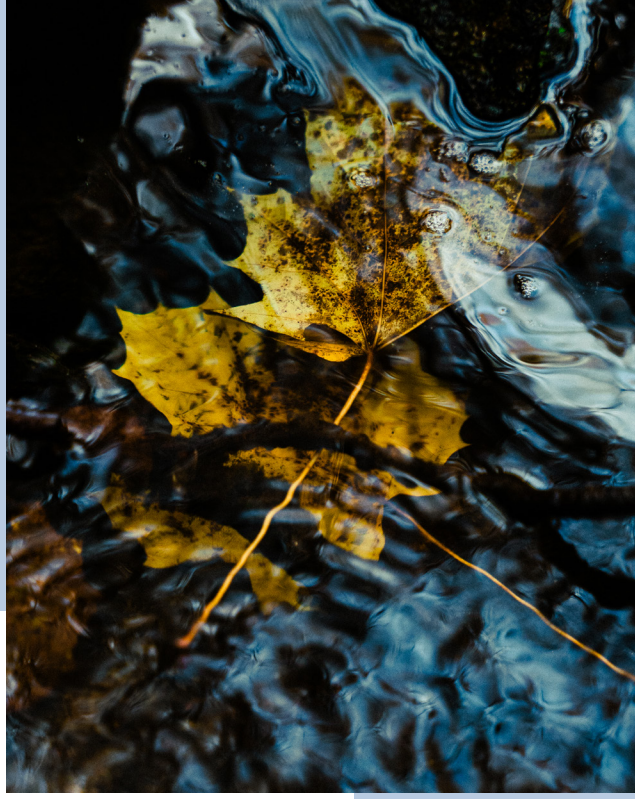
vaadi gibi işleyen imgesel bütünlük fantezisi. Bu, göçmenliğin fantezisiyle iç içedir. Ülke hatta kıta değiştirmenin bedeli, tam da bu hayalin vaat ettiği tamamlanma umuduyla göze alınır. Başka bir yaşam düzeninde bazı şeylerin aşılabileceği düşünülür. Bu sebeple Jacob kurmaya çalıştığı işinde karşılaştığı her bir problemi büyük bir başarısızlık olarak deneyimler. Bir başkasından alabileceği bilgiyi ve deneyimi de uzun süre reddederek tesis etmeye çalıştığı imajı için kendisini fazlasıyla yıpratır. Bazı şeylerin hayal ettiği gibi olmayışının inkârı, Lacancı anlamda simgesel kastrasyon (eksikliğin kabulü) ertelendikçe, Jacob'un fantezisi daha da katılaştır: daha çok çalışır, daha yalnızlaşır, aile bağları kopmaya başlar.

Lacan'da arzu, öznenin yapısal eksikliğinden doğar; bu nedenle hiçbir nesne tarafından bütünüyle doyurulamaz. Göç de bu eksikliğe verilen bir yanıt olarak düşünülebilir: öznenin, eksik olanı başka bir yerde tamamlama umuduyla yerini değiştirmesi. Jacob'un çiftliği bu bağlamda yalnızca somut bir hedef değil, yeni toprağa kök salarak eksikliği telafi edebileceği yönündeki hayalin somutlaştığı bir noktadır. O, toprağı işlemek, toprağı sahiplenmek, ona hükmetmek, ondan ürün almak ister. Lacancı bir ifadeyle çiftlik onun arzusunda küçük a nesnesinin işlevini üstlenen bir odak noktası olarak çalışır: arzuyu canlı tutan, fakat ulaşıldığında eksikliği ortadan kaldırmayan bir neden. Jacob toprağa ne kadar emek harcarsa harcasın, arzu daima bir sonrakine ertelenir: bir sonraki hasat, bir sonraki müşteri, bir sonraki kuyu. Böylece kök, burada sabit ve güvenli bir aidiyet olarak değil, göçmenin arzusunu ileriye doğru taşıyan ama hiçbir zaman bütünüyle yerleşmeyen bir vaat olarak belirir. Bu sürekli ertelenme, arzu ile eksiklik arasındaki yapısal bağı görünür kılar.

Monica ise bu yer değişikliğini pek istemiş ve içselleştirmiş gibi durmaz. Onun için mesele, yeni bir toprağa kök salmaktan çok, gündelik hayatın sürdürülebilirliğidir: evin durumu ve uzaklığı, çocukların sağlığı ve belirsizlik karşısında duyduğu kaygı çok görülebilir. Toplumsal bağların çok daha içinde oldukları şehirdeki hayatı onun için güvenle köklenebileceği bir yer olarak anlatır.

göç ve kökler , 26

göç ve kökler , 26

Bu yönüyle Monica, Lacancı bir açıdan, gerçek ile simgesel arasında dengeyi korumaya çalışan bir konumda durur gibidir. İtirazları yüksek sesli olmasa da süreklidir. Film, daha ilk anlardan itibaren kökle kurulan ilişkinin iki ayrı biçimini ima eder gibidir. Biri yeni bir kök kurma ve sahiplenme arzusuna, diğeri mevcut olanı koruma ve tutunma ihtiyacına yaslanır.

Bu farklılık çocukların göç deneyimine de yansır. David ve Anne, evde tanıdık, dışarıda yabancı olan birçok şeyin arasında kendilerine bir yer bulmaya çalışırlar. Anne (kız çocuk) filmde sessizliğiyle dikkat çeker. Daha az konuşur, çoğu zaman gözlemci konumundadır. Ancak bu sessizlik, pasiflikten çok, ailenin gerilimlerini taşıyan bir tanıklık hâli içerir. Film, onun iç dünyasını sözle açmaz; ama bakışları ve konumlanışı, aile içindeki duygusal yükün bir kısmını taşıdığını gösterir.

Evin küçük çocuğu David için yeni ev korkutucu ve yabancıdır, okulu ise henüz içine tam olarak girilemeyen yeni bir dünyayı temsil eder.

Kalp rahatsızlığı nedeniyle zaten sınırlanmış olan bedeniyle koşamaması ve diğer çocuklarla oyun oynamamasının yanı sıra okulda ve kilisede maruz kaldığı bakışlar, öğretmenin uyarıları ve örtük dışlanma David'i başka bir yere koyar, onu başka bir sınırla daha karşılaştırır. Fiziksel sınırlılık, yeni çevredeki simgesel eşitsizlikle birleşerek çocuğun imgesel özdeşleşme deneyimini zorlaştırır.

Büyükanne Soonja'nın gelişi, filmde yalnızca aileye yeni bir karakterin eklenmesi değil; evin ritmini, ilişkilerin yönünü ve kök meselesinin nasıl düşünüleceğini belirgin biçimde dönüştüren bir kırılma anıdır. Soonja, kendi öznel dili, alışkanlıkları ve gündelik hayat pratikleriyle birlikte gelir. Bavulundan çıkanlar, acı biber, balık sosu, kurutulmuş yiyecekler, bitkiler ve tohumlar, göçmen biri için tanıdık bir sahnedir. Memleketten gelen kişi eli boş gelmemiştir ve getirdikleriyle göçmen evine kökü geri getirmez belki ama en azından ilk aşamada kökün hâlâ taşınabildiğini hatırlatır.

David'in Soonja ile ilk karşılaşması, Öteki deneyiminin doğrudan yaşandığı sahnelerden biridir. Beklediği gerçek büyükanne imgesine uymayan bu kadın onu rahatsız eder. Kurabiye yapmaz, yerde oturur, küfür eder, televizyon izler, Mountain Dew (bir tür gazlı içecek) içer. David'in "Sen büyükanne gibi değilsin" itirazına Soonja'nın verdiği yanıt önemlidir: "Ben Koreliyim. Amerika'daki büyükanneler gibi değilim." Bu söz, bir kültürü savunmak ya da diğerini reddetmekten çok, kökün taşınan bir alışkanlıklar bütünü olduğunu ima eder.

David bu büyükanneden utanır, ona karşı zaman zaman hırçınlaşır, ona kaba davranır, hatta bir sahne de altını ıslatır. Bunlar basitçe çocukluk olarak değil; yeni bir dünyada yerini bulmaya çalışan bir öznenin bedeniyle verdiği tepkiler olarak okunabilir. Soonja ise kendi bildiği şekilde torunuyla temas etmeye devam eder. Bu ilişkinin en yoğunlaştığı an, minari sahnesidir. Soonja, David'i dere kenarına götürür ve getirdiği minari tohumunu oraya eker. Evin yanı ya da Jacob'ın bir çok dinamiği kontrol etmeye çalıştığı toprak değil; kimsenin sahiplenmediği, küçük bir su kenarıdır burası. Büyükanne minarinin her yerde yetişebildiğini söyler: "Çok bakım istemez, su olan her yerde kök salar... Sürekli bakmana gerek yok, hayatta kalacaktır." Bu sözler büyük bir metafor gibi sunulmaz; sade bir bilgi olarak verilir. Ancak tam da bu sıradanlık, kökün sabit bir toprağa değil; ilişkiye ve uyumlanmaya bağlı olduğunu düşündürür.

Minari, burada özenle bakılan bir tarla bitkisinden çok, bir deneyimdir: ekilir, bırakılır ve beklenir. Bu sahne, Jacob'un toprağı kontrol etme ve hâkim olma arzusuna sessiz bir karşıtlık kurar. Soonja'nın taşıdığı kök fikri, bir tane şart sağlandıktan sonra o yerle uyumlanarak, zamana bırakarak var olur. David'in bu deneyime tanıklığı, başta yabancı olarak algıladığı büyükanneyi köklerin taşıyıcısı hâline getirir.

Soonja'nın sıradışılığı, ailenin köklerini taşıırken aynı zamanda farkını da hatırlatır; minari bitkisi gibi, nereye düşerse orada filizlenir, dayanır ve yaşam bulur.

Soonja'nın inme geçirmesi ve yardım etmek için çöp yakarken istemeden çıkardığı yangın ise simgesel ve imgesel düzeni sarsan, travmatik Gerçek'in sahneye çıkışıdır. Depolanan sebzeler, aylarca verilen emek, kurulan hayaller, hepsi ailenin gözleri önünde yanarken Jacob'un yangına verdiği ilk tepki, söndürmekten çok kurtarmaya yöneliktir. Çaresizlik içinde kasaları taşımaya çalışırken arzusunun hâlâ bir şeyleri kurtarabilirim yanılışına tutunduğu an çok çarpıcıdır. Bu an, bu şekildeki bir köklenmenin garanti edilemez olduğunu açıkça gösterir. Monica ise yangınla birlikte belki de ilk kez Jacob'un hayalinin ağırlığını bu kadar çıplak görür. Başta donakalır; sonra Jacob'u durdurmaya çalışır. Kasaları bırakmasını ister, çocukları düşünmesini hatırlatır. Jacob'un bir an duraksadığı, Monica'ya baktığı ve sonra kasaları bıraktığı an, filmin en kritik dönüşlerinden biridir ve Jacob'ın arzusunun mutlaklığından vazgeçtiği bir eşik anıdır. Toprak merkezli bir kökten, ilişki merkezli bir köke doğru değişim söz konusudur.

Filmin finalinde David'in Jacob ile birlikte dere kenarına gitmesi ve minarinin yeşerdiğini görmeleri, filmin kök meselesini tamamlayan sahnedir. Minari, Arkansas toprağında, başka bir iklimde köklenmiştir. Büyükannenin getirdiği tohum, geçmişten bugüne taşınan kökleri somutlaştırır ve ailenin toprağa ve birbirine tutunma imkânını, hem köklerin hem ilişkilerin yeniden filizlenmesini başlatır.

Minari, göçmenliğin yalnızca mekânsal bir hareket olmadığını; öznenin arzusu, aile bağları ve Öteki ile ilişkisini dönüştüren bilinçdışı bir süreç olduğunu gösterir.

Minari metaforu, göçmen deneyimini hem kırılğan hem de dirençli kılarak, arzunun ve öznel konumun yeniden yapılandırılmasına imkân verir. Film, kökü, geride bırakılmış ya da geri dönülen bir yer olarak değil; birlikte kalınan, yeniden kurulan bir alan olarak düşünmeye davet eder. Yi ailesi için kök, ne yalnızca Kore'dedir ne de tamamen Amerika'dadır. Kök, sabit değildir; ama bütünüyle kaybolmaz. Tıpkı göçmen öznenin kendisi gibi.

Filmde minarinin köklenmesi her şeyin yoluna girdiğinin bir göstereni değildir. Ailenin maddi sorunları çözülmemiştir, gelecek hâlâ belirsizdir. Bilinenler işe yaramamış, hayaller gerçekleşmemiş olabilir. Bu durumda kontrol etmeye çalışmak ve ısrarcı olmak yerine bazen biraz zamana ve kendi haline bırakmak ve kabul etmek de bir yoldur. Göç de zaten tamamlanmamışlık ve kırılğanlık içinde yeniden uyum sağlamanın ve filizlenmenin hiç bitmeyen bir yolculuğudur.

*Simay Karakaş Keramydas

Klinik psikolog, psikoterapist ve formasyonda psikanalisttir.

Selanik, Yunanistan'da yaşamaktadır.

E-posta: simaykarakas@gmail.com

yeni bir toprakta: iki farklı kök ve tek bir çiçek

Ezgi Ünlü Olgen*

*“Yoldan topladım kendimi
Yapboz bi’ kişi bile etmezler
Eksik değil kimse”¹*

Simbiyoz, biyolojide birbirinden farklı iki canlının ortaklaşa ve yakın etkileşim halinde yaşam kurmasıdır. Bu ilişkilerde taraflar bazen tek bir organizma gibi karşılıklı fayda sağlayarak hareket eder, bazen de bir tarafın diğerinden besle diği asimetrik bir bağ kurar.²

Göç; ana toprağı geride bırakıp, köklerimizden bir kısmıyla yeni bir coğrafyaya taşınma sürecidir.³ Tıpkı bir saksı değişimi gibi; bitki bir süre topraksız kalır, sarsılır ve ardından yeni toprağına tutunmaya çalışır.

Bazen bu yolculuk bir partnerle birlikte deneyimlenir. Ana toprak geride kalmış olsa da, iki farklı kökün birbirine karıştığı, tek bir bitki gibi görünen ilişkimiz yeni topraklara tutunmaya can atar. Önceki toprağıımızdan yeni topraklara taşıyabildiğimiz köklerimiz azalmışken, ilişki hem beslendiğimiz hem de birbirimizi beslemeyi umduğumuz simbiyotik bir yapı haline gelerek taşınabilir köklerimize dönüşür.

1 Tekin, Deniz. (2023). Uyumsuz [Single]. Little Jobs.

2 Urry, L. A., Cain, M. L., Wasserman, S. A., Minorsky, P. V., & Reece, J. B. (2021). *Campbell Biology* (12. Baskı). Pearson, New York. s. 587.

3 De Haas, H., Castles, S., ve Miller, M. J. (2019). *The age of migration: International population movements in the modern world* (6. Baskı). Red Globe Press / Bloomsbury Academic, Londra. s. 24.

Peki ya göç edip yeni topraklara tutunmaya başladıkça, partnerle kurulan bu simbiyotik ilişkinin aslında karşılıklı olarak pek de besleyici olmamaya başladığı fark edilirse? Psikolojik, sosyal ya da ekonomik alanlarda yükün bir tarafa ilişki sisteminin taşıyamayacağı kadar asimetrik biçimde binmesi bu bitkiyi nasıl etkiler? Ya da başlangıçta tutunmamıza yardımcı olan diğerine ait kökler zamanla kurumaya başlar, işlevini yitirir ya da artık onlara ihtiyaç kalmazsa?

Göç deneyimi çift olarak yaşandığında, birçok kolaylaştırıcı olduğu kadar zorlayıcı boyutu da beraberinde getirir. Tüm stres verici yenilikleri yalnız başınıza taşımak zorunda değilsinizdir; ama keşfetme, uyum sağlama ve yas tutma hızlarınızın birbirinden farklı olması göç serüveninde birbirinizi psikolojik olarak yakalamayı güç bir hale getirebilir.

Yeni bir sosyal çevre edinene dek hissedilen yalnızlık hissinizi paylaşacağınız birinin olması çok değerlidir; fakat ilişki içi olağan çatışmalar sırasında evin içindeki yalnızlık, yanınızda kimse olmasa hissedeceğiniz yalnızlıktan bile daha can yakıcı hale gelebilir. Göç, çiftleri aynı mekânda daha fazla bir araya getirirken duygusal mesafeleri de görünür kılabılır.

Çoğunlukla bu yola çift olarak geleceğin daha iyi olacağı umuduyla çıkılmıştır ve genel yaşam koşullarından büyük ölçüde memnuniyet duyuluyor olabilir. Ancak bu süreçte taraflardan birinin profesyonel olarak gerilemek ya da beklemeye geçmek zorunda kalması; bireysel doyumsuzluk ve tatminsizlik yaratarak ilişkiyel çatışmaları artırabilir.

Göçün sunduğu yeni şartlar, iç dünyada uzun süredir bastırılmış arzularla ya da eksikliklerle yüzleşmeye de alan açabilir. Bu yeni arzular, ilişkinin mevcut çerçevesi içinde taraflardan biri için sıkışmışlık duygusu yaratabilir.

Bazı çiftler, evlenmeden ya da göç etmeden önce ilişkilerine dair kırmızı çizgilerini belirlemiş ve bu sınırlar aşıldığında ayrılabilme cesaretini gösterebileceğini düşünüyor olabilir. Ancak göç sonrası bu sınırların aşılması; bürokratik, ekonomik ya da sosyal nedenlerle ilişkide kalmaya mecburmuş gibi hissettirebilir. İlişki, duygusal bir bağ olmanın ötesinde hayatta kalmayı sağlayan bir düzenek haline gelir adeta.

Çift ilişkilerinde çevresel stres arttığında, özellikle çatışma döngülerinin farkında olmayan ve ilişkiye özen göstermekte zorlanan çiftlerde çatışmaların da arttığını sıklıkla görürüz. Göç süreci; belirsizlikleri, kayıpları ve öngörülemeyen yükleriyle çiftin üzerine aynı anda biner. Bu zorlanmaların göçle birlikte gelen doğal yükler olduğunu ayırt edemeyen çiftler, yaşanan gerilimin faturasını birbirlerine kesmeye daha meyilli hale gelir. Çünkü en yakınımızdaki ilişkiyi, hem tek beslediğimiz kanal hem de bizi zehirleme ihtimali en yüksek kaynak olarak algılamaya meyilliyizdir. Bazen de göç malumun ilanına yol açar: ilişkide hali hazırda var olan sorunları daha da görünür hale getirir.

Yeni topraklarda bu ortak ilişki bitkisinin kökleri daha da iç içe geçse bile, yeryüzünde iki ayrı bitki gibi görünmeye başlanabilir. Ayrılık, başlı başına zor bir deneyimken; göç gibi ilişkiyi daha da simbiyotik hale getiren bir gerçekliğin içinde çok daha zorlayıcı hale gelir, çok daha eksik hissettirebilir. Ayrılık, sizi orada desteklediğini düşündüğünüz temel bir kökü söküp atmak gibi yaşanabilir.

Bu nedenle, göç deneyiminde ilişkinin bitirilmesi—göçmen çiftlerin birbirinin tek sosyal ve duygusal sermayesi haline gelmesi nedeniyle—neredeysse hayati bir karar ağırlığı taşır.⁴ Yeniden yeşermenin umudunu bu simbiyotik ilişkinin ayrışması sürecinde bulup canlı tutmak hiç kolay değil. Çiftlerin, romantik ilişkileri sona erse bile arkadaşlıklarını asgari bir düzeyde koruyabilmeleri, göç eden çiftlerin ayrılık süreçlerinde daha da kıymetli hale gelir. Elbette bunun mümkün olabilmesi; maddi, manevi ve psikolojik kaynakların varlığıyla yakından ilişkilidir.

Ancak temelde şunu hatırlamak çok önemli: Yeşil kısmı neredeyse kalmamış, köklerinin yarısı kurumuş ya da çürümüş; yalnızca bir miktar kökten ibaret kalmış bir bitki bile, toprağa bırakıldığında ve dört mevsimi atlattığında yeniden yeşerebilir. Göç, kökleri sınırar; ilişkileri bazen karşılıklı faydanın arttığı yeni bir yapıya, bazen de taraflardan birinin diğerine belli alanlarda daha fazla dayandığı yeni bir dengeye getirir. Bu denge değerlendirilirken, oluşan simbiyozun büyük ölçüde göçün yarattığı koşulların bir sonucu olabileceğini gözden kaçırmamak gerekir. İlişki içinde yeni güvenli bir dengeye ulaşmak ve sağlıklı bir ayrışmayla birlikteliği sürdürebilmek için çoğu zaman dört mevsimden fazlasına ihtiyaç duyulur.

***Ezgi Ünlü Olgem**

Uzman psikolojik danışman, çift ve aile terapistidir.

Viyana, Avusturya'da yaşamaktadır.

E-posta: ezginlu@gmail.com

hiç/bir

Çağla Ekin Güner*

Günlerdir o yaşlı kadının unutkan aklından bir anda kaçıp kurtulan cümlelerin bana ne hissettirdiğini anlamlandırmaya çalışıyordum. Doğrusu önce biraz şaşırdım, öyle bir anda duymayı beklemediğim türden bir şeydi. Belki de başka kimse için pek bir anlam ifade etmeyecek alelade bir kelime dizgisi beni bir anda oturduğum koltuğa çivilemişti. Birkaç saniye hiçbir şey düşünmeden kelimelerin kulaklarımdan beynime akışını izleyebildim yalnızca. Ama sonra gelen o his, evet, işte o neydi? Takip eden günlerde cümleyi kafamda evirip çevirsem de, zihnimde kilitli bir kutu gibi durmaya devam etti. Bildiğim anahtarlar kilidi açmayınca ben de pes ettim. Henüz vakti gelmemiş olsa gerekti.

Şimdi aynı yolun dönüşünde, yine bir havaalanında otururken anlıyorum. Kendi uçağımı beklerken bambaşka yerlere giden yabancılarla aynı oluşu paylaşmak, birinden ötekine geçtiğimiz hayatlardan daha gerçekçi kılıyor bu bekleyişi. Burası hiçbir yer. Hiçbir yerdeyiz. Bu, 'hiçbir yerde değiliz' demenin yakışmayacağı bir hiçbirlik; çünkü o gitmeyi beklediğimiz ve az önce ayrıldığımız yerlerde hiç olmadığımız kadar varız burada. Hatta burada kendiliğimiz dışında başka hiçbir şeyimiz yok bile denebilir. Evlerimizin, hayâllerimizin, iş ve güçlerimizin, anılarımızın ve planlarımızın sığamayacağı hiçbirlikte, bize sadece hep birlikte var olmak düşüyor. Bunun bizi adeta biraz sonra havada süzülebilecek kadar hafiflettiğini söylemek de sanırım yalan olmaz. 'Klik!' Anahtar kilitte dönüyor. Biliyorum artık, müthiş bir rahatlamaydı yaşlı kadının şu sözlerini takiben içimde yankılanan:

"Senin adın geride kaldı."

*

Yine ev kelimesini yönelme haliyle mi yoksa ayrılma haliyle mi çekeceğimi bilemediğim bir yolculuğun orta yerinde, hatta bu aradığım mekâna büründüğü bir otobüstedim. Beni havaalanından uçağıma götüren o ihtisamsız *Kharon*.¹ Bilet kontrolü için normalde hiç yapmayacağım bir şekilde sıraya erken girerek otobüste oturacak bir yer kapmayı garantilemişim. Bu iyi haberd; çünkü daha elli kadar yolcunun binmesini beklerken elimden kolumdan sarkan eşyalarımı ayakta beklemek istemiyordum. Benim hemen ardımdan yanımdaki koltuğa konuşlanan kadınla bir anlığına göz göze gelip bakışlarımızla bu minik zaferimizi kutladık. Biz yerleştığımız sırada diğer yolcular da otobüse binmeye ve mümkün olan her boşluğu doldurmaya devam ediyorlardı. Sırt çantamı ayaklarımda arasında sabitleyip kalan eşyaları kucağımda dengelemeye çalışırken, göz ucuyla binanın uçak pistine açılan kapısında yaşlıca bir kadın ve onun yürümesine yardım ettiği, annesi olduğunu tahmin ettiğim daha da yaşlı bir kadını seçtim. Kahvesi ve grisi solmuş pardesülerinin ağır havası altında olduklarından daha da ufak görünüyorlardı. Yaşlı kadın güçlükle yürüdüğünden refakatçisi de adımlarını onunkine uydurmaya çabalıyor, otobüse kadarki kısa yolu kol kola ve büyük bir gayretle arşınıyorlardı. Nihayet otobüsün önüne geldiklerinde daha genç olan, bir elinde eski bir valiz, diğer elinde de yaşlı kadının bastonuyla dengesini bulmaya çalışırken ayaktaki yolculardan birisi valizi kapıp kadının elini tutarak yüksekçe basacağı bir hamlede tırmanmasına yardım etti. Kadın, sıcak bir gülümsemeyle teşekkür eder etmez, yaşlı kadını da araca bindirmek üzere arkasını döndü. Anlık bir dürtüyle eşyalarımı toplayıp kalkmaya çalıştım; ancak yanımda oturan kadın daha hızlı davranıp yaşlı kadına kendi yerini vermek için davrandı.

Yaşlı kadın oldukça temkinli adımlarla, ağzında belli belirsiz şükran sözcükleri geveleyerek ona verilen yere doğru yavaşça kendini bırakırken ben hâlâ toparlanıp refakatçisine yer verme derdindeydim. Kucağımdaki eşya yumağını tam dize getirmiştik ki, yaşlı kadının kuru ama sıcak eli kolumu kavradı. Koluma dokunur dokunmaz sanki zaman yavaşladı ve elinin sıcaklığı beni tepeden tırnağa sardı. İlk defa kafamı kaldırıp direkt yüzüne baktım ve göz göze geldik. Çok yakınımdaydı; eskiden çağıldayarak akan bir nehrin kurumuş yatağına benzeyen derin çizgiler, yüzünün her tarafını kaplayan bir topoğrafya yaratıyordu. Bu toprak rengi ve dinginliğindeki yüzün ortasındaki gözleri tamamen benimkilere kenetlenmiş, kararlı ama arkalarında düşünce barındırmayan bir opaklıkla benim ufacak bir silüetimi bana geri yansıtıyordu. Birkaç saniyelik sessiz bakışmanın ardından yaşlı kadın ilk kez konuştuğunda, yüzündeki aynı çizgilerin sesine de yarıklar bıraktığını duyumsadım:

“Sen kendini yorma yavrum. Sen hiç kendini tehlikeye atma.”

Anlık bir ürperti geçiverdi ensemden. Bu cümle, içinde bulunduğumuz anı aşan bir hayat çizgisi için verilmiş bir nasihat gibi geldi. Cevap vermeden bakmaya devam ettim ama ağzımın kenarına sakın bir tebessümün yerleştiğini hissediyordum. Onun da eli bir süre kolumu bırakmadı. Tuhaf bir huzur verdi bu bana. Bir yandan ağzından belli belirsiz, birbirini takip etmeyen söz öbekleri çıkıyordu usulca. Otobüsün çalışan motoru ve halalanın uçakların yarattığı uğultu içinde kısık sesini duyabilmek için biraz daha eğildim ancak sözleri anlamlı bir cümleye kavuşmuyordu bir türlü. Bir şeyler anlatıyordu bana, kim bilir kafasının içinde hangi anıların kırıntılarını bulup önümde bohçasını açar gibi dizlerimin dibine bırakıyordu. Birkaç kere benden yanıt beklercesine durduğunda ona tebessümle bakmak dışında bir şey gelmedi elimden. Her cevap veremeyişimde biraz hayal kırıklığı yaşar gibi olsa da yüzü yumuşamaya başlamıştı. Neredeyse gülümseyecek gibi, gözlerini

hiç ayırmadan bana bakmaya devam etti. O esnada refakatçisinin de biraz önce yanımda oturan kadınla koyu bir sohbeta dalmış olduğunu fark ettim. Olsa olsa birkaç dakika içinde böylesi bir tanıdıklık hissiyle konuşabilmenin sadece kadınlara özgü olduğunu düşündürdü bu bana. Yerini veren kadın, annesinin vefatından önce büyük sağlık sıkıntıları çektiğini, diğer kardeşlerinin kendisine pek yardımcı olmaması dolayısıyla o sancılı dönemde çok yalnız kaldığını anlatıyordu. Buna karşılık refakatçi de, onları ilk gördüğümdeki sezgilerimi doğru çıkararak söze başladı:

“Ah, evet, bilmez miyim. Öyle zor ki... Ama ne yapacaksın? Senelerdir hep benimle, başkasını da istemiyor. Hep ben bakıyorum, bakarım da, anemi başkasına bırakacak halim yok hem. Ama ona sorsan ismimi hatırlamaz.”

Bunu söylediğinde aklına bir şey gelmiş gibi annesine döndü.

“Anne, bi’ desene, benim adım ne?”

Daha dönüp yaşlı kadının yüzüne bakmadan içim buruldu. O cevabı veremeyeceğini hepimiz biliyorduk. Acımasızca bir gösteri izler gibiydi şimdi hepimizin yaşlı kadının üzerinde toplanan bakışları. Besbelli rahatsız oldu bu sorudan yaşlı kadın. Omuz silkerek geçiştirmeye çalıştı ama kızı ısrarla yineledi sorusunu alaycı bir gülümsemeyle. Yaşlı kadının çaresizliği ise yüzünden okunuyordu. Belki de hafızasını mümkün olduğunca tarayıp ondan beklenen ismi gururla söyleyebilmek istiyordu ama ağzından hiçbir söz çıkmadı. Kızı sorusunu bir kez daha tekrarlayınca aklını çevreleyen buğulu perdenin arasından bulup buluşturduğu kelimelerle de bu nükteli cevabı verdi. Birkaç dakika önce terk ettiğimiz havaalanı binasını işaret ederek söyledi bunu ve elinin sıkıca kolumu kavrayışındakine benzer bir sıcaklık yayıldı kelimelerinden içime doğru.

*

hiç/bir

Havaalanının dev pencerelerinden, batmakta olan güneşin renkleri arasına dalıp çıkan uçakları seyrederken bu anının derinlerinde kaybolan bakışlarım, kadrajıma koştururan çocukların girmesiyle tekrar ana odaklandı. Bu hiçbirlik onları yapıbozuma uğratamıyordu; her koşulda kendiliklerinde kalmayı çocuklardan iyi beceren yoktur. Tamamıyla içine girmiş oldukları oyunlarını biraz da gıptayla izlerken mekanik bir kadın sesi uçağımın yolcu kabulüne başladığını anons etti.

Bu kez acele etmeyip son ana kadar oturduğum yerde kalmaya karar verdim. Güneş neredeyse tamamen batmak üzere tüm cömertliği ile gökyüzünü boyarken bunu bir veda olarak alındım üstüme. Biraz arsız, hünerlerini göstermekten sakınmıyordu o da. Aynı göğün ayaklarımın tekrar karaya bastığı yerde nasıl da farklı gözükeceğini düşündüm. Bu seramoninin içinde olabildiğince uzun süre kalırsam, belki düşüncelerim de aynı renklere boyanır diye bekledim. Fakat onların da inadı tutmuş, dönüp dolaşıp beni aynı yere getiriyorlardı.

Yıllardır farklı hayatlar, ihtimaller arasında gidip gelip, aşınıp, dönüşüp, yıkılıp tekrar yapılrken beni kundaklayıp saran adımın bir gün kuru bir yara kabuğu gibi düşebilme ihtimali... Korkulacak bir belirsizlikten ziyade yeni bir keşif yolculuğunun ilk adımı olduğunu sezinliyorum bu hiçbirliğin son saniyeleri içinden yavaşça geçerken. Ancak kendinin en değişmezini kurban edebildiğinde önünde açılacak bir patika. Hakikaten bir gün kendimde bu cesareti bulabilirsem eğer, ben de geride kalan adıma bakabilir miyim bir otobüs camından? O gün geldiğinde binmek üzere olduğum uçak nasıl bir 'ben'e taşır beni?

“Son çağrı. *** Havayolları'na ait K- L- sekiz yüz kırk yedi no'lu uçağın yolcularının biniş kapısına gelmeleri rica olunur.”

Alçaldıkça ardında allı morlu bir hatıra bırakan gün batımı bir köşesinde aklımın, yürüyorum. Yakalanmamak için tekrar dönüp bakmıyorum pencereye. Bilmesin varsın onu yanıma kattığımı. Ben değil miydim adımımı ardımda bırakmayı düşünen? Göğün renklerini yanımda götürmeye teşebbüs etmek de neyin nesi? Kendimle kavgaya tuşacak gibi oluyorum; derken bir parça kızıl alıyor beni, yürümeye devam ediyorum.

*Çağla Ekin Güner

Siyaset bilimi doktora adayıdır.
Viyana, Avusturya'da yaşamaktadır.
E-posta: ekin.guner@gmail.com

berlin'de -mişli bir bina: ekler ve kökler üzerine

göçmenlik, kökü olmadan anlamı olmayan bir ek gibi yaşanabilir mi?

Lale Vatan*

Türkçede -miş bir ektir; bir köke tutunmadan var olamayacağını, dilbilgisel anlamda tek başına bir anlamı ve işlevi olmadığını düşünürüz. “Gelmiş, gitmiş, kırılmış” demeden önce, mutlaka bir şeyin gelmesi, gitmesi, kırılması gerekir. Ama ek de, kökü olduğu gibi bırakmaz; ona mesafe ekler, kuşku ekler, aktarım ekler. Yaşananla anlatılan arasına küçük ama belirleyici bir rivayet boşluğu koyar. Bu nedenle -miş, yalnızca bir zaman kipi değil, bir ilişki hâlidir: yaşananla anlatılan arasında bilinçli olarak mesafe bırakan dilbilgisel bir hâl.

Göçmen anlatılarında bu ekin bu kadar sık belirmesi tesadüf değil elbette. Çünkü göçmenlik, çoğu zaman doğrudan yaşanmış bir geçmişten çok, başkasından devralınmış hikâyelerle de sürdürülür. Yarım hatırlanan çocukluklar, aktarılmış hikâyeler, duyulmuş ama tam olarak yaşanmamış kayıplar... Dil, bu belirsizliği her zaman saklamaz; aksine her kökün akabinde gelen -miş ile açığa vurur. Nitekim Orhan Pamuk'un da işaret ettiği gibi, -miş geçmiş zaman “beşikte yaşadıklarımızı, bebek arabasındaki anları ya da ilk sendeleyeni adımlarımızı anlatmak için en uygun zaman kipi dir.”¹ Bu, hatırlamaktan çok aktarılan, sahiplenmekten çok taşınan bir geçmiş zaman gibi durur.

Dile eklenen mimari: Ayşe Erkmen'in Berlin'deki müdahalesi

Bu taşınma hâli, Berlin Kreuzberg'de bir binanın cephesine yerleştirilmiş bu küçük eklerin Ayşe Erkmen'in sanat müdahalesiyle mimariye dönüştüğünde, dil artık yalnızca konuşulan değil, mekânsallaşan bir şeye dönüşür. Kökten kopmuş gibi duran ama köksüz de “var olamaya-çağını” sandığımız ekler, kentin ortasında adeta asılı kalır. Bina bir şey anlatmaz; daha çok, sanki geçmişte olmuş olabileceğini sezdiğimiz bir şeyleri aktarım hâline dönüştürür.

Ayşe Erkmen bu projeyi 1994 yılında, Berlin'de genç Türkiyeli sanatçıların eserlerinin sergilendiği İskele (*Aufbruch/Ankunft*) sergisi kapsamında gerçekleştirir. “Başlangıçta bu çalışma, sergi için özel olarak tasarlanmış geçici bir iş olarak düşünülmüştür. Ancak müdahale yalnızca izleyicilerden değil, bina sahiplerinden de büyük ilgi görür; böylece Türkçeye özgü bu ekler, neredeyse fark edilmeden, aradan geçen yıllara rağmen kamusal alanda asılı kalmaya devam eder.”² Erkmen'in Berlin'deki işi, ilk bakışta iddiasız görünebilir. Ne anıtsal bir heykel, ne de kendini apaçık ilan eden bir sanat nesnesi. Hatta yanından öylece geçip gitmişizdir bile. Kreuzberg'de sıradan sayılabilecek bir binanın cephesine yerleştirilmiş tek bir dilsel unsurdan bahsediyoruz: -miş ekleri ve çekimleri. Ne bir cümleye bağlıdır ne de tamamlanmış bir anlam sunar. Bir ektir ve mahallenin merkezinde “öylece” bekler.

Bu bekleyiş, kamusal alanda alışık olmadığımız bir duruş gibi okunabilir. Çünkü kamusal mekânda karşılaştığımız dil, çoğu zaman majör bir buyurganlık içerir: yönlendirir, açıklar, çağırır, uyarır: “Garaj çıkışıdır. Buraya park etmeyiniz.” Erkmen'in -mişler'i ise bunların hiçbirini yapmaz. Kendi başına anlamlı olmayı reddeder.

Zaten “fiil kökünden bağımsız olarak, tek başına duran bu ekler anlam üretmez; hatta Türkçe bilen izleyiciler için bile bir muamma hâline gelir.”³

Sanatçının bu evi rastgele seçmediği özellikle vurgulanır. Oranienstraße caddesinde 18 numaralı bu “Evde”ki (*Am Haus/On the House*) mekânsal yerleştirme, bilinçli olarak çok sayıda Türkiyeli göçmenin yaşadığı evlerin arasındaki bir mahallede gerçekleştirilmiştir. Çünkü Türkçenin bu ‘yaklaşık olana özgü dilbilgisi kuralı’, kentsel Türk üst-orta sınıfın dilinde hâlâ canlıken, Berlin'de doğmuş birçok Türkiyeli göçmen için artık tanıdık değildir. Böylece bina cephesi, yalnızca dil bilenler ile bilmeyenler arasında değil, aynı dili paylaşanlar arasında da çifte perspektif sunar: dilin hem içerisinde hem dışarısında olma deneyimi. Muamma dediğimiz yer de tam bu deneyimden doğar.

Anlaşılan ve anlaşılmayan arasında: kamusal alanda bir ek

Bu binanın önünde durmak, sanatsal veya tarihsel bir bilgiyle karşılaşmaktan çok bir konumlanma hâlini sunar. Türkçe bilenler için -miş, tanıdık bir mesafeyi çağırır: duyulan ama yaşanmayan, aktarılan bir zaman. Türkçe bilmeyenler içinse bu ek, anlamı çözülemeyen ama göz ardı da edilemeyen bir işaret olarak durur. Bu nedenle eser, yalnızca göçmenlere “ait” bir sanat eseri gibi okunmaz; aksine, kamusal alandaki herkes için farklı düzeylerde bir karşılaşma üretir. Nitekim Erkmen'in yerleştirmesi, “Türkçe bilmeyenler için bir yabancılik hissi yaratır ve onların, Türkçe konuşanların Alman kamusal alanında gündelik hayatta sıkça deneyimlediği duyguyu sezgisel olarak hissetmelerine imkân tanır.”⁴ Kamusal alanda sanatın gücü tam da burada ortaya çıkar: herkesi eşit şekilde bilgilendirmek değil, herkesi farklı şekillerde düşünmeye davet etmek.

2 Gast ArbeiterIn. (2015, 18 Kasım). Intervention auf Türkisch: Ayşe Erkmen. Renk Magazin. <https://renk-magazin.de/intervention-auf-tuerkisch-ayse-erkmen/> (Erişim: 23.12.2025)

3 Gast ArbeiterIn. A.g.e.

4 Gast ArbeiterIn. A.g.e.

Bakma biçimleri: bir terapist ile bir edebiyatçı -mişli bir binanın önünde durursa

Bu binayla en son, göçmenlerle çalışan terapistlerden, farklı disiplinlerden ve ülkelerden gelen göç araştırmacılarının oluşturduğu bir grupla, Kreuzberg gezimizin bir durağında karşılaştık.⁵ Kent, tarih ve dil, bize doğrudan değil; sanki -mişli bir geçmiş zamanla sesleniyordu o gün.

Bir terapist bu binanın önünde durduğunda, -diye geçti zihnimden-, anlamı hemen çözmeye, eklerin ardındaki semptomu anlamlandırmaya çalışmaz muhtemelen. Terapötik bakış, eksik olanla, söylenmeyenle, askıda kalanla çalışmaya alışıktır. -miş eki, terapistin dünyasında tanıdık

bir hâldir: başkasından devralınmış bir hikâye, danışanın ağzından çıkan ama ona ait olduğu tam da söylenemeyen bir cümle: “çocukluğum bu evde *geçmiş*,” gibi.

Bir edebiyatçı içinse -miş, anlatının güvenilmez zamanına, anlatıcı ile anlatılan arasında okurun sezdiği bir mesafeye işaret eder. Edebiyat tam da bu mesafeden doğar. Romanlar ve öyküler çoğu zaman kökten değil; ekten başlamaz mı? Hatta bazen bir söylentiden çok, geçmişe dönük bir farkındalık cümlesiyle: “Hayatımın en mutlu ânıymış, bilmiyordum.”⁶ gibi.

Bu iki bakış, farklı disiplinlerden gelse de aynı etik noktada buluşur: anlamı zorla tamamlayamamak. Terapist de edebiyatçı da hatta sanatçının kendisi de bu mesafeye saygı duyar.

Kökler, aktarım ve -mişli zaman

Göçle çalışırken kökler metaforu sıkça başvurulan, 'sabitlenmeye' meyilli bir metafordur. Kök çoğu zaman sabit bir başlangıç noktası olarak düşünülür. Oysa göç deneyimi, kökün bu sabitliğini yerinden oynatır. Kök, artık yalnızca bir toprak parçasına aitlik gibi değil; dile, zamana ve aktarım biçimlerine dağılmış bir izler toplamına dönüşür. -Miş eki, tam da bu dağılmayı görünür kılar: kök olmadan var olamaz; ama kök de artık ek olmadan yeterli değildir. Bu nedenle kök arayışını her zaman bir geri dönüş çağrısı olarak okumak da mümkün değildir. Bir yan yanalığa davet eder. -Miş, büyük ünlü uyumuna uyarak kökün sesine yaklaşır; kökten kopmaz ama onunla tam da özdeşleşmez. Nitekim bu minör müdahaleyle de, "kültürel açıdan değerli bir dilsel mirasın kaybına karşı durmayı ve mahalle sakinleri arasında bir karşılaşma ve diyalog alanı açmayı" hedefler.⁷

Binadan ayrılırken

Binanın önünden yavaşça ayrılırken, geride bırakılanlar artık yalnızca bir duvar cephesinde değildir. -miş ekleri hiç kıpırdamadan yerlerinde duruyordur durmasına; fakat bir yandan da sanki duyulan, aktarılan, tahmin edilen hikâyelerin içinde dolaşmayı sürdürüyordur. Anlamın veya hikâyenin tamamlanma-mış-lığı, bir eksiklik değil; bir dikkat hâline gelmiştir sanki.

Acaba göçle, köklerle ve hafızayla çalışırken ihtiyaç duyulan şey tam olarak bu olabilir mi?: -mişli olanı aceleyle tamamlamamak, aktarılmış olana hemen bir yer atfetmemek. Bazı anlamlar, ancak ek hâlinde kaldıklarında, köke tutunurken aynı anda ona biraz mesafe alabildiklerinde, hareketli ve yaşanabilir kalır mı?

*Lale Vatan

Sosyolog, karşılaştırmalı kültür ve edebiyat bilimleri doktoru, öğretmen, aile ve eğitim danışmanıdır.

Berlin, Almanya'da yaşamaktadır.

E-posta: drlalevatan@gmail.com

valizin içindeki sultan: cem ve sürgünün psikolojisi

İlkim Sarıçimen*

“Sürgün, bir insan ile onun ait olduğu yer arasında, benlik ile gerçek yuvası arasında zorla yaratılan dayanılmaz bir yarıktır; onun özüne işlemiş hüznü asla bütünüyle aşılmaz. Yine de, sürgün güçlü, hatıta zenginleştirici bir deneyime dönüşebilir.”¹

Karşımdaki duvar halısına bakıyorum, üstüme hem aydınlık hem ağırlık hissi çöküyor. Renkler koyu ve derin, kırmızı tonu hâkim. Arkada sultanın maiyetini andıran bir topluluk, yanda tarihi yeniden yazmakla ilgili altın rengi Türkçe kısa cümleler görüyorum ve tabii ki ortadaki canlı mavi renkli papağan—renkleriyle, şekliyle diğer her şeyin içinden sıyrılıyor. Ama pek öyle rengi gibi canlı değil, neşeli bir papağan değil bu; güllerin arasında tutunduğu dalda boynu hüznünlü bir şekilde yere doğru bükük, düşünceli ve biraz yabancı.

Serginin ismi olan “Gurbetname-i Papağan” da dönüp duruyor kafamda. Bu dikkatimin odağına oturan papağan, belki de başka bir dilde konuşmaya çalışan bir papağan—gurbette bir ses gibi. Aslında fark ediyorum ki halının kendisi de öyle: hem tanıdık hem de aslında başka bir yer ve mekandaymış hissi veriyor. Öyle ki sonunda dönüp uzaklaşırken, halının bana sessizce bir şey anlattığını fark ediyorum ama adını tam koyamıyorum. Sanki “ev” hissi ile “yabancılık” hissi bir arada kalıyor içimde.

Göçmenlik deneyimini kazanmam ile tarihi figürlerin göçmenlik deneyiminin benim için yeni anlamlar kazanması eş zamanlı oldu. Örneğin, ilk kez yıllar önce gittiğim Van Gogh Müzesi’ne tekrar gittiğimde fark ettim ki artık Van Gogh’u bir Hollandalı ressam kimliğiyle değil; undan yıllar önce göçmenlik deneyimini bütünüyle yaşayan ve bunu resim yoluyla bize anlatan bir sanatçı olarak görüyorum.

Bunda yıllanmış bir göçmen ve de üstüne göçmenlerle çalışan bir psikolog gözlüğüyle gitmemin de eminim ki etkisi çok. Tahmin ediyorum ki kendisi de göçmen bir sanatçı olan Cihat Caner’in sanatının dikkat odağına bir “anti-kahraman” olan Cem Sultan’ı ve onun gurbetteki dostu papağanını alması da bu yüzdendir.²

Cem Sultan dendiği zaman çoğumuzun aklına lise tarih anlatımından II. Bayezid’le taht kavgası, Avrupa’nın siyasi piyonu olması, çeşitli ülkelere sığınması ve bu nedenle bu ülkelere verilen imtiyazlar gelir. Katıldığım serginin, her ne kadar odağı bu olmasa da, bana kattığı en önemli perspektif bu tarihsel sürgünlük deneyiminin arkasındaki insan hikayesi oldu.

Egzotik doğulu

Cem Sultan, II. Mehmed’in (Fatih Sultan Mehmed) oğluydu ve kardeşi II. Bayezid’le taht mücadelesine girişti. Yenilgiye uğradıktan sonra önce Memlük topraklarına, ardından Rodos şövalyelerine sığındı. Bu noktadan sonra hayatı, Osmanlı tahtından Avrupa saraylarına uzanan bir sürgün yolculuğuna dönüştü.

Avrupa’da Hristiyanlar arasında yaşayan bir Müslüman prens olarak dönemin bakış açısıyla hem merak uyandırıcı hem de politik bir semboldü. Avrupa sarayları onu Doğu’nun gücünün, egzotikliğinin ve farklılığının canlı bir temsilcisi gibi gördü. Bu yüzden Cem Sultan’ın çoğu zaman bir insan olarak değil, bir “nesne” ya da “gösteri figürü” olarak algılanmasına ve bir “ganimet” olarak sergilenmesine yol açmıştır. Bazen Avrupai kıyafetler giymesine rağmen Müslüman kimliğini korumada ısrarcı olması Homi Bhabha’nın tanımladığı mimikri (taklit yoluyla uyum sağlama ama aynı anda farkı koruma) kavramıyla açıklanabilir.³

1 Said, E. W. (2000). *Reflections on exile and other essays*. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts. s. 173.

2 Caner, C. (2020). *Gurbetname-i Papağan [Duvar halısı enstalasyonu]*. 1646 Gallery, The Hague, Netherlands.

<https://1646.nl/conversation/parroting-the-parrot>

3 Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge, London. s. 85.

Cem, Avrupa kültürüne dışarıdan uyum sağlarken, iç dünyasında kendi kimliğini dirençle taşımıştır.

Bu ikili hâl, onun hayatında sürekli bir *ambivalans* (ikili duygu; hem yakınlık hem uzaklık) yaratmıştır. Avrupa’da eğitilmiş, zarif bir Doğulu prens olarak övülürken, aynı zamanda egzotik bir yabancı olarak kalmıştır. Bu kökler onu hem hayranlık duyulan hem acınası bulunan bir kimliğe oturtur. O, bir yandan kozmopolit bir soyluluğun sembolüydü; diğer yandan da sürgünün, yabancılaştırmanın ve ait olamamanın.

Bu da Cem’in psikolojisinde, Edward Said’in *çifte bilinç*⁴ dediği bir duruma yol açar: hem içtenden hem dışarıdan bakabilen ama hiçbir yere bütünüyle ait olamayan bir bakış.

Cem Sultan’ın şiirleri, beş asır öncesinden bugünün göçmen zihnini sezdirir. O, yalnızca bir taht mücadelesinin kaybedeni değildir; “erken modern dönem” bir göçmendir de. Kişisel deneyiminde köksüzlük, onun için politik bir yazgıdan çok, psikolojik bir hâle dönüşür. Said’in belirttiği gibi “Sürgün, insan ile onun doğup büyüdüğü yer arasındaki onarılamaz bir yarıktır.”⁵ Cem’in her beyti, bu kapanmayan yarıya tutulmuş bir aynadır.⁶

*Cân dimağına irüp bûy-i vatan,
Dil diler kim görine rûy-i vatan.*

*Çeşme-i Hayvân’dan ey dil hoş durur,
Ben garîb üftâdeye cûy-i vatan.*

*N’ola cân istesem çün yeğ durur,
Bâğ-ı cennetten bana kuy-i vatan.*

*Gönlüm eyler dâimâ anı taleb,
Bend olaldan bana gîsû-yı vatan.*

*Deyme Cem kim kanda gitse her kişi,
Bulmaz ârâm eğer olmaz vatan.*

Vatan Redifli Gazel’in modern Türkçe çevirisi:⁷

*Vatanın kokusu canımın özüne işledi;
Gönlüm, vatanın yüzünü bir kez gör diye dilendi.*

*Ey gönül, Hayvân’ın Çeşmesi
ne kadar hoşsa hoş olsun,
Bana, garip düşene, vatanın bir akarsu sesi yeter.*

*Ya canımdan bir şey isteyecek olsam
neye razı olayım ki?
Çünkü cennetin bağından bile
vatanın sokağı yeğdir.*

*Gönlüm daima onu ister;
Vatanın zülfüne bağlandım bir kere,
artık onun kölesiyim.*

*Ey Cem, bil ki nereye giderse gitsin insan,
Vatanı yoksa huzur bulmaz.*

Kökler kimi zaman da duyu objeleridir. Şiirin ilk dizesinde, kokunun belleği vardır. Vatan artık bir mekân değil; bir koku molekülü, bir duyusal hayalettir. Said’in bahsettiği “onarılmaz yarıktır” burada duygularla dile gelir: vatanın yüzü “görölmek” ister ama görülemez. Bu duygu hâli, Akhtar’ın tanımladığı kültürel yas ve kayıp deneyimiyle örtüşür.⁸

Bu beyitlerdeki özne ise ne tam olarak ayrılmış ne de geri dönebilmiştir; vatan sevgisi ile huzursuzluğu iç içe geçer. Tam bir aradalık hâli yaşar—Bhabha’nın deyimiyle belirsizliğin mekânında.

Bu beyitlerdeki özne ise ne tam olarak ayrılmış ne de geri dönebilmiştir; vatan sevgisi ile huzursuzluğu iç içe geçer. Tam bir aradalık hâli yaşar—Bhabha’nın deyimiyle belirsizliğin mekânında.

4 Said, E. W. (2000). A.g.e. s. 186.

5 A.g.e. s. 173.

6 Cem Sultan. (1480s/2024). *Divân-ı Türkî*. Türk Edebiyatı Eserleri Veri Tabanı. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-i-turki-cem-sultan>

7 Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı Eserleri Veri Tabanı. (2024). Cem Sultan’ın Türkçe Divanı [PDF] [Veri tabanı sayfası].

<https://www.scribd.com/doc/305903736/Cem-sultan-nin-turkce-divani>

8 Akhtar, S. (1999). *Immigrant and identity: Turmoil, treatment and transformation*. Jason Aronson, Northvale. ss. 123-125.

Gurbetname-i Papağan, Cihad Caner, 2020
(www.cihadcaner.com adresinden alınmıştır.)

Göçmen için koku, hatırlamanın en dirençli biçimidir. Bir yerin havası, başka hiçbir yerde bulunmaz ve Cem'in şiirinde o hava, *cennetin bağından bile kıymetlidir*.

Tarihi efsaneler, Cem Sultan'ın sürgünde bir papağanı olduğunu söyler. Bazı anlatılar ise Cem'in vefatından sonra bu beyaz papağanın İstanbul'a getirilip siyaha boyanıp matem kıyafetleri giydirildiğini.

Söylentiye göre, papağan onun tek dostu, tek dinleyeniymiş. Ve her gün "*Allâhu yensuru Sultan Cem*" (Allah Cem Sultan'a yardımcı olsun) dermiş; ölümünden sonra ise "*Allâhu yerhamu Sultan Cem*" (Allah Cem Sultan'a merhamet eylesin).

Bu imge, göçmen psikolojisinin mükemmel bir alegorisidir: Papağan, mimikrinin canlı hâlidir —söyler ama anlamaz, tekrar eder ama sadece bir yankıdır yani anlamın sahibi değildir.

Göçmen için konuşmak, çoğu zaman kendini çevirmektir, başkasının dilinde kendini taklit

etmek; ama bir yandan da kendi iç sesini kaybetmemeye çalışmak. Tıpkı göçmenin yabancı dilde kendi sesini bulmaya çalışması gibi, Cem de sürgün dilinde kendini yeniden üretir.

Frengistan bahçeleri

Frengistan kasidesinde ise Cem Sultan, Avrupa'ya bir misafir olarak değil, bir tutsak olarak bakar; ama ironik biçimde, orada dil bulan şiirleriyle özgürleşir.

*Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistân'dır,
Her kulun başına yazılan gelir devrândır.*

*Şükr kıl Allâh'a kim geldin Frengistân'a sağ,
Sağlığınca her kişi nefsince bir sultândır.*

*Geldiğin şehr-i Franca bâğçesinin her biri,
Sidre vü Huld u Na'îm ü ravza-i Rıdvân'dır.*

*Âdeme bir zevk kalır dünyâda bir yahşî ad,
Saltanat bâkî kalır derlerse bu yalandır.*

Modern Türkçe çevirisi:

*Ey Cem, bu Frengistan'dır—Cem kadehinden iç,
Zaman döner, herkesin başına yazılan gelir.*

*Allah'a şükret, çünkü Frengistan'a sağ geldin;
Her insan, yaşadığı sürece kendi nefesine
bir sultandır.*

*Geldiğin şu Fransız şehrinin bahçeleri
Sidre, Huld, Naîm ve Rıdvân cennetleri gibidir.*

*İnsana dünyada kalan bir zevk ve güzel bir ad olur;
"Saltanat ebedîdir" derlerse, bil ki bu yalandır.*

Burada şükür ile alay iç içedir. Kendi tahtını kaybetmiş bir şehzâde, "Herkes kendi nefsinin sultanıdır" diyerek yeni bir anlam ve kimlik üretir. Sürgün, Cem'e paradoksal bir bilgelik kazandırır: içsel olarak vardığı yerde hiçbir iktidar, hiçbir yurt, hiçbir kimlik kalıcı değildir.

Özetle Cem Sultan'ın hikâyesi, bize göçün yalnızca yer değiştirmek olmadığını hatırlatır. Bazen göç, kimliğin sessizce yeniden şekillendiği bir ara bölgedir. Bir kültürü bırakmadan diğerine temas ederken, insan kendi iç mekânını da yeniden kurar.

Cem'in valizi, artık sadece geçmişi taşımayan bir nesnedir; yeni anlamların da sığıdığı bir geçiş alanıdır. Belki göçün asıl hikâyesi tam burada başlar: bir yere gitmek veya dönmekten çok, insanın kendine yeni bir yol açma çabasında.

*İlkim Sariçimen

Klinik psikolog, psikoterapist ve yoga eğitmenidir.

Den Haag, Hollanda'da yaşamaktadır.

E-posta: humaninthebeing.therapy@gmail.com

kentin içinde, köklerin etrafında: göçü birlikte düşünmek

10-11 ekim 2025 berlin gppa 1. üye buluşması'na dair izlenimler

Lale Vatan*

Ekim 2025, Berlin

GPPA'nın kuruluşundan bu yana seminerler, toplantılar ve sinemadan edebiyata, mesleki denklikten eğitime dek geniş bir yelpazeden yaptığımız tartışmalar çoğunlukla ekranlar aracılığıyla gerçekleşmişti: farklı şehirlerde, farklı ülkelerde, farklı zaman dilimlerinde. Bu nedenle seminerlerin ardından ilk yüz yüze buluşmayı Berlin'de gerçekleştirmek, yalnızca mesleki bir organizasyon değil, özlemle beklenmiş bir karşılaşmaydı. Berlin'den katılımcıların yanı sıra dünyanın dört bir yanından ve farklı şehirlerinden gelen psikologlar ve göç araştırmacılarıyla, yeni tanışıklıklar ve eski tanıklıkların derinleşmesi için hepimiz ufak bavullarımızda tarifi imkansız bir heyecan taşıyorduk.

Kreuzberg'de belleğin sokaklarından geçerken

Bu buluşmanın ilk günü, Kreuzberg sokaklarında başladı. Ama bu klasik ve turistik bir şehir turu değildi. Daha çok, hem kentin hem de kendi belleğimizin içinden geçen kolektif bir yürüyüş olacaktı. Berlin'de göçe dair hem deneyim hem de tarihin izlerini taşıyan, kent sosyolojisi ve edebiyatıyla beslenen bu yürüyüş, GPPA üyeleri için özel olarak hazırlanmış bir harita eşliğinde şekillendi. Nitekim bu haritayı şekillendirme görevi de, Berlin'i neredeyse 18 yıldır farklı yaşam çerçeveleri içinde deneyimleyen bir GPPA üyesi olarak bana verilmişti.

Bu turun rehberi olarak, yıllarca Berlin sokaklarını adımlamış; kimi zaman göçmen bir kent sakini, kimi zaman bir öğrenci, kimi zaman da bir anne ve öğretmen olarak bu şehri kendi hikâyemle birlikte arşınlamıştım. Şimdi ise aynı sokaklara GPPA ile birlikte, bir kez daha ve başka bir gözle bakıyor; kişisel belleğimde yer eden durakları kolektif bir anlam haritasına dönüştürmenin heyecanını yaşıyordum.

Landwehr Kanalı boyunca yürürken ufak gruplar halinde tanışmaya ve sohbet etmeye başlamıştık. Paul-Lincke-Ufer'den Maybachufer'e doğru ilerlerken gündelik hayatın ritmi belirginleşti. Pazarda dolaşan insanlar, tezgâhlardaki tanıdık sebzeler, pazarlık sesleri ve kokular... Maybachufer Pazarı, göçün yalnızca kayıp ve travmayla değil; süreklilik, üretim ve gündelik yaşamla da ilişkili olduğunu hatırlatıyordu. Bellek burada dramatik değil, sıradandı. Üstelik tezgâhlardaki en somut hâliyle.

Ardından ara sokaklara sapınca birden sessizleşti kent. Kottbusser Tor'a doğru ilerliyorduk ki karşımıza çocuklara ait olduğunu varsaydığımız devasa afişlerin asılı olduğu bir bina belirdi aniden. Burası çoğunluğu göçmen çocukların gittiği bir mahalle ilkokuluydu. Benim için burası, mesleğimin en zor ve en güzel yıllarını geçirdiğim sınıfların, çocuklarla paylaştığım anların bir yansımasıydı. Okul hakkında hem kişisel hikâyeme hem de Kreuzberg'in kolektif belleğine değen noktalarda anılarımı paylaşırken, bir yandan da afişlerdeki derin bakışların ardına dair sorularla düşünmeye devam ettik: çocukların o derin bakışları bize aslında neyi anlatıyor olabilirdi?

U8 hattı olan metro çıkışına yaklaşılmaya başlamıştık; birbirine karışan sesler, farklı diller, aceleyle yürüyen bedenler ve durmaksızın akan trafik, göçün yalnızca geçmişe ait bir hikâyeye olmadığını, hâlâ süren bir deneyim olduğunu hatırlatıyordu. Kreuzberg burada bir semt olmaktan çok bir kültürel ve politik temas alanıydı. Göçmenliğin gündelik hâli, olağanlığı ve yorgunluğu bu meydana yoğunlaşıyordu. Özellikle GECEKONDU yazılı mekan ve KREUZBERG MERKEZİ bina yapısı üzerinden kent mimarisi, tarihi ve demografik yapısına ilişkin paylaşımlar yapma imkânımız oldu.

Adımlarımız bizi simit ve döner kokuları eşliğinde Adalbertstraße'ye, oradan Naunynstraße'ye taşıdı. Sokak aralarına girdikçe tempo hızlandı; kaldırımlar daraldı, vitrinler küçüldü, bakışlar ve sesler tanıdık gelmeye başladı. Avlulu evlerin önünde durduk. 1970'lerden itibaren Türkiye'den gelen işçilerin yerleştiği bu yapılar, yalnızca barınma alanları değil; aynı zamanda yeni bir hayatın, yeni bir kimliğin kurulduğu geçiş mekânlarıydı. Göçün ilk kuşakları için bu evler ve hatta emekçi göçmenlerin ilk zamanlar dönüşümlü uyudukları yataklar geçici olarak düşünülmüş olsa da, zamanla hayat burada kuşaklar boyu kök salmıştı. Bunun en sembolik ifadesi dilbilgisel anlamda köke dair kırk tane -mişli eklerin binanın cephesinde yerleştirildiği Ayşe Erkmen'in *Am Haus* eseri sayılabilir; bugün o bina da diğer mekanlar gibi Kreuzberg'in hafıza mekânlarına eklenmişti.¹

Bu noktada kültürel çalışmalar eksenine paralel olarak sıkça üzerine düşündüğümüz "bellek" kavramı iyice somutlaşmaya başlatmıştı. Hafıza geçmişini saklar; bellek ise geçmişini bugünde yeniden kurar gibiydi. Kreuzberg'in duvarları hafızayı taşıırken, sokakları belleği seslerle, kokularla, tabelalarla ve yeniden dile gelen hikâyelerle canlı tutuyordu.

Karşı kültür, direniş ve mekân

Öğleden sonra yolumuz SO36 bölgesine düştü. *Schlesisches Tor* çevresi, Kreuzberg'in yalnızca göçmen değil, aynı zamanda karşı kültür tarihini de taşıyan bir alan. Punk kültürü, işgaller, alternatif yaşam biçimleri ve göçmen mahalle kültürü burada yan yana duruyor. Dışlanmışlık deneyimleri farklı biçimler olsa da, mekânın hafızasında ortak bir direnç hissi vardı. Konserler, sergi salonları, "Späti" denen sabaha kadar açık tekel bayilerinin önünde küçük toplaşmalarla gündüz ve gece, farklı sinematografik görüntülere dahil olan geçip gidenlerle hissedilir olmaya başlamıştı.

Hemen akabinde *Ballhaus Naunynstraße*, *Kunstraum Bethanien* ve *Mariannenplatz* çevresinde durduk. Post-göçmen sanatın bu mekânlarda nasıl bir anlatı kurduğunu konuştuk. Göç, burada yalnızca yaşanan değil; anlatılan, temsil edilen ve yeniden kurulan bir deneyim hâline geliyordu. Kentin belleği, sanatsal ifadeler aracılığıyla görünür oluyordu.

Son durak: duvarın sınırında bir ev

Yürüyüşümüzün son durağı, Berlin Duvarı'nın hemen sınırında yer alan Osman Kalın'ın (1925-2018) Ağaç Evi (1982) oldu.² Kreuzberg'in belleğinde güçlü bir yer tutan bu küçük yapı, göçün mekânla kurduğu ilişkiye dair en çarpıcı örneklerden birini sunuyordu.

Osman Kalın, bu bahçeyi ve evi, boş ve kullanımsız bir alanda, herhangi bir mülkiyet hakkına dayanmadan yapmıştı. Etrafından topladığı tahtaları ve hurdaları değerlendirerek kendi yaşam alanını yaratmış; sebze yetiştirmiş,

¹ Bu bina hakkında kaleme alınmış yazı için bkz. Vatan, L. (2026). Berlin'de mişli bir bina: Ekler ve kökler üzerine. *Dış Hatlar(1)*, ss. 44-47.

² Osman Kalın ve "Ağaç Evi" hakkında pek çok bilgi ve röportaja ulaşılabilecek birkaç çevrimiçi kaynak için bkz. Berlin Duvarı Resmi Sitesi: [Baumhaus an der Mauer | Chronik der Mauer](#) Chong, Elanie (2018, 4 Temmuz) Doğu Berlin'in Bir Köşesini Kendisine Ayıran Yozgatlı Osman Kalın'ın Öyküsü [Doğu Berlin'in bir köşesini kendisine ayıran Yozgatlı Osman Kalın'ın öyküsü - BBC News Türkçe](#). Korfmann, Hans (2005, Ekim): [Kreuzberger Chronik: An der Mauer - Sie lesen das Original! aus Berlin-Kreuzberg](#) (Erişim: 7.2.2026)

meyve ağaçları dikmişti. Başlangıçta kişisel bir ihtiyaçtan doğan bu alan, zamanla komşularla ve mahalle sakinleriyle kurulan ilişkiler sayesinde kolektif bir mekâna dönüştü. Bahçe, yalnızca bir ev değil; mahalle için bir buluşma ve paylaşım alanı hâline geldi.³

Başlangıçta hukuki izinler olmadan inşa edilmiş olmasına rağmen, mahalle halkının desteği sayesinde yapı uzun süre ayakta kaldı. Resmi makamların müdahale etmemesi ya da yıkım kararlarının doğrudan uygulanamaması, bu mekânın sembolik gücünü daha da artırdı. Ağaç ev, bireysel yaratıcılığın, direnişin ve aidiyet arzusunun simgesi hâline geldi. Biz tam bu konular üzerine konuşup yapıyı kenardan incelerken içeriden oğlu tadilat esnasında bizi bitkin bir halde selamladı. Kendisiyle de kısaca sohbet edip “dertleşme” anımız oldu.

Berlin Duvarı'na olan yakınlığı ise bu hikâyeyi daha da anlamlı kılıyordu. Duvarın yarattığı boşluklar ve sahipsiz alanlar, Osman Kalın'ın eviyle başka bir biçimde doldurulmuştu.

Yapının varlığı, sınırın yalnızca ayıran değil, aynı zamanda yeni yaşam biçimlerine alan açan bir hat olduğunu hatırlatıyordu.

Psikolojik açıdan bakıldığında, bu ağaç evi göçle birlikte kaybolan süreklilik duygusuna verilen mekânsal da bir yanıtı. Göç insanı köksüz bırakır görüşüne karşın; Osman Kalın kelimenin tam anlamıyla buraya kök salmıştı. Toprakla kurulan ilişki, emek, tekrar ve bakım, güven ve aidiyet duygusunu bu 'sahipsiz' sınır-alanda yeniden inşa ediyordu.

Sokaklardan hafızaya

Turun sonunda burada durmak tesadüf değildi elbette. Çünkü bu küçük ev, Kreuzberg'de yürüdüğümüz tüm sokakların, konuştuğumuz tüm kavramların ve içinden geçtiğimiz tüm hislerin bir özeti gibiydi. Göç, burada ne yalnızca travmatik bir kopuş ne de romantik bir anlatıydı. Göç, sınırın hemen yanında, boşlukta, eldeki malzemelerle kurulan bir hayattı belki de.

³ Ayr. Bkz. Klages, Robert (2024, 26 Haziran): „Baumhaus an der Mauer“ in Kreuzberg soll zum Museum werden: Mehmet Kalin und das Erbe seines Vaters. „Baumhaus an der Mauer“ in Kreuzberg soll zum Museum werden: Mehmet Kalin und das Erbe seines Vaters (Erişim: 7.2.2026)

Günün sonunda Şu his pek çoğumuzda belirginleŐmiŐti: Bu gezide sokaklardan geçerken kısmen tanıdık bir hafızanın da içinden geğtik. Kentin belleğiyle, kendi belleğimiz birbirine karıŐtı. Kreuzberg bize yalnızca başkalarının göç hikâyesini değil, kendi içimizde taşıdığımız göğlerden de alıntılar yerleŐtirmiş gibiydi.

Seminer günü: defne ağacının etrafında bir araya gelmek

İkinci gün, çoğunlukla göçmen çocuklar ve gençlerle ilgili gönüllü çalışmaların yürütüldüğü *Villa Lützow Aile Merkezi*nde baŐladığında, salonun hemen ortasında küçük bir defne ağacı bizi bekliyordu. GPPA, buluşmanın yapıldığı her Őehirde bir ağaç köklendirme geleneğini baŐlattı: bu ağacın kökleri, tıpkı biz katılımcıların bir araya gelmesi gibi, farklı Őehirlerden ve ülkelerden gelenlerin bir bağ kurmasını simgeliyordu. Ağacın yanında dururken, hepimiz hem bu yeni kökü hem de birbirimize açılan yeni yolları düşünerek karŐılamayı sessiz bakıŐlarla ve heyecanla paylaŐtık.

Çember etrafına sandalyelerimizi dizdik, kahve kokusu odaya sinmiŐti ve uzun süredir sadece ekranlardan tanıdığımız yüzler artık yan yanaydı. Yüz yüze buluşmanın heyecanı salonu sarıyor, sohbetler biriken bilgi ve deneyimle birleŐiyordu. Ozan Erkovan ve Sedef Ayhan, GPPA'nın kuruluşuna dair ilk kıvılcımların giderek genişleyen bir ortaklaşma, dayanışma ve destek ağına dönüşüm hikayelerini paylaŐtılar. Bu süreci temsilen Ozan Erkovan'ın yürütücülüğünde önce mekanda hareketle, ardından ip-lerle başlayan grup çalışması, bizi birbirimize bağlayan görünmez ve görünür kökleri; göğün, ilişkilerin ve birlikte var olmanın görünmez (b) ağlarını somutlaŐtırıyordu.

Ben ve ötekinin ötesinde

Gezinin izlenimleri, zihinsel yorgunluğu, sohbetlerimiz aklımızın bir yerlerinde hala dolaırken Şimdi artık kuramsal ve klinik örneklerle derinleşme zamanı gelmiş, birbirinden kıymetli sunumları dinlemek için çemberdeki yerlerimizi almıŐtık.

Uzman Psikolojik Danışman ve Psikoterapist Ozan Erkovan, "*Ben ve Ötekinin Ötesinde Bir Arada Yaşamanın Etiği*" başlıklı sunumunda, göçle ilişkili toplumsal ve ruhsal gerilimlerin çoğunlukla göğün kendisinden değil, insan olmanın ne olduğuna dair tarihsel ve felsefi kabullerimizden kaynaklandığını vurguladı. Özellikle Batı düşüncesinde Kartezyen mirasla Şekillenen özne anlayıŐının, insanı rasyonel, özerk ve kapalı bir varlık olarak tanımladığını; doğayı, bedeni ve ötekini bu öznenin karşısına yerleŐtirdiğini hatırlattı.

Bu ayrımın yalnızca insan-doğa ilişkisini değil, ben-öteki karŐıtlılığını da derinleŐtirdiğini; göçmenin bu çerçevede sınırların "dışından gelen", öznenin bütünlüğünü tehdit eden bir figür olarak konumlandırıldığını ifade etti. Psikolojinin özneyi çoğu zaman "individual"—bölünemez, sabit ve kendi içine kapalı—bir yapı olarak ele almasının bu düşünsel zemini yeniden ürettiğini vurguladı.

Erkovan, psikanaliz ve posthümanizm arasında kurulabilecek eleştirel bir teorik hattın, benliği geğirgen, ilişkisel ve daima ötekiyle kurulu bir süreç olarak yeniden düşünmeye imkân verdiğini ileri sürdü. Anzieu'nün deri-benlik kavramından Timothy Morton'un karanlık ekolojisine, Freud ve Lacan'ın benliğin sınır bölgelerine dair okumalarına uzanan bu hat, göçmen figürünün yarattığı kaygının, benliğin geğirgenliğini görünür kılmasından kaynaklandığını ortaya koyuyordu. Bu bağlamda göç, dışsal bir sorundan ziyade; insanın kendini, ötekini ve birlikte yaşamı yeniden düşünmesini zorunlu kılan kurucu bir deneyim olarak ele alındı.

Bizi çeken uzaklar

Klinik Psikolog ve Psikoterapist Gözde Sancak, “*Bizi Çeken Uzaklar: Psikanalitik Bir Seyahat Güncesi*” başlıklı sunumunda, Almancadaki *Heimweh* ve *Fernweh* kavramlarından yola çıkarak, ev ve uzaklar arasındaki gerilimli arzuyu ele aldı. Sunum boyunca Freud, Lacan ve Klein gibi psikanalistlerle; Goethe, Dante, Proust ve Tanpınar gibi yazarlar adeta “kadim bir tanıklıkla” sohbetle dâhil oldular.

Psikanalitik düşünce ile edebi metinlerdeki göç deneyimi aynı düzlemde buluşurken, yolculuk yalnızca mekânsal değil, ruhsal bir hareket olarak ele alındı. Sancak’ın ifadesiyle, “Bizi çeken uzaklar, aslında kendimize giden en dolambaçlı yoldur.

”Psikanalizin, ruhsal coğrafyayı genişleten bir keşif olduğu; ayak basılmamış içsel toprakların, yeni anlam ve hareket imkânları sunduğu vurgulandı. Her yolculuğun, kişinin kendi iç denizinin kıyısında başladığı fikri, salonda derin bir karşılık buldu.

“Seyahat, psikanalitik açıdan, yalnızca coğrafi bir hareket değil, kendimizi yeniden hayal etmenin yoluysa; göç bu hayalin en keskin biçimi yani hem yıkma hem de yeniden inşa etme hali diyebilir miyiz?” sorusuna Gözde Sancak, “Uzaklar bizi bu yüzden çeker. Çünkü oralarda, belki de hâlâ kendimize kavuşmayı umarız,” sözleriyle hepimizde yankı bulan bir yanıt verdi.

Demli çayın buharıyla sofrada bellek

Öğle molasında belki pek çoğumuzun 90’lardan kalma çocukluk anılarını çağırarak yaprak sarmalı, patates salatalı, mercimek köftesinin keke meylettiği; demli çayın bardaktaki buharıyla eşlik ettiği bir sofraya hayalimiz gerçekleşti. Masalar birleşti, sohbet kendiliğinden derinleşti.

Yemek, göçün sadece damakta değil, ilişkilerde de taşındığını hatırlatıyordu. Yemeğin tadı kadar, yemeğin etrafında kurulan bağlar da anılarımıza eklenmişti. Hemen ardından yine salonda defne ağacımızın etrafında topluştık.

Göçmenlik mitolojileri

Psikanalist ve Eğitim Analisti Şahap Eraslan, “*Göçmenlik Mitolojileri ve Bizim Göçmenliklerimiz*” başlıklı sunumunda göçü geniş bir tarihsel ve mitolojik perspektiften ele aldı. İnsanlık tarihinin aslında bir göçler tarihi olduğunu hatırlatarak söze başladı. Atalarımızın Afrika’dan yeryüzüne yayılmasından, insanın doğası gereği yolda olan bir varlık oluşuna uzanan bir çerçeve çizdi.

Eraslan, psikanalitik geleneğe göre insanın ilk yurdunun anne karnı olduğunu; doğumun ise bir yaşam alanından başka bir yaşam alanına yapılan ilk “göç” olarak ele alınması gerektiğini vurguladı. Bu nedenle göçün, istisnai bir deneyim değil, insan olmanın kurucu bir parçası olduğunu belirtti. Sunum boyunca “gelmek her zaman varmak değildir” fikri etrafında; duygusal beslenme, manik uyum, kimliğin yeniden yaratımı, yurt ve dil arasındaki bağ, Odysseus’un dönüşü ve tanınmama deneyimi, Hicret’in sembolik anlamı gibi başlıklar ele alındı.

Göçü bir sürgün olarak yaşayanlarda sıkça görülen “bir gün mutlaka geri dönme” düşüncesi; yitip giden ama idealize edilen yurt imgesiyle ilişkilendirildi.

Sunumun sonunda Eraslan, göçün yalnızca sözcüklerle taşınamayacağını, bedende, hafızada, dilde ve suskunlukta biriken bir yaşantı olduğunu ifade etti. Ne kadar anlatılırsa anlatılsın, ne kadar kuramsallaştırılırsa kuramsallaştırılsın, göç deneyiminin eksik kalan bir boyutu daima vardır. Ona göre bu eksiklik, Ataol Behramoğlu’nun *Ne Anlatır Yunan Şarkıları* şiirindeki dizelerle çarpıcı biçimde dile gelir:

“Sanki hep anlatılmayan bir şey kalmıştır / İçimizi ne kadar döksek de.”

Eraslan'ın sunumu, göçün tarihsel, mitolojik ve psikolojik boyutlarını bir araya getirerek, katılımcılara yalnızca bilgi değil, içsel bir deneyim ve farkındalık alanı açtı. Göç, hem bireyin hem toplumun sürekliliğini, kayıplarını ve yeneden oluşumunu görünür kılan bir süreç olarak yeniden tanımlandı.

Winnicott göçmen olsaydı

Klinik Psikolog ve Psikoterapist Sedef Ayhan, *“Winnicott Göçmen Olsaydı: Temel Winnicott'yan Kavramları Göç Olgusu Üzerinden Düşünmek”* başlıklı sunumunda, Winnicott'un temel kavramlarını göç deneyimiyle birlikte düşünmeye davet etti. Sunum, göçün yalnızca mekânsal ve doğrusal bir hareket olmadığını; aynı zamanda ruhsal, duygusal ve kimliksel bir yeniden inşa süreci olduğunu gösterdi.

Annesel çevre, annelik işlevleri, yanılısama ve hayal kırıklığı, geçiş olguları ve nesnelere, ayrılık, oyun ve kültür gibi Winnicott'yan kavramlar; göçün, bireyin iç dünyasında yarattığı etkiyi görünür kıldı. Sedef Ayhan, göç sürecinde ortaya çıkan düşünülmemeyen kaygılar, çöküş korkusu ve gerçek ile sahte kendilik arasındaki gerilimin, kişinin kendi başına olma kapasitesini nasıl sınıadığını detaylı bir şekilde ele aldı.

Sunumda, göçün aynı zamanda yaratıcı bir uyum ve oyun alanı da sunduğu bağlamı özellikle ilgi çekiciydi. Göçmen bireylerin kayıplar ve belirsizlikle yüzleşirken, aynı zamanda hayal gücünü, sembolik araçlarını ve günlük ritüellerini yeniden şekillendirildiğini örneklerle açarken; bu sürecin Winnicott'un kuramında “geçiş alanları” olarak tanımlanan mekânlarla birebir örtüştüğü üzerine önemli bağlantı alanları sundu.

Ayhan'ın sunumu, klinik deneyim ile kuramsal düşünceyi inceliklerle birleştirerek göçmen ruhunun karmaşıklığına yönelik bir tartışma alanı yarattı. Bu bağlam, katılımcılara göçü yalnızca toplumsal veya mekânsal bir olgu olarak değil; içsel oyun, yaratıcılık ve benliğin yeniden inşası üzerinden deneyimlenen bir süreç üzerine derinleşme imkânı verdi.

Kapanış

Günün sonunda akşam yemeğinde memleketi aratmayan enfes meze ve sunumlarıyla Müşterek Meyhane'de iki uzun masa etrafında toplandık. Sohbet, gülüşmeler, özlemler ve yeni bağlar masalara yayıldı.

Seminer esnasında çemberimizin ortasında konumlanan defne ağacı, bize soframızda da eşlik ederken, sohbetler ve gülüşmeler, hem yeni bağların hem de uzun süredir kurulan ilişkilerin güçlenmesini simgeliyordu. Defne ağacı, sadece köklerini toprağa salmakla kalmamış, bir gün boyunca paylaşılan deneyimlerimizin adeta sessiz bir tanığı olmuştu.

Yakın zamanda yeniden görüşme temennisiyle ayrıldık. Berlin'de başlayan bu karşılaşma, yalnızca bir kent turu ya da seminer odağında değil; ortak bir dilin, ortak bir belleğin ve birlikte düşünmenin yeniden kurulmasıydı.

Bu (b)ağ artık daha da genişlemişti; mesleki dostluklar derinleşmiş, yakınlıklar kök salmaya başlamıştı. Paylaşılan düşümler, yürünmüş sokaklar ve birlikte geçirilen zaman, yalnızca belikte değil, ilişkilerde de iz bırakmıştı.

Bir sonraki buluşmanın ilk tohumları da tam burada, bu karşılaşmaların içinden filizlenmişti.

Deyim yerindeyse 'kökler tutmuş'tu; baharda Londra'da yeniden bağ kurmak için...

***Lale Vatan**

Sosyolog, karşılaştırmalı kültür ve edebiyat bilimleri doktoru, öğretmen, aile ve eğitim danışmanıdır.

Berlin, Almanya'da yaşamaktadır.

E-posta: drlalevatan@gmail.com

“ot nedir? gerçekten değersiz midir?” ışıl eğrikavuk* ile öteki bahçe üzerine

Ceren Kaya**

Dr. Işıl Eğrikavuk, toplumsal olarak etkileşimli sanat, protesto pratikleri ve kolektif üretim alanlarında çalışan bir performans sanatçısı ve araştırmacıdır. Çalışmaları, kamusal alanın nasıl organize edildiğine, içinde kimin konuşmasına izin verildiğine ve katılımın nasıl yapılandırıldığına odaklanıyor. Aynı zamanda, Gezi Parkı protestolarını sanatsal üretim, işbirliği, ortak çalışma ve kolektif eylem merceğinden inceleyen ve daha geniş protesto kültürleri içinde konumlandıran *Global Protests Through Art: Collaboration, Co-creation, Interconnectedness*¹ adlı kitabın da yazarıdır.

En çok konuşulan ve devam eden çalışmalarından biri, 2021 yılında Berlin Sanat Üniversitesi'ndeki öğrencilerle başlattığı işbirlikçi bir sanatsal araştırma projesi olan öteki bahçe'dir. Bahçe, Almanya'ya özgü olmayan yabancı bitkiler yetiştiriyor ve hem ekolojik bir alan hem de çeşitlilik, kapsayıcılık ve emek üzerine düşünmek için bir forum işlevi görüyor. Bu bitkiler kelimenin tam anlamıyla göç etmiş bitkiler! Geleneksel bir bahçeden ziyade, ekoloji ve sosyal kapsayıcılık hakkındaki tartışmaların, insan ötesi yaşam formlarıyla somut karşılaşmalarla birlikte geliştiği canlı bir araştırma alanı oluşturan *öteki bahçe* ilgilenenler için pek çok ilginç karşılaşmaya alan açmakta.

Dış Hatlar, ilk sayısında Göç ve Kökler temasına odaklanarak göçü, coğrafi bir hareket olmasının yanı sıra psikolojik, ilişkisel ve yapısal bir durum olarak ele alıyor. İlk sayımızda Işıl Eğrikavuk'un devam eden projesi *öteki bahçe* hakkında röportaj yapmayı seçtik. Bu proje, kökleri metafor ve nostaljinin ötesinde düşünmenin bir yolunu sunuyor. Yerli olmayan bitkiler ve insan ötesi ilişkilerle çalışan bahçe, dikkatleri nereden geldiğimizden ziyade, göçmenlik yaşantılarımızın nasıl değişip farklı biçimlere dönüştüğüne kaydırıyor. Kökler, aidiyetin garantisi olarak değil; düzenleme, bakım ve birlikte yaşama tarafından şekillendirilen kırılğan, tartışmalı ve koşullu oluşumlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu gibi sebeplerle, *öteki bahçe*'yi Dış Hatlar'ın ilk sayısı için anlamlı bir tartışma noktası olarak gördük.

CK: Bu röportaja katılmayı kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz. Dış Hatlar'ın ilk sayısı, göçü sabit bir kimlikten ziyade psikolojik ve ilişkisel bir süreç olarak ele alarak Göç ve Kökler konusuna odaklanıyor. Bu bağlamda; köklenme, yer değiştirme ve birlikte yaşama hakkında farklı bir düşünme biçimi sunan projeniz öteki bahçe özellikle ilginizi çekti. Berlin Sanat Üniversitesi'nde çalışmaya başladığınız ilk zamanlarda Almanca konuşmadığınız ve görünmez olduğunuz için fakülte toplantılarında kendinizi "bir ot gibi" hissettiğinizden bahsetmişsiniz. Bu deneyim, görünürlük, aidiyet ve öteki bahçe'nin kendisi hakkındaki düşüncelerinizi nasıl şekillendirdi?

IE: 2017 yılında Berlin Sanat Üniversitesi'nde göreve başladığımda buraya akademik başarılarımla gelmiştim. Uluslararası bir kurumda çalışacağımı biliyordum ve doğal olarak daha çoğul, daha çokdilli, daha hazırlıklı bir yapıyla karşılaşacağımı düşünmüştüm. Üniversite gerçekten uluslararası bir kurumdu; ancak çalıştığım iletişim fakültesinde benden önce hiç yabancı bir öğretim üyesi görev yapmamıştı. Kurumun yapısı ile gündelik işleyişi arasında belirgin bir fark vardı.

Ben derslerimi İngilizce veriyordum, fakat fakülte toplantıları Almanca yürütülüyordu. Tüm yazışmalar Almancaydı. Komisyonlarda görev alıyor, hatta yeni bir profesörün işe alım sürecinde yer alıyordum; ama çoğu zaman masada ne konuşulduğunu tam olarak anlayamıyordum. Bu durum yalnızca dilsel bir eksiklik değildi; aynı zamanda yapısal bir görünmezlikti. Toplantılarda oturup gülümsemek, anlamadığım bir tartışmanın ortasında fiziksel olarak orada bulunmak ama sembolik olarak orada olmamak... Zamanla kendimi küçük, susturulmuş ve edilgen hissetmeye başladım.

Dediğiniz gibi, Türkçede “ot gibi hissetmek” diye bir ifade var. Tam da böyle hissettim. Söz hakkı olmayan, üzerine basılabilen, fark edilmeyen bir varlık gibi. Ama sonra bu ifadeye takıldım: Ot nedir? Gerçekten değersiz midir? Yoksa sadece istenmeyen, kontrol edilemeyen, sınıflandırılmayan bir canlı olduğu için mi dışlanır?

Bu sorgulama benim için dönüştürücü oldu. Çünkü yıllardır toplumsal olarak etkileşimli, diyalog temelli sanat pratikleri üzerine çalışıyordum. Farklı topluluklarla işbirliği, kolektif üretim ve kamusal alanın yeniden örgütlenmesi üzerine düşünüyordum. Fakat dönüp baktığımda tüm bu çalışmaların hâlâ insan merkezli olduğunu fark ettim. O “ot gibi” hissetme deneyimi, beni insan-ötesi düşünme biçimlerine doğru itti. Ekoloji, çok-türlü birlikte yaşam ve insan dışı aktörlerle kurulan ilişkiler üzerine okumalar yapmaya başladım.

öteki bahçe fikri böyle oluştu. 2020 yılına gelindiğinde, Almanya’daki ilk üç yılımın deneyimi içimde demlenmişti. Kendi görünmezliğimle, yabancı sayılan bitkilerin görünmezliği arasında bir bağ kurmaya başlamıştım. *öteki bahçe*, benim için kişisel bir deneyimin kolektif ve ekolojik bir araştırmaya dönüşmesi aslında.

Görünmezlikten yola çıkan, ama birlikte var olmanın koşullarını yeniden düşünmek olarak ele alan bir süreç.

CK: *öteki bahçe* bir sanat okulu ve bir akademik kurum içinde faaliyet gösteriyor. Kontrol ve düzeni reddeden bu proje; düzenleme, değerlendirme ve verimlilik üzerine kurulu bir kurum içinde var olduğunda neler oldu?

IE: *öteki bahçe* tek bir kategoriye sığmıyor aslında. Bir pedagojik proje, bir araştırma alanı ve aynı zamanda bir sanatsal üretim zemini. Üstelik canlı ve organik bir alan; ne olduğunu biz de hâlâ keşfediyoruz. Kendi içinde zorlayıcı bir hiyerarşisi yok. Her hafta başka bir öğrencinin dersi yürütmesi, öğretmen-öğrenci rollerinin yer değiştirmesi bu yapının temel parçalarından biri. Bu anlamda proje yalnızca ekolojik değil, pedagojik olarak da yatay bir alan açmaya çalışıyor.

Ancak elbette bir kurumun içindeyiz. Akademi; düzenleme, değerlendirme, performans ölçütleri ve verimlilik mantığı üzerine kurulu bir yapı. Ben her zaman şunu savundum: Bir kurumu dışarıdan eleştirmek mümkündür ama içeriden dönüştürmeye çalışmak çok daha zor ve bir o kadar da kıymetlidir. Çünkü içeriden çalışmak, süreklilik, sabır ve strateji gerektirir. Biz şu anda beşinci yılımızdayız ve bu süreç gerçekten kolay olmadı.

Bazı noktalarda gözlemlemeyi, bazı noktalarda beklemeyi, bazı noktalarda ise uzlaşmayı öğrendik. Örneğin hangi “yabani” bitkileri ekeceğimize karar verirken üniversite yönetimiyle uzun tartışmalar yaptık. Berlin’e göç etmiş bitkilerle çalışmak istiyorduk; fakat bazı türlerin istilacı ve kontrol edilmesi zor olduğu yönünde haklı çekinceler vardı. Bu noktada bir müzakere alanı oluştu. Başlangıçta toprağı kazmamıza bile izin verilmedi. Bunun üzerine yükseltilmiş yataklar (*raised beds*) kurarak bahçeyi “taşınabilir” bir formda başlattık.

Başta bu bir sınırlama gibi görünüyordu. Fakat zamanla şunu fark ettim: Biz toprağı doğrudan kazmasak da, rüzgârla taşınan tohumlar ve sıçrayan otlar yine zemine yayılıyordu. Yani kontrol altında tutulan bir alanın içinde bile yaşam kendi yolunu buluyordu. Bu durum, projenin metaforik boyutunu daha da güçlendirdi. Kurumsal sınırlar içinde, tamamen çatışarak değil; kimi zaman yavaş ilerleyerek, kimi zaman uzlaşarak, kimi zaman da sabırla bekleyerek kök salmayı öğrendik.

Bu da bana şunu düşündürüyor: Kontrolü tamamen reddetmek yerine, kontrol mekanizmalarıyla müzakere ederek alan açmak mümkün. Ve bazen en radikal dönüşüm, görünür bir çatışmadan değil; sabırlı ve kolektif bir kök salma pratiğinden doğuyor. Ve bizim ne kadar sabırla ve azimle çalıştığımızı görünce kurum da bize daha çok alan açmaya başladı. Şu an projeden gururla söz ediyorlar.

CK: Bitkilerle çalışmak tamamen kontrol edilemeyen süreçleri kabul etmek anlamına geliyor diye düşünüyorum. Büyüme başarısız olabilir, bitkiler ölebilir, mevsimler planları alt üst edebilir ve sonuçlar beklendiği gibi olmayabilir. Birçok sanatsal veya akademik projenin aksine *öteki bahçe* başarısızlığın, kaybın ve öngörülemezliğin düzeltilmesi veya gizlenmesi yerine görünür kalmasına izin veriyor gibi hissettiriyor. Bu koşullar altında çalışmak sanatsal ve araştırma uygulamalarındaki kırılma hakkındaki düşüncelerinizi nasıl şekillendirdi?

IE: Bu soru yalnızca *öteki bahçe*'yle ilgili değil; aslında bütün sanat pratiğime dokunan bir mesele. Çünkü benim için sanat, sadece olumlu olanı görünür kılmak ya da görmek istediğimiz dünyayı temsil etmek değil. Tam tersine, “olumsuz” olarak kategorize edilen duygulara ve durumlara bakabilme cesaretiyle ilgili.

Kayıp, başarısızlık, utanç, görünmezlik, kırılma... Bunlara bakıp içlerindeki potansiyeli açığa çıkarma alanı sanat.

Sanat okulundayken yaptığımız bir egzersizi hatırlıyorum: “yaratıcı cevap vermek.” Bazen bir soruya ya da bir duruma dil aracılığıyla cevap vermek mümkün olmaz. Sözcükler yetersiz kalır. Ama yaratıcı cevap dediğimiz şey başka bir yerden gelir. Bazen bir aksiyondur. Bazen bir topluluk kurmaktır. Bazen bir metin yazmaktır ama onu başka bir forma dönüştürmektir. Yani tepki vermek yerine dönüştürmektir.

öteki bahçe'de bu dönüşüm çok somut. Bir bitkinin ölmesi, planladığımızın tutmaması ya da mevsimin tüm programı alt üst etmesi saklanmıyor. Akademik üretimde genellikle yalnızca “başarılı sonuçlar” görünür olur; süreçteki kırılmalar, tereddütler, kayıplar arka planda kalır. Oysa bahçe bunu imkânsız kılıyor...

Ben kırılma çok derinden hissedene biriyim ama onu bastırmaya çalışmıyorum. Onun farkında olarak dönüştürmeye çalışıyorum. Bu anlamda sanat pratiğim benim için bir tür öz-çalışma alanı. Belki sanat terapisi bu, ben sanatın dönüştürücü gücünün hem bireysel hem kolektif bir iyileşme potansiyeli taşıdığına inanıyorum.

CK: *öteki bahçe*’de odak noktası insan merkezli anlatılardan uzaklaşıyor. İnsanlar artık hikâyenin merkezinde olmadığına göçle ilgili ne görünür hale geliyor?

IE: Ben buna diğere varlıkları da eşit özneler olarak görmeye başlamak diyebilirim. Bu yer değişimi gerçekleştirdiğinde ilk fark ettiğim şey şu oldu: Kendimize ne kadar büyük bir önem attığımızı görüyoruz. Sanki hareket etme, yer değiştirme, uyum sağlama ya da direnme kapasitesi yalnızca insana aitmiş gibi düşünüyoruz. Oysa türler arası bir perspektiften baktığımızda göçün çok daha geniş bir fenomen olduğunu fark ediyoruz. Bitkiler rüzgârla, kuşlarla, ticaret yollarıyla, savaşlarla, sömürgecilikle, iklim değişikliğiyle hareket ediyor. Hayvanlar göç ediyor. Mikroorganizmalar göç ediyor. Ve bu hareketlilik yalnızca hayatta kalma stratejisi değil; aynı zamanda ekosistemleri dönüştüren, yeni ilişkiler kuran bir süreç.

Göçü insan merkezli anlatılardan biraz uzaklaştırdığımızda, “yerli”, “yabancı”, “istilacı”, “doğal” gibi kategorilerin ne kadar politik olduğunu da daha net gördüm. Bu perspektif değişimi beni daha mütevazı bir yere taşıdı. Zaten göç deneyiminin kendisi insanı mütevazı kılar; çünkü kontrolün sınırlı olduğunu, yerleşikliğin kırılma olduğunu hatırlatıyor. Ama insanın bu hikâyedeki tek özne olmadığını fark ettiğinizde bu mütevazılık daha da derinleşiyor.

CK: Göç, genellikle travma, kayıp veya direnç üzerinden anlatılıyor. Göç sürekli olarak bu duygusal çerçeveler üzerinden ele alındığında sizce kaybolan şey nedir?

IE: Keşfetmek, heyecan, yeni perspektifler, yeni fırsatlar, çoğulluk ve değişim.

CK: Göç hakkındaki tartışmalarda, görünürlük genellikle doğası gereği olumlu bir şey olarak ele alınıyor. Görülmek, kendi hikâyesini anlatmak ve kamusal alanda duyulabilir olmak genellikle güçlendirme ve tanınma biçimleri olarak çerçeveleniyor. Aynı zamanda görünürlük, özellikle kurumsal ve politik bağlamlarda teşhir, sınıflandırma ve kontrol de getirebiliyor. Sizin bakış açınıza göre alan yaratan görünürlük ile kırılma üreten görünürlük arasında nasıl bir ayırım var?

IE: Kendi deneyimimden yola çıkarak şunu söyleyebilirim: *öteki bahçe*’yi 2021’den beri yürütüyorum. Ancak 2025 yılında projeyi kısa bir video ile paylaştığımda çok yoğun bir geri dönüş aldım. Sanatçılardan, farklı meslek gruplarından, farklı yaşlardan insanlardan; özellikle Türkiye’den ya da Türkiye’den göç etmiş kişilerden çok sayıda mesaj geldi. Çünkü kendini bu şekilde hissedene çok insan var. Üstelik bu yalnızca göçle ilgili değil. Bazı insanlar kendi memleketlerinde de “öteki” hissediyorlar.

Birilerinin kendi deneyimini kamusal alanda dile getirdiğini görmek, başkalarının da o deneyimle özdeşlik kurabilmesini sağlıyor. Hikâyesini dönüştürebilmiş bir örnekle karşılaşmak insanlar için önemli. Hâlâ her hafta e-mailler alıyorum ve elimden geldiğince yanıtlamaya çalışıyorum. Çünkü bu bağ kurma hâli hem benim için hem de yazan insanlar için anlamlı.

Benim için alan yaratan görünürlük, bu karşılıklı bağın mümkün olduğu yer. İnsanların kendilerini yalnız hissetmemesine aracılık eden, özdeşlik ve temas kurmaya izin veren görünürlük.

CK: Sanatınızda sıkça “başkaları adına konuşma” meselesiyle temas ediyorsunuz. Göç bağlamında düşündüğümüzde, kim konuşabilir, kimin adına ve hangi bedelle? Sanatçı bu hiyerarşinin neresinde durmalı?

IE: Sanatçıya çoğu zaman politik bir rol atfediliyor; toplum adına konuşması bekleniyor. Ama ben kendimi başkaları adına konuşan biri olarak görmüyorum. Ben kendi adıma konuşuyorum. Kendi deneyimimden, kendi kırılıklarımın, içinde yaşadığım koşullardan yola çıkıyorum. Fakat o deneyimi dürüstçe damıttığınızda, birçok insanın orada kendine ait bir şey bulabildiğini görüyorum.

Bu sadece *öteki bahçe*'de değil, önceki işlemlerde de böyleydi. Feminist, eleştirel, diyalog kuran ve gözlemleyen işler yaptım. İnsanları bir

araya getirmeyi seviyorum. Mizahı, daha doğru-satiri kullanmayı seviyorum. Çünkü mizah, hem mesafe kurmaya hem de birlikte düşünmeye alan açıyor.

“Başkaları adına konuşmak” yerine ben “başkalarıyla birlikte konuşmayı” önemsiyorum. Bu birlikte konuşma hâli yalnızca insanlar arasında da değil. Farklı özelliklerle, farklı varlıklarla temas kurmayı içeriyor. Benim için mesele temsil etmekten çok ilişki kurmak. Hiyerarşinin üstünde durmak değil; mümkün olduğunca yan yana durmak. Belki de mesele ait olmak değil; birlikte yer açabilmekte.

CK: Bizimle birlikte düşünmeye zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

IE: Ben teşekkür ederim.

CK: Bu röportaj, göç ve kökler hakkında sabit kimliklerin ötesinde düşünmenin önemli yollarını açıyor ve çalışmanızın bu tür sorular için yarattığı alan için minnettarız.

***Işıl Eğrikavuk**

Sanatçı ve akademisyendir.
Berlin, Almanya'da yaşamaktadır.
E-posta: isilegri@gmail.com

****Ceren Kaya**

Psikolog ve klinik psikoloji
yüksek lisans öğrencisidir.
Roma, İtalya'da yaşamaktadır.
E-posta: psycerenkaya@gmail.com

5

-Nerden çıktı geldi bir ayrılık bir kayıp daha!

Ne oluyorsa ulu orta ne oluyorsa birdenbire!

*Uğultunun içinde, kendimin içinde, yağmurun içinde, tufanın içinde
hepsinden ve her şeyden ve dahi kendimden, uzakta-*

epilog

Mehmet Aydoğmuş*

Bu devrilip duran göklerin manaya uzanan
bir yolu yok artık
Beyoğlu da yok dağılmış pazaryerlerinden
geriye kalan
Kendime uzanamıyorum; pamuktan usulca
sökülen diken
birdenbire batıyor dilime,
ay ikiye ayrılmıyor ben uzanınca
nehirin öte yanında adımımı bilmiyorum.

Yabancı değilim, yaban ağıtlar biliyorum yalnız
göçün ezdiği elmalardan geriye kalan çürük
bir sonbahar bu
sesimi bilsem, şeklini, neye benzediğini
yankısını
bilmek o zaman sözlükte yer bulacak gölgesine.
Fakat yakılmış uzaklar ve geçmişler aşkına!
Kim doğuruyor bunca kederi
Kimin rahmi böylesi bereketli ve pervasız
bilmiyorum!
Adımını, yüzümün neye benzediğini bulutlar
altında,
ellerimin neden titrediğini tütün sararken,
dağılırken un ufak yaşamak göğün ve yerin
müphem telaşına
bilmiyorum!

Soluğuma basıyor karanlık

'Biraz daha kalsan' diyecek mecali ucuz bir
paraya bozdurdum
karşılığında sürgünler, yıkılışlar,
kaybedişler, uzletler!
Bir daha uğramayacak kente yazlık sinema,
diye bağılıyor bitkin yüzüyle adam
bunu biliyorum,
bilmediğim ne çok şey var halbuki,
bildiğim ne çok kaybediş!

Hüzünşen bir hikayenin orta yerinde göğün
sesini duyuyorum
sağanak halinde yağıyorum yalnızlığıma
Beni unutmaktan dönüyor kervan, zencefil
ve meyan kökü var ceplerinde
koşup sormak istiyorum adımını
kelimeleri sökün edip küfelerinden
içinde *'gitmesen'* geçen bir cümle
yağmalamak istiyorum
sesimi bulamıyorum
unutmaktan yapılma ekşi bir ağaç,
yatağını bulmuş nehir gibi kolaylıkla
uzanıyor sözlükteki yerine.

Onlar,
kalkıp
gidiyorlar.

*Mehmet Aydoğmuş

Fotoğraf sanatçısıdır.

Stockholm, İsveç'te yaşamaktadır.

E-posta: mj.aydogmus@gmail.com

özel dosya: göçmenler ve göç mitolojileri

Şahap Eraslan*

“nereden gelmiş bu denizsiz kente
bu yaşlı martı”

Edip Cansever

İnsanlık tarihi, aslında bir göçler tarihidir. Tarihçiler, binlerce yıl önce atalarımızın Afrika'dan çıkarak yeryüzüne dağıldığını yazarlar. İnsan, daha en başından itibaren yolda olan bir varlıktır. İnsanın ilk yurdu anasının karnıdır. Doğum, bir yaşam alanından başka bir yaşam alanına yapılan ilk göçtür. Güvenli, sınırlı ve kapsayıcı bir mekândan; belirsiz, açık ve talepkâr bir dünyaya geçiştir bu. Bu nedenle göç, insan deneyiminin istisnası değil, kurucu ögesidir. İnsanlık tarihinde farklı göç mitleri vardır. Bu mitler, göçle yaşanan deneyimi anlamaya yardımcı olduğu gibi, göç sürecini dışarıdan bakanlar için de görünür kılar. Göç, yalnızca tarihsel bir hareket değil; anlatılarla, sembollerle ve mitlerle taşınan bir deneyimdir. Tek tanrılı dinlerde ilk göç, Âdem ile Havva anlatısına dayanır. León Grinberg ve Rebeca Grinberg¹, Âdem ile Havva'nın yeryüzündeki yaşamını bir “sürgün” olarak tanımlar. Buna göre yeryüzündeki yaşam, cennetten kovulma—yani sürgün—ile başlar. Merakın simgesi olarak Havva'nın yılanın uzattığı elmayı alması ve onu Âdem'le paylaşması, yasak bölgeye girilmesi anlamına gelir. Elmanın yenmesiyle birlikte “iyi” ve “kötü” ile yüzleşme başlar. Bu yüzleşmenin bedeli, cennetin terk edilmesidir. Âdem ile Havva, böylece yeryüzünün sakinleri hâline gelirler. İnsanlık, daha en başında, kaybedilmiş bir yurtla ve geri dönülemeyecek bir yerle birlikte var olur. İlk göç, aynı zamanda ilk kayıp ve ilk yas deneyimidir.

Bugün göçten söz ederken çoğuldan konuşmak gerekir. Çünkü artık tek bir göç hikâyesi yoktur; tek bir yol, tek bir başlangıç ve tek bir varış da. Bu nedenle göç üzerine yazılan her metin, kurulan her teori ister istemez eksik kalır. Göç, kuramsal bir çerçevenin içine sığmaz; her seferinde başka bir yerinden taşar. Eskiden göç daha sade bir hareketti: A noktasından B noktasına doğru yapılan, yönü belli bir yolculuk. Bir yerden ayrılmak ve başka bir yere varmak.

Bugün ise bu şema, göç biçimlerinden yalnızca biri olabilir. Günümüz göçü A'dan B'ye değil; geçici duraklar, belirsiz beklemler ve akışkan mekânlar üzerinden X'e doğru uzanan bir süreçtir. Afganistan'dan Pakistan'a, Pakistan'dan İran'a, oradan Türkiye'ye, Yunanistan'a, Almanya'ya... Ve belki de orada durmaz; belki Kanada'ya doğru yeniden yola çıkar. Bu bitmeyen hareket hâli, yerleşmeyi neredeyse imkânsızlaştırır. Yurt edinmek, kök salmak, bir yere "buradayım" diyebilmek zorlaşır. Dil öğrenilir ama yarım kalır; uyum çabası vardır ama geçicidir. İnsan sürekli bir eşikte yaşar: ne tamamen gelmiştir ne de gerçekten gitmiştir. Aidiyet duygusu askıda kalır.

İnsanın dinsel anlatılarında da yeryüzünde ki yaşam bir sürgün olarak kurgulanır. İbrahimî dinlerde insan, cennetten kovulmuş bir varlıktır. Âdem ile Havva anlatısı, bir yurttan atılışın, köklerinden koparılışın ve "dünyaya düşüş"ün mitidir. Sürgün, yalnızca mekânsal bir ayrılık değil; varoluşsal bir kırılmadır. Grubun dışına atılmak, ölümün zamana yayılmış biçimidir; çünkü insan, doğadaki en savunmasız canlılardan biridir. Yeryüzü bu anlamda bir "deneme yeri"dir: insan burada sınanır, acı çeker ve yeniden doğmayı öğrenir. Bu nedenle göç, yalnızca coğrafi değil, metafizik bir harekettir. Cennetten kovulan insanın sonraki tüm yolculukları, o ilk kaybın yankısını taşır. Göçebe kültürlerde bu sürgünlük bilinci, bir yaşam biçimine dönüşür. Göçebe yerleşmekten çekinir; çünkü yerleşmek bağlanmak, bağlanmak ise ayrılığın acısını göze

almak demektir. Bağ kurmamak, kaybetmeme stratejisidir. Göçebe, bir gün gideceğini bildiği için bağ kurmaktan kaçınır. Bağ kurmak, ayrılığı kaçınılmaz kılar; ayrılık ise acıyı. Bu nedenle göçebelik, duygusal yoğunluğu sınırlayan bir mesafe pratiğiyle birlikte yürür. Göçebe kültürlerde grup içi bağlar derin ve yoğundur; grup dışındakilerle kurulan ilişkiler ise yüzeysel ve geçicidir.

Bu ilişkiler çoğu zaman çatışmadan kaçınmaya dayanır. Göçebe, kendisini bağlayacak, hareketini kısıtlayacak ilişkilerden bilinçli olarak uzak durur. Bu durum, diplomatlar ve diplomat ailelerinde de sıkça gözlemlenir. Diplomatlar birkaç yıllığına bir ülkede görev yapar, ardından başka bir ülkeye atanırlar. Bu geçicilik, dış çevreyle kurulan ilişkilerin sınırlı kalmasına yol açarken, sosyal hayatın daha çok kendi aralarında yoğunlaşmasına neden olur. Günümüzde diplomat olmayan pek çok göçmen de benzer bir ilişki biçimini seçer. Göçebe, bağlanarak değil; mesafeyi koruyarak hayatta kalır.larında yoğunlaşmasına neden olur. Günümüzde diplomat olmayan pek çok göçmen de benzer bir ilişki biçimini seçer. Göçebe, bağlanarak değil; mesafeyi koruyarak hayatta kalır.

Günümüzde yaşam alanları giderek işe bağlanıyor. İnsan nerede yaşayacağını artık çoğu zaman nerede çalışacağına göre belirliyor; mekân, geçim ilişkilerinin bir uzantısına dönüşüyor. İş sözleşmelerinin kısa süreli olması bu durumu daha da pekiştiriyor. Geçici kontratlar, proje bazlı işler ve süreli istihdam biçimleri göçebeliliği teşvik ediyor. İnsan yerleşmeden önce işin süresini hesaplıyor; kök salmadan önce sözleşmenin bitiş tarihine bakıyor. Yaşam, baştan sona bir geçicilik mantığıyla kuruluyor. Bu koşullarda yerleşmek riskli bir yatırıma dönüşüyor. Ev kurmak, ilişkiler inşa etmek, bir mahalleye ait hissetmek; tümü iş sözleşmesinin süresine bağlanarak erteleniyor. Göçebelik artık yalnızca zorunlu bir kader değil, modern çalışma rejiminin ürettiği yapısal bir yaşam biçimi hâline geliyor.

İnsan bir kez daha kalıcı olmaktan çok hareketli kalmayı öğreniyor. Çünkü bu düzen içinde hareket etmek daha güvenli görünüyor; bağlanmak ise kayıp ihtimalini artıran bir yük gibi deneyimleniyor. Günümüzde iş ve yaşam koşulları, insanı idareten yerleşmeye—başka bir deyişle göçebe kalmaya—zorluyor.

Gelmek varmak değildir bazen

Bazı göçmenler bir ülkeye gelirler ama varamazlar. Bedenleri o ülkeye ulaşır; ancak iç dünyaları, düşünceleri ve duygulanımları terk ettikleri yerde kalır. Haberleri oradan takip eder, dönüş hayalleri kurarlar; yaşadıkları çevrede değil, bıraktıkları ülkede yaşıyor gibidirler. Bu durum, ayrılığın ve ayrılığa eşlik eden acının inkârıdır. Kişi, geldiği ülkeyi yurt edinmekten bilinçli ya da bilinçdışı biçimde kaçınır. Yeni yere uyum sağlamak, eski yurda—birincil nesnelere—ihamet gibi yaşanılır. Uyum, ANAvatandan anneye, devlet BABAdan babaya uzaklaşmakla eşdeğer hissedilir. Bu nedenle coğrafi ve fiziksel uzaklaşma, içsel bir yakınlaşmayla telafi edilir. Kişi bedenlen uzaklaşırken, ruhsal olarak geride kalır, hatta daha yakınlaşır. İç dünyada eski yurt idealize edilir, korunur, dondurulur. Yeni olanla temas sınırlı tutulur; bağ kurmaktan kaçınılır. Bazı göçmenler her gün birkaç kez ailelerini, akrabalarını, arkadaşlarını arayarak onları adeta terk etmediklerini kendilerine ve sosyal çevrelerine kanıtlarlar. Ayrılığı adeta inkâr ederler. Bu tutum, otonomiyle kurulan sorunlu bir ilişkinin ifadesidir bazen. Ayrışma ve bireyleşme zorlayıcı olduğunda, kişi kendi çözümünü üretir: gitmiş ama gitmemiş olmak. Böylece ayrılığın acısından korunurken, aynı anda yeni bir hayata gerçekten başlayamamış olunur.

Duygusal beslenme, manik uyum ve kimliğin yeniden yaratımı

Salman Akhtar², Margaret Mahler'in kavramsallaştırdığı *duygusal beslenme* (yakıt alma)

olgusunu alarak bunu göçmenlik süreçlerine taşır. Göçmenler, terk ettikleri yerin yemekleriyle, türkülerıyla, danslarıyla gurbette duygusal ve kültürel olarak beslenirler. Bu pratikler yalnızca nostaljik alışkanlıklar değil, benliğin dağılmasını önleyen onarıcı girişimlerdir.

Göçmen, yeni kültürel bağlamda sıklıkla yorgun, yabancı ve anlamdan kopmuş hisseder. Bu durumda duygusal beslenme—örneğin geldiği yerin yemeklerini yemek, kendi dilini konuşan insanlarla bir araya gelmek, çocukluğunun müziklerini dinlemek—içsel bir onarım işlevi görür. Ortak kültürel kodlara sahip insanlarla temas, benliğin sürekliliğini sağlar; kültürel tanıdıklık, geçici de olsa güven duygusunu geri getirir.

Ancak her göçmen bu yoldan ilerlemez. Gelen ama varamayan göçmenlerin geldikleri ülkeyle kurdukları yoğun bağlar, ilk bakışta duygusal beslenme gibi görünse de çoğu zaman ayrılık yasının inkârına hizmet eder. Burada kişi besleniyor gibi yaparken aslında ayrılmamış gibi davranır; ruhsal olarak geride kalmayı sürdürür. Duygusal beslenme, onarıcı olmaktan çıkar; ayrılığı askıya alan bir savunmaya dönüşür.

Bazı göçmenler ise tam tersine hızlı bir uyum gösterirler. Dili hızla öğrenir, kısa sürede sosyal çevre edinir, yeni ülkeye büyük bir hevesle uyum sağlarlar. Bu tabloda yas tutma sürecinden kaçınma ve ayrılık acısının yadsınması dikkat çeker. León Grinberg ve Rebeca Grinberg'in belirttiği gibi, bazı bireyler göç sürecinde manik savunmalar geliştirirler: hızla uyum sağlama, dili hemen öğrenme, yeni kimliği coşkuyla benimseme, geçmişi küçümseme... Görünüşte "başarılı" olan bu uyum, çoğu zaman kaybın yasını tutamamanın maskesidir.

Burada bir gözlemimi eklemek isterim: kendi kültürel sisteminden rahatsızlık duyan ancak bu rahatsızlığı kolektif yapı içinde açıkça dile getiremeyen birey, kendisini yeniden şekillendirebileceği bir alan bulduğunda bastırılmış öfkelerini

kimliğini dönüştürerek dışa vurur. Bir anlamda, kendi sistemine karşı gizli bir isyanı bedenselleştirir. Bu dinamiği özellikle iç göçlerde görmek mümkündür. Örneğin Laz ve Kürt gençlerin bir yandan aileye ve geleneklere bağlılık yemini ederken, diğer yandan bedenlerini dönüştürmeleri—epilasyon merkezleri, sarıya boyanan saçlar, yumuşatılan şiveler, “İstanbullaşmış” bir Türkçe—yalnızca estetik ya da modernleşme arzusu değildir. Burada asıl mesele, kimliğin yeniden yaratılmasıdır: bir tür kültürel reenkarnasyon, “yeni bir ben” olma çabasıdır. Bu süreçte narsistik bir güç duygusu da devreye girer. Eskiden insanı Tanrı yarattı; bugün insan, kendi bedenini, kimliğini ve hatta dilini dönüştürerek adeta kendi tanrısı hâline geldi. Bu, modern narsisizmin en görünür biçimlerinden biridir: kendini yeniden yaratmak, geçmişi silmek, görünüş üzerinden yeni bir varlık kurmak. Boyalı saçlar, cımbızlanmış kaşlar, botoks yüzler—estetik müdahalelerle inşa edilen bu “imaj” —yalnızca estetik bir tercih değil, benliğin plastikleşmesinin toplumsal bir göstergesidir. Beden artık kimliğin sahasıdır. Modern insan, kendi bedeninde hem faildir hem Tanrı hem de kurban.

Bazı göçmenler için göç, kendinden kurtulma ve varılan yerde yeni bir kendilik yaratma arzusuyla kurgulanır. Göç, bu anlamda bir *tabula rasa* olarak düşünülür: geçmişin silinebileceği, eski benliğin geride bırakılabileceği bir boşluk. Kişinin kendi olanla kurduğu olumsuz ilişki, kendinden kaçma arzusu, göç aracılığıyla çözümlenmeye çalışılır. Ancak bu kaçış, çoğu zaman yeni bir başlangıçtan çok, eski çatışmaların başka bir coğrafyada yeniden sahnelenmesiyle sonuçlanır. Mekân değişir fakat çatışmanın ruhsal örgütlenmesi büyük ölçüde yerinde kalır. Yer değiştirmek, her zaman içsel dönüşümü beraberinde getirmez. Kendiliğini bu denli dönüştürmeye yönelik yoğun müdahaleler, psikanalitik açıdan kimlik karmaşasına işaret edebilir. Buna rağmen bu tür dönüşümler

günümüzde sıklıkla olumlu kavramlarla tanımlanır: esneklik, uyum yeteneği, kendini yeniden inşa etme becerisi. Oysa bu olumlu dil, kimi zaman benlik sürekliliğindeki kırılmayı ve yasın tutulamamış olmasını görünmez kılar.

Hafızamda kaldığı kadarıyla, Murathan Mungan anlam olarak şöyle bir şey söylemişti: “*Yanlış bir yolu tersinden yürümek, doğru yolda olmak anlamına gelmez.*” Terapilerde sıkça karşılaştığımız bir olgudur bu. Kişi, psikolojik çatışmalarından kaçmak için bu kez tam tersine savrulur; sorunla yüzleşmek yerine, karşıt bir davranışla onu geçersiz kılmaya çalışır. Oysa bu karşıtlık, çoğu zaman bir çözüm üretmez; yalnızca çatışmanın başka bir biçimde sürdürülmesine hizmet eder.

Göç, mülksüzleşmedir. İnsan göç ederken geride yalnızca bir yeri değil, o yere ait olan şeyleri de bırakır. Yanında götürebildiği, çoğu zaman yalnızca taşınabilir olanlardır. Ev kalır, toprak kalır, düzen kalır. Geriye, elde taşınabilen bir hayat kalır. Her göç, yeniden başlamayı zorunlu kılar. Ev, mahalle, dil, gündelik tekrarlar—tüm bu unsurlar benliği sessizce tutan, fark edilmeden işleyen desteklerdir. Göçle birlikte bu destek çekilir. Kişi bir anda kendini düşer gibi hisseder. Her şeyin baştan kurulması gerekir: barınma, çalışma, ilişkiler, gündelik ritimler. Bildik olan çözülür; alışkanlıklar işlemez hâle gelir. İnsan, daha önce hiç düşünmediği ayrıntılarla baş başa kalır. Bu yeniden başlama hâlinin en zorlayıcı yanlarından biri, göç edilen yerin alfabetini bilmemektir. Sadece dili değil; işaretleri, kodları, yöntemleri... Bartın’ın bir kazasında ev aramakla Berlin’de ev aramak aynı şey değildir. Bu fark yalnızca yöntemsel değil; simgeseldir. Birinde sezgi, tanışıklık ve sözlü kültür işler; diğerinde formlar, başvurular, ilan kodları ve görünmez kurallar vardır. Bir kültürün alfabeti bilinmediğinde, en sıradan ihtiyaçlar bile çözülemez birer bilmeceye dönüşür. Bu durum regresyona yol açar. Kişi bağımlı bir ko-

numa itilir; başkalarının tercümesine, rehberliğine ve onayına muhtaç hâle gelir. Yetişkin benlik, çocuk benliğin çaresizliğine doğru çekilir. Utanç, yetersizlik ve değersizlik duyguları bu zeminde filizlenir. Nereden başlanacağı, kime sorulacağı, neyin mümkün neyin imkânsız olduğu baştan sona yeniden öğrenilir. Bu anlamda göç, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme değildir; hayatın nasıl okunacağını yeniden öğrenme sürecidir. Alfabe bilinmediğinde, en basit gündelik işler bile karmaşık problemlere dönüşür.

İnsan, her seferinde bilmediği bir dilde yaşamayı denemek zorunda kalır. Göçte kaybedilen yalnızca mülk değil, simgesel sahipliktir. “Bu bana ait”, “burada sözüm geçer”, “nasıl ilerleyeceğimi biliyorum” duygusu çöker. Yerine sürekli tetikte olma hâli gelir: her adımda hata yapma korkusu, her ilişkide yanlış anlaşılma ihtimali. Bu yüzden göç, süreklilik duygusunu kesintiye uğratan bir deneyimdir. Benlik zamansal olarak da parçalanır: geçmiş artık işlemeyen bir referansa dönüşür, gelecek ise belirsiz bir beklenti olarak kalır. Şimdi, askıda durur. Göç eden kişi yalnızca başka bir yere gitmez; mülksüz bir benlikle yaşamayı öğrenmek zorunda bırakılır. Ve bu öğrenme, çoğu zaman sessiz, görünmez ve ağır bir ruhsal bedel taşır.

İnsanlık tarihine bakıldığında tarım toplumuna geçişin temel motivasyonlarından biri güvenceydi: beslenmeyi, yaşamı sürdürmeyi şansa bırakmamak. Tarım mülkü, kalıcı barınmayı; kalıcı barınma ise süreklilik ve öngörülebilirlik duygusunu beraberinde getirdi. Göç ise, binlerce yılda inşa edilmiş bu güvenceyi kesintiye uğratar. Bu nedenle göçe eşlik eden temel duygulardan biri çoğu zaman korkudur. Mülksüzleşme ve buna bağlı güvensizlik, korkuları çoğaltır. Göç, yalnızca bir yerden ayrılmak değil; aynı zamanda yurttan vazgeçmektir.

Eski göçlerde ise başka bir ritim vardı. Göçün nedenleri daha belirgindi: savaş, kuraklık, açlık. İnsanlar çoğu zaman uzak diyarlara değil, yakındaki bir yere sığınarlardı. A'dan B'ye yapılan bu göçlerde, varılan yerle terk edilen yer arasında benzerlikler bulunurdu. Aynı toprağın dili, benzer üretim biçimleri, tanıdık bir yaşam. Hayvancılıkla geçinen bir topluluk, savaş yüzünden yakın bir köye gittiğinde, orada da benzer bir hayatla karşılaşır. Yabancılık vardı elbette ama kopuş bugünkü kadar derin değildi. Bugünün göçü ise yalnızca mekânsal bir yer değiştirme değildir; zamansal bir parçalanma, süreklilik duygusunun kaybıdır. Göçmen artık sadece bir yerden başka bir yere gitmez; her durakta biraz daha eksilir, biraz daha askıda kalır. Günümüzde Suriye'deki savaştan kaçanlar komşu ülkelere değil, Kanada, Fransa gibi ülkelere de sığınıyorlar. Yani sadece yakın bölgeler değil, uzak diyarlar da tercih ediliyor. Burada kültürel yakınlık, üretim benzerlikleri, dilsel komşuluklar da kayboluyor. Çok farklı kültürlerle, ülkelere ve dillere yolculuk yapıyor. Komşu grupların birbirleriyle ilişkilerinden ötürü dilsel yakınlıkları, ortak sözcükleri vardır. Uzak ülkelere göçlerde bu dilsel komşuluk ve benzeşme de ortadan kalkıyor. Yani yakın bir coğrafyaya göçle uzaklara göçmenin ,yabancılık duygusu 'bağlamında da farklılıkları bulunmaktadır.

İnsanın yurdu çocukluğudur

Göçmek, yurdu terk etmektir. Ancak yurt, yalnızca bir mekân değildir. Rainer Gross³, yurdun aynı zamanda bir duygu olduğunu; hatta duyguya dair bir yoğunluk alanı taşıdığını yazar. Yurt, insanın kendisini yuvasında hissettiği yerdir. Ev, yuva, yurt... Bunlar yalnızca fiziksel mekânlara işaret etmez. Yurt, insanın kendisini yabancı hissetmediği; kendisini o yere karşı sorumlu duyduğu ve orada gönüllü olarak yaşamak istediği alandır. İnsan, yurttan kalmaya

mecbur değildir; kalmayı seçer. Bu nedenle burada “vatan” sözcüğünü kullanmıyorum. Vatan, siyasal bir kavramdır ve ulus-devletlerin oluşum sürecinde, insanlara ulusal aidiyet ve bir “biz” duygusu kazandırmak amacıyla inşa edilmiştir. Vatan, kolektif bir kimlik talep eder; yurt ise bireysel bir yerleşiklik ve evde olma duygusuna dayanır.

Rainer Gross, kente yönelik iç göçü aynı zamanda ulus olmaya göç olarak tanımlar. Ülkenin farklı kentlerinden metropollere göç eden, birbirine yabancı olan insanlar, kentte ulus ve vatan söylemi üzerinden bir “biz” hâli üretirler. Bu, gerçek bir yakınlıktan çok, aidiyet üzerinden kurulan yapay ve sembolik bir yakınlaşmadır. Bu durum, yurt ve vatan kavramlarının nasıl kolaylıkla politikleşebildiğini de gösterir. Nitekim bu kavramlar hızla dışlayıcı, hatta ırkçı anlamlara evrilebilir. Bizde vatan fikrinin aynı zamanda ailevi bir dile yaslanması tesadüf değildir: *ana vatan*, *yavru vatan* gibi ifadeler, siyasal aidiyeti ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinden kurar. Böylece vatan, yalnızca bir toprak parçası olmaktan çıkar; duygusal ve ahlaki bir yükümlülüğe dönüşür. Bu nedenle yurt ve vatan kavramlarının her zaman politikleştirilmiş

olduğunu unutmamak gerekir. Zaten bizim vatanla ilişkimiz başlı başına karmaşıktır. Bin yıldan uzun bir süre önce Orta Asya’dan göç etmiş olmamıza rağmen, “ana vatan” olarak hala Anadolu’yu değil, Orta Asya’yı adlandırırız. Bu durum, yurdun tarihsel bir gerçeklikten ziyade, sonradan kurulan bir anlatı olduğunu da gösterir. Benim “yurt” derken kastettiğim şey, kendini yuvada hissetme hâlidir. Bir yerde kök salabilmek, oraya ait hissedebilmek, o yerle duygusal bir bağ kurabilmek... Göç, tam da bu hissin kesintiye uğramasıdır. İnsan yalnızca bir yerden ayrılmaz; kendisini evinde hissettiği bir duygulanım alanını da geride bırakır.

Gross, yurdu “insanın anlaşıldığı yer” olarak tanımlar. Yurt, bu anlamda imgesel bir süreklilik ve kalıcılık duygusu sunar. İnsan değişirken, yurt değişmeyen yer olarak kurgulanır. Tıpkı annesine dönen bir çocuğun, annesi tarafından sanki hiç zaman geçmemiş gibi karşılanması anında olduğu gibi... O an, yurdun yaşantısal çekirdeğini oluşturur: tanınmak, kabul edilmek, açıklama yapmak zorunda kalmadan var olabilmek. Yurt, bu yüzden bir coğrafyadan çok, zamana karşı korunmuş bir duygudur. Göç ise, bu duygunun kesintiye uğramasıdır.

İnsanın kimliği bedende kurulur; düşünce, duygu ve hafıza bedenden bağımsız değildir. Psikolojinin, bilincimizin, bilinçötemizin, kimliğimizin gerçek yurdu, insanın bedenidir. Wilhelm Schmid⁴, insanların çoğu zaman mekândan çok, ilişkilerini yurt olarak deneyimlediklerini yazar ve bunu *Beziehungsheimat* (ilişkisel yurt) kavramıyla ifade eder. İnsanı ayakta tutan, güven duygusunu besleyen şey çoğu zaman coğrafi bir yer değil; güvenli, süreklilik taşıyan ilişkilerdir. Bu anlamda insanın güvenli ilişkileri, fiziksel yurttan daha belirleyici olabilir. Bu nedenle göç sonrasında insanlar, kendilerini taşıyacak, yaslanabilecekleri ilişkiler ararlar. Tanıdık bir ses, güven veren bir yüz, anlaşılabilirlikleri bir ilişki; yeni bir coğrafyada içsel dengeyi korumanın temel dayanakları hâline gelir. Schmid ayrıca sosyal yurttan (*soziale Heimat*) da söz eder. Sosyal yurt, ailenin, akrabaların ve yakın ilişkilerin yaşadığı yerdir. Göçle birlikte insanlar yalnızca bir mekândan değil, bu sosyal yurttan da uzaklaşırlar. Bu uzaklaşma, bedensel ve ruhsal güvenlik duygusunu zayıflatır; insanı yeni bağlar kurmaya ya da eski bağlara tutunmaya zorlar. Göç, bu anlamda yalnızca coğrafi bir kopuş değil; bedensel, ilişkisel ve sosyal yurtların aynı anda sarsılmasıdır. İnsan, kendini yeniden kurabilmek için önce bedeninde, sonra ilişkilerinde yeni bir “yer” arar.

İnsanın yurdu, çocukluğudur. Regresyon geçmişe yani bir anlamda yurda yolculuktur. Yurt denildiğinde kurgulanan, anlatılan şey çoğu zaman geçmişe aittir. Bu geçmiş, belirli bir mekânda ve belirli insanlarla birlikte yaşanmıştır. Güvendiğimiz bu insanlarla—ebeveynler, aile üyeleri, akrabalar—geçirdiğimiz çocukluk döneminin mekânını “yurt” olarak deneyimleriz. Bu bağlamda yurt, insanın kendini güvende hissettiği yerin ve kültürün adıdır; yabancıliğin hissedilmediği alandır. Her insanın ilk yurdu anesinin karnıdır; sonra kucağı, ailesi, akrabaları,

komşuları ve arkadaşları gelir. Yurt, çoğu zaman aileden ve mekândan ayrı düşünülemez.

Çocukluğun yaşandığı mekân, adeta bir dış bellek gibidir. Oradaki ağaçlar, sokaklar, okul, binalar... Hepsi bir şeyleri hatırlatır. İnsan o mekânda anımsarken, aynı zamanda kendini kendisine onaylar. Bu nedenle yurt, yalnızca bir yer değil; hayatımızda kalıcılığa ve sürekliliğe işaret eden bir referans noktasıdır. Yurt özlemi de bu anlamda, yaşanan çocukluğa; o dönemin ilişkilerine ve o dönemde bulunulan mekâna duyulan özlemdir. Ancak çocukluk travmalarıyla geçmişe, bu çocukluğu anımsamak ve özlemek zorlaşır; hatta kimi zaman olanaksız hâle gelir. Çoğu durumda kişi, o döneme ait travmatik duygularla karşılaşmamak için bilinçli ya da bilinçdışı biçimde anımsamaktan kaçınır. Çocuklukta yaşanan travmalar, kişinin yurduyla kurduğu duygusal ilişkiyi derinden olumsuz etkileyebilir.

Göç konusunda sosyal bilimlerde iki temel eğilim vardır. Bir yaklaşım, göçü bir fırsat, bir gelişim ve dönüşüm olanağı; sorunları ve çatışmaları başka bir düzeyde çözme imkânı olarak görür. Diğer yaklaşım ise göçü başlı başına bir travma olarak ele alır. Benim vurgum, göçle birlikte ortaya çıkan regresyonun, değer yitiminin ve pratik kaybının potansiyel olarak travmatik olduğudur. Bu, her göçmenin mutlaka travma yaşadığı anlamına gelmez. İnsanların savunma mekanizmaları, baş etme kapasiteleri, içselleştirilmiş iyi nesne temsilleri ve benliğin gücü, her zorlayıcı yaşantının travmaya dönüşmesini engelleyebilir. Kişisel donanım bu noktada belirleyicidir. Ancak yurttan yaşanmış travmatik bir çocukluk, göç sonrası karşılaşılan zorlayıcı yaşantılarla birlikte yeniden alevlenebilir.

Bazen de benim “sonradan oluşan travma” olarak adlandırdığım bir durum ortaya çıkar. Bir kültür içinde yaşanan çocukluklar çoğu zaman

birbirine benzer. Örneğin bazı kültürlerde çocuğun eğitilmesinin temel yöntemi cezalandırma'dır. Kültürdeki her çocuk benzer deneyimler yaşadığı için bu durum, kaçınılmaz bir gerçeklik gibi içselleştirilir; bir kader, bir zorunluluk olarak algılanır. Göç sonrası başka kültürlerde, farklı çocukluk biçimleriyle karşılaşıldığında kişi kaçınılmaz olarak kendi çocukluğuyla yüzleşir. Neyin "aşağılanma" ya da "küçük düşürülme" olarak yaşandığı, her zaman evrensel değildir; bu deneyimler büyük ölçüde kültürel kodlara bağlıdır.⁵ Göç, bu kodları görünür kılar. Bu karşılaşmayla birlikte şu soru ortaya çıkar: *"Annem ya da babam bunu bana neden yaptı?"* Daha önce kaçınılmaz, doğal ya da kader gibi görünmenin aslında bir tercih olduğu fark edilir. Travmatik olan yalnızca yaşananlar değildir; esas sarsıcı olan, içselleştirilmiş "iyi" nesne temsillerinin, sonradan "iyi" olma niteliğini yitirmesidir.

Göçmenin, göç sonrası yaşadığı zorluklarla baş edebilmesi için psikolojik dengeye ve içselleştirilmiş iyi nesnelere ihtiyacı vardır. Ancak bu "iyi" ve ona eşlik eden umut zamanla kararabilir. İşte göçün en derin ve en sessiz ruhsal yüklerinden biri tam da burada ortaya çıkar: kişi yalnızca bir yerden değil, kendi içindeki güvenli dayanaklardan da uzaklaştığını fark eder.

Anne ve babayı reel olarak terk eden, fakat iç dünyasında onlarla kurduğu olumlu ilişkiyi koruyan; içsel anne-baba temsillerine tutunabilen kişiler için bu bağ, ruhsal bir dayanak işlevi görür. Ancak anne ya da babaya yönelik yoğun öfke, onların kaybına ilişkin yas sürecini ciddi biçimde zorlaştırabilir. Öfke, yasin önüne geçerek onu engelleyebilir. Bazı durumlarda ise kişi, anne ya da babayı kaybetmemek adına suçu kendi üzerine alır. Bu yolla, bu bağlamdaki "fail" anne-babayı masumlaştırır. Böylece içsel nesne korunur, ama bedeli benliğin kendisine ödetilir. Bu mekanizmayı başka bağlamlardan da tanırız. Örneğin çocuk, kendisine kötü davranan anne ya da babasını yitirmekten korktuğu için—annesiz

ya da babasız var olamayacağını hissettiği için—kötülüğün sorumluluğunu onlara değil, kendisine yükler. "Annem beni döverdi ama ben de yaramazdım" ya da "Babam benimle ilgilenmezdi, çünkü bizim için çalışıyordu; zamanı yoktu." Bu anlatılar, ebeveyni kaybetmemek uğruna benliğin kendini feda etmesidir. Yas tutulamaz; öfke ya bastırılır ya da benliğe yöneltilir. Göçle birlikte bu erken dönem çatışmalar yeniden canlanabilir ve içsel dengeyi daha da kırılğan hâle getirebilir.

"Gökyüzü gibi bir şey bu çocukluk Hiçbir yere gitmiyor" Edip Cansever

İnsanlar, yurtlarıyla ilgili anılarını, duygularını ve yaşanmışlıklarını yetişkinliklerine de taşırlar. Çocukluk geride bırakılabilen bir dönem değildir; başka yerlere göç edildiğinde bile travmalar ve onların etkileri bir biçimde taşınır. Travmatik bir çocukluk, yalnızca geçmişte kalmaz; yetişkinlik dönemine uzanır, hatta aşk ilişkilerine bile sızar. Buna karşılık, pozitif duygularla dolu bir çocukluk, insan daraldığında ya da sıkıştığında geri dönebileceği bir "yuva" hissi yaratır. Bu tür anılar besleyicidir; kişiye güç verir ve yaşamın zorlayıcı anlarıyla baş edebilmek için gerekli ruhsal enerjiyi sağlayabilir.

Travmalar üzerine konuşurken sıkça yapılan temel bir hata, travma yaşamış insanları yalnızca "mağdur" konumunda ele almak ve onların yaşama iradelerini, dayanıklılıklarını ve güçlerini arka plana itmektir. Böylece bireyleri ya da grupları tek bir konuma hapsederiz. Oysa onları ayakta tutan ve direnme gücü veren şey, travmaya ve olumsuz koşulların sürekliliğine rağmen yaşama sevinçlerini ve umutlarını koruyabilmeleridir.

Göçle birlikte insan mekânı terk eder; fakat kültürel yurdunu yanında taşır. Ev geride kalır, şehir değişir, sınırlar aşılır; ancak dil, tatlar, ritimler, sesler ve hatıralar yolculuğa eşlik eder.

Kültürel yurt, fiziksel bir yerden çok, insanın içinde kurduğu ve taşıdığı bir alandır. Bu alan, benliğin dağılmasını engelleyen içsel bir çerçeve işlevi görür. Duygusal beslenme, bu kültürel yurdun yeniden inşasında gerekli olan temel malzemedir. Tanıdık yemekler, bildik ezgiler, çocukluktan kalan kokular, aynı dili konuşan yüzler... Bunlar yalnızca nostaljik nesnelere değildir; benliğin sürekliliğini sağlayan ruhsal dayanaklardır. İnsan, bu beslenme sayesinde başka bir yerde de kendisiyle temasını sürdürebilir. Ancak bu içsel yurt, yas tutulmadan kurulamaz. Göç, kaçınılmaz olarak bir kayıp deneyimi içerir: mekânın, ilişkilerin, alışkanlıkların ve çoğu zaman da hayal edilen bir sürekliliğin kaybı. Yas tutulmadığında kültürel yurt donuklaşır; besleyici olmaktan çıkar, geçmişe saplanmış bir sığınağa dönüşür. Bu durumda duygusal beslenme onarıcı değil, ayrılığı askıya alan bir savunma hâlini alır. Yas tutulabildiğinde ise kültürel yurt esnekleşir. İçsel yurt, yalnızca geride bırakılanın tekrarı olmaz; yeni olanla temas edebilen, dönüşebilen bir alan hâline gelir. İnsan hem kaybını tanır hem de yeni bağlar kurabilir. Kültürel yurt, böylece kapanan değil; taşınabilen, genişleyebilen bir iç mekân olur. Bu nedenle göçte asıl mesele, yurdun tamamen kaybedilmesi değil; yurdun nasıl taşındığıdır. Duygusal beslenme, yaşla birlikte işlediğinde, göçmenin hem geçmişle bağını korumasına hem de yeni bir yerde var olabilmesine imkân tanır. İçsel yurt, ancak bu iki yönlü hareketle—hatırlayarak ve ayrılarak—yaşanabilir hâle gelir.

Göçmenle psikanalitik çalışma ağırlıklı olarak yas çalışmasıdır...

Yurt ve dil: sözsüz anlaşmanın hafızası

Anadille, daha anne karnında tanışılır. Dil, doğumdan önce annenin kalp atışıyla, nefesiyle, ses tonuyla, ritmiyle ve melodisiyle duyumsanır.

Doğumdan sonra emzirirken söylenen ninnilerle, annenin sesiyle ve bedensel yakınlıkla öğrenilir. Anadil, okulsuz ve eğitimsiz öğrenilen tek dildir. Bebek, dili seslerin art arda gelişini işiterek edinir⁶; harfler ise bu seslerin sonradan verilen işaretleridir. Anadili Türkçe olan bir çocuk, okulda yalnızca Almancayla değil; başka seslerle, başka bir dil akışıyla, başka bir ritim ve melodiyle karşılaşır. Yabancı olan yalnızca kelimeler değildir: sesler, tonlama, ritim, öğretmenler, işaretler, harfler ve bu seslerin taşıdığı anlamlar da yabancıdır. Üstelik bu öğelerin her biri, bir kültürü ve o kültürün tarihini de taşır. Yeni ve yabancı olanın her zaman ürkütücü bir yanı vardır. Okul, bu nedenle yabancılığın katmerlendiği bir mekândır. Yabancılık yoğunlaştıkça çocukta tedirginlik artar; tedirginlik ise şefkat ihtiyacını büyütür. Anadil, anneyi referans aldığımız, sevmeyi öğrendiğimiz ama aynı zamanda öfkelendiğimiz ve nefret etmeyi de deneyimlediğimiz dildir. Aidiyeti de ait olmayı da dil üzerinden öğreniriz. “Biz” ve “siz” ayrımı burada başlar. Dil, yalnızca iletişimin değil; dışlanmanın ve dahil edilmenin de aracıdır⁷.

İnsan taklit ederek, özenerek, özdeşleşerek ve içselleştirerek öğrenir. Doğumdan birkaç saat sonra bile bebek annenin yüzüne dikkatle bakar; ses çıkarırken ya da konuşurken annenin ağız hareketlerini taklit etmeye çalışır. Bu anlamda anadil de başlangıçta yabancı bir dildir. Anne, bebek için önce yabancıdır, ötekidir. Anneyle bebek arasındaki bağ, işte bu yabancı dil üzerinden kurulur. Bebek anadili kendi dili hâline getirerek anneye birlikte bir “biz” oluşturur. Bu nedenle yeni bir yabancı dil öğrenmek, sembolik olarak anadan uzaklaşmak ve başkalarına yakınlaşma anlamına gelir. Bu, “biz”den bir ayrılıktır. Aynı zamanda birincil ve ilk olan bağdan kısmi bir kopuştur. Bu yüzden ikinci dilde yapılan konuşmalarda, ilk ve birincil duygusal deneyimler eksik kalır. İkinci dil, çoğu zaman baba dili gibidir: daha mesafeli, daha kurallı, daha semboliktir.

6 Barry Sanders, *Öküzün A'sı*, çev. Şehnaz Tahir, 8. Baskı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023), s. 205.

7 Şahap Eraslan, “Ana Dil ve Baba Dil” *Artı Gerçek*, 5 Ocak 2025. Erişim: 26 Aralık 2025.

<https://artigercek.com/yazarlar/sahap-eraslan/ana-dil-ve-baba-dil-330114>

Bu durum muhtemelen evrenseldir. Dünyanın her yerinde insanlar, bebekleri kucaklarına aldıklarında “bebekçe” konuşurlar. Ses tonu değişir, ritim yumuşar, melodi uzar; kelimeler türküleşir: “*Canım caaannnnuummm...*”Bebekçe, konuşulan dilden bağımsız bir dildir; ama en güzel hâliyle anadilde konuşulur. Bebekçenin anadilde güzelleşmesi tesadüf değildir. İnsan, dünyaya geldiğinde bebekçeyle karşılaşır; sonra kendi kucağına aldığı bebekle yine bebekçe konuşur. Yani çok eskilerden tanıdığı, ilk dil deneyimiyle ilişki kurar. Aynı şekilde, hiç bilmediğimiz bir dilde söylenen ninnilerin ve ağıtların da kendine özgü bir dili vardır. Ritmi, ses tonu, inceliği ya da çığlığı... İçeriğini anlamasak bile bunun bir ninni mi, bir ağıt mı olduğunu ayırt edebiliriz. Demek ki bebekçenin yanı sıra, her insana tanıdık gelen ninnice ve ağıtça diye adlandırabileceğimiz evrensel duygulanım dilleri de vardır. Dil, bu anlamda yalnızca sözcüklerden ibaret değildir; bedensel, ritmik ve duygusal bir hafızadır. Ve insan, bu hafızayı en önce anadiliyle edinir.

Psikanalist Sylvia Zwettler-Otte⁸, günümüzde artık “yurt”tan değil, “yurtlardan” söz etmemiz gerektiğini vurgular. Çünkü modern öznenin aidiyeti tekil değildir; her insan birden çok yere, dile, kültüre ve zamana aynı anda bağlıdır. Yurt, bu anlamda sabit bir coğrafya olmaktan çok, sürekli yeniden kurulan bir duygusal alandır. Zwettler-Otte, yurda dair en derin ve en erken duyguların anadille birlikte yaşandığını belirtir. Anadilin ayırt edici özelliği yalnızca konuşulan bir dil olması değil, konuşmadan da anlaşılma imkânı sunmasıdır. Bu, annenin bebekle kurduğu ilk ilişkide ortaya çıkar: henüz kelimeler yoktur ama anlam vardır. Bebek, annenin sesini, ritmini, nefesini, bakışını tanır; iletişim jestlerle, bedenle, tenle ve sessizlikle kurulur. Bu dönem, çocuğun “dilsiz ama anlaşıldığı” dönemidir—dil öncesi bir diyalog. İşte bu sözsüz anlaşma, ikinci bir dilde tam anlamıyla yeniden üretilmez. Yabancı bir dilde konuşmak her zaman belirli

bir mesafe, bilinçli bir çaba ve ken-dini izleme hâli içerir. Oysa anadilde iletişim, sembiyotik bir bağın ürünüdür; zahmetsizdir, kendiliğindedir. Bu nedenle yeni bir dil öğrenmek aynı zamanda bir çocuklaşma deneyimidir. Öğrenen, bilmeyenin çaresizliğini yeniden yaşar; öğreticiyle kurulan ilişki, duygusal olarak anne-çocuk ilişkisini andıran bir yapı kazanır. Bu süreçte ortaya çıkan, gündelik dilde “tarzanca” diye adlandırılan yarıdil, öğrenmenin utancını, kırılma duygusunu ve aynı zamanda yeniden doğuş potansiyelini taşır. Yeni bir dil öğrenirken kişi yalnızca sözcükleri değil, bir ilişki biçimini de öğrenir. Ancak bu süreçte “anne-dilinden” bütünüyle kopmama çabası hayati önem taşır. Çünkü anadil, yalnızca bir sözcükler sistemi değil; anlaşılma ihtimaline dair ilk güvendir. Onu tümüyle terk etmek, yalnızca bir dili değil, insanın bir zamanlar zahmetsizce anlaşıldığı o ilk duygusal zemini de kaybetmesi anlamına gelir.

Her öğrendiğimiz yeni dille, biraz daha anadilden uzaklaşırız. Dil çoğaldıkça ifade imkânları artar; fakat aynı zamanda ilk dile, yani annelle kurulan o sözsüz ve güvenli bağa mesafe girer. Psikanalist Julia Kristeva⁹, bu kopuşu çarpıcı bir ifadeyle dile getirir: “*Anadili terk etmede bir ana cinayeti vardır*” (*Im Verlassen der Muttersprache liegt ein Muttermord*). Kristeva bu cümleyle, birincil ve temel olana—yani anaya ve onun diline—yönelen bu radikal uzaklaşmanın sembolik şiddetine dikkat çeker. Yeni bir dil öğrenmek yalnızca yeni sözcükler edinmek değildir; aynı zamanda ilk ilişki biçiminden, ilk anlaşılma zemininden ve ilk güven alanından kısmi bir kopuştur. Bu kopuş, zorunlu ve kaçınılmaz olabilir; hatta yaratıcı ve özgürleştirici sonuçlar doğurabilir. Ancak her hâlükârda bir kayıp içerir. Bu nedenle dil değişimi ya da dil çoğalmasa, yalnızca bilişsel bir kazanım değil; aynı zamanda yaşla, suçlulukla ve sadakat çatışmalarıyla iç içe geçen bir ruhsal süreçtir. Anadilden uzaklaşmak, bir ölçüde, ilk yurdu terk etmektir.

Dil öğrenme süreçlerinde yalnızca bilişsel zorluklarla değil, değersizleştirme deneyimleriyle de karşılaşılır. Dil, hiçbir zaman nötr bir araç değildir; her dil, toplumsal hiyerarşilerle ve güç ilişkileriyle yüklüdür. Philippe Van Parijs, Belçika'daki çok dillilik üzerine yaptığı çalışmalarda dil adaleti ve simetrisi kavramlarını merkeze alır. Van Parijs'e göre, insanların birbirleriyle eşit hissedebilmeleri ve gerçek anlamda iletişim kurabilmeleri, dildeki simetriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle adil bir dil düzeninde yalnızca azınlıkların baskın dili öğrenmesi yeterli değildir; çoğunluğun da azınlık dilini belirli bir düzeyde öğrenmesi gerekir. Aksi hâlde iletişim tek yönlü olur ve eşitsizlik yeniden üretilir. Ancak pratikte diller eşit konumda değildir. Bazı diller "değerli" sayılır; öğrenilmesi zorunlu, prestijli ve yükselme aracı olarak görülür. Bazıları ise "değersiz"leştirilir: konuşulmasa da olur, kamusal alanda yer bulmasa da sorun edilmez, hatta yok olması doğal karşılanır. Dil hiyerarşileri tam da bu noktada işler. Türkiye dışına çıkıldığında bu hiyerarşi hızla görünür hâle gelir. Değerli dil çoğu zaman İngilizcedir. İngilizce, küresel dolaşımın ve geçerliliğin anahtarıdır. Türkçe ise çoğu bağlamda "olsa da olur" kategorisine itilir; özel alana hapsedilir, kamusal değeri düşürülür. Böylece dili konuşan özne de dolaylı olarak ikincilleştirilir. Bu tür dilsel değersizleştirme deneyimleri, öğrenme sürecini yalnızca zorlaştırmaz; aynı zamanda utanç, öfke ve yabancılaşma duygularını da besler. Kişi, bir dili öğrenirken diğer dilini—dolayısıyla kendi tarihini ve aidiyetini—savunmak zorunda kalabilir. Bu nedenle dil öğrenmek, yalnızca pedagojik bir süreç değil; aynı zamanda ruhsal ve politik bir mücadele alanıdır. Dil adaleti meselesi, bu bağlamda, yalnızca hangi dilin konuşulduğu sorusu değil; kimin eşit, kimin eksik sayıldığı sorusudur. Almanya'da Almanca zorunlu ve belirleyici dildir; diğer diller tali kabul edilir. Türkiye içinde ise benzer bir dilsel hiyerarşi işler: Zazaca ve Kurmancî, kamusal alanda değersizleştirilen, bastırılan, çoğu zaman görünmez kılınan dillerdir. Bu dilsel hiyerarşi, yalnızca iletişim meselesi

değildir; kimliğin değerinin belirlenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Dilin değersizleştirilmesi, o dili konuşan öznenin de değersizleştirilmesi anlamına gelir. Kişi, yalnızca bir dili değil; o dille kurduğu çocukluğu, belleği ve duygusal dünyayı da savunmak zorunda kalır. Dil öğrenme sürecinde bu değersizleştirmelerle karşılaşmak, öğreneni yalnızca zorlamaz; aynı zamanda utanç, öfke ve yetersizlik duygularını da tetikler. Kişi, bir yandan "değerli" dili öğrenmeye zorlanırken, diğer yandan kendi anadilini gizlemeye, bastırmaya ya da küçümsemeye itilebilir. Bu durum sadakat çatışması üretebilir: yeni dile uyum sağlamak mı, anadile sadık kalmak mı? Bu nedenle dil öğrenmek, nötr bir edinim değildir. Hangi dilin değerli, hangisinin değersiz sayıldığı, öğrenenin ruhsallığını doğrudan etkiler. Dilsel değersizleştirmeye baş edebilmek, yalnızca pedagojik değil, ruhsal ve politik bir mücadeledir. Çünkü burada mesele, bir dili öğrenmekten çok, hangi dilde insan sayıldığının belirlenmesidir. Kısacası değerli diller, değersiz diller; değerli kültürler ve değersiz kültürler vardır.

Çalıştığım Kürt bir hasta, psikanalizi Türkçe yapıyor. Türkçeyi ilkokulda öğrenmiş; ancak bu öğrenme süreci pozitif bir deneyim değil. Türkçe onun hayatına bir fail dili, bir gaddarlık deneyimi olarak girmiş. Bugün Türkçeyle kısmen barışmış olsa da çocukluğunda nefret ettiği bir dilde analiz yapılıyor olması başlı başına önemli bir meseledir. Analizde sürekli şununla karşılaşıyorum: regresyon ortaya çıktığında, ilk çocukluk deneyimleri ve duygusal yoğunluk başka bir dilde, yani anadilinde örgütlenmiş durumda. Bu bölümlerde hasta beni Türk ve fail olarak algılıyor. Bu aktarım konumunu tümüyle reddetmek ya da düzeltmeye çalışmak yerine, sınırlı bir biçimde kabul etmek ve bunu olumlu, onarıcı bir deneyime dönüştürmek gerekiyor.

Bebeklik ve erken çocukluk dönemi Kürtçe yaşanmış; bu dönemde Türkçe yok. Bu anlamda terapist, o erken katmanlarda “dilsiz” konumda. Hastanın ruhsal tarihinde terapistin dili henüz mevcut değil. Oysa analizde kullandığımız dilin—Türkçenin—onun için bir çocukluğu yok. Bu dil, erken dönemin taşıyıcısı değil; daha çok travmatik bir bağlamın, zorunlu öğrenmenin ve hiyerarşinin dili.

Benzer bir durum, Almancayı sonradan öğrenmiş hastalar için de geçerli. Dil öğrenme deneyiminin kendisi, analitik süreci doğrudan etkileyebiliyor. Sonradan öğrenilmiş bir dilde yapılan psikanalizde, bu dilin geç öğrenilmiş olma hâlinin görmezden gelinmesi, hastaya yönelik bir körlük, hatta bir kötülük hâline gelebiliyor. Çünkü bu durumda hastanın özgül deneyimi siliniyor; farklılığı aynılaştırılıyor. Ve bu, aslında incelikli bir şiddet biçimidir. Yeni bir dilin çocukluğu yoktur. O dilde masallar anlatılmamış, ninniler söylenmemiş, ilk korkular ve ilk sevinçler yaşanmamıştır. Bu nedenle sonradan öğrenilmiş bir dil, duygusal olarak eksik bir tarih taşır. Bu gerçeklik, sonradan öğrenilmiş bir dilde yapılan psikanalizlerde gözden kaçırılmamalıdır. Aksi hâlde analiz, hastanın ruhsal gerçekliğinin en kırılgan ve en erken katmanlarını ıskalama riski taşır. Çünkü bazı deneyimler sözcüklerden önceye aittir; dilin değil, bedenin hafızasında yer alır. Karşıaktarımda zaman zaman bir yabancılıkla, bir geçiş nesnesi ya da geçiş alanı olmayan bölgeyle karşılaşılır. Böyle anlarda, bebekliğe—yani konuşma dilinin olmadığı döneme—regresyonlarda olduğu gibi, yalnızca söylenene değil; bedensel karşıaktarım tepkilerine, anlatımın ritmine, duraksamalarına, sesin akışına ve tonuna dikkat kesilmek gerekir. Hastanın suskunlukları da burada belirleyicidir: hangi konularda sustuğu, suskunluğun nasıl yaşandığı... Tıpkı dil öncesi dönemde olduğu gibi; annenin bebeğin tepkilerini tercüme ederek anlamlandırması, bazen de bebeğin suskunluğunu adlandırması gibi. Anlam, çoğu zaman kelimelerden değil, nasıl söylendiğinden ortaya çıkar. Ba-

zen de analist, radikal bir yabancılıkla karşılaşır. Anlamlandıramadığı, kendi deneyimine tercüme edemediği bir alan açılır. Bu karşılaşma, narsistik bir incinmeye yol açabilir; çünkü analist de kendi sınırlarıyla, çaresizliğiyle ve her şeyi anlayamayacağı gerçeğiyle yüzleşir. Tam da bu noktada analiz etikleşir. Her şeyi kavramaya çalışmak yerine, yabancılığın yabancılık olarak kalmasına tahammül etmek, analitik tutumun bir parçası hâline gelir. Çünkü bazen iyileştirici olan, anlamak değil; anlayamamanın yükünü birlikte taşıyabilmektir.

Özlemek ayrılığın inkârıdır

Göçmenlikte en belirgin duygulardan biri korkudur. Diğeri ise özlem. Korku, bilinmeyenine dair olanıdır; özlem ise geride bırakılana tutunur. Şair Ahmet Telli, bir şiirinde “özlemek dostluktandır” der. Özlem, bir bağın hâlâ sürdüğünü ima eder; kopuşu değil, bağı vurgular. Eksiklikler özlem. Birilerinin hayatımızdan eksilmesiyle ortaya çıkar. Ama özlemek, sanıldığı kadar masum bir duygu değildir. Özlemek, çoğu zaman ayrılığın inkârıdır¹⁰. Uzağımızdaki bir insanı özleyerek, sanki o mesafeyi ortadan kaldırırız. Fiziksel olarak uzak olan, özlem aracılığıyla ruhsal olarak yakınımda tutulur. Özlenen, artık gitmiş değildir; zihinde ve duyguda hâlâ “burada”dır. Bu nedenle özlemek, özleneni serbest bırakmak değil; aksine onu sınırlamak, indirgemek anlamına gelir. Özlenen kişi ya da yer, bütünlüğüyle değil, seçilmiş parçalarıyla hatırlanır. Özlem, olumlu olanı saklar; olumsuzu dışarıda bırakır. Kötü, zor, incitici olan silinir. Geriye yalnızca güzel, sıcak, güvenli bir imge kalır. Bu yüzden özlem nesnel bir anımsama değildir. Hafızanın kaydettiği gibi hatırlamak değildir. Özlemde taraflı bir anımsama vardır: kötüden arındırılmış, iyiliğe boyanmış bir geçmiş. Özlenenin “kötü” yanları yok sayılır; çatışmalar, hayal kırıklıkları, kırılmalar silinir. Özlem, gerçeği değil, dayanılabilir olanı hatırlar.

Bu anlamda özlem, “kötü”nün üzerini örten bir iyilik örtüsüdür. Acıyla baş etmenin, kaybı katlanılır kılmanın bir yoludur. Göçte özlem hem yaşatıcıdır hem de aldatici. Bir yandan insanı ayakta tutar; diğeri yandan ayrılığın gerçekliğiyle yüzleşmeyi geciktirir. Göçmenin özlemi, yitirilen yurdu değil; katlanılabilir hâle getirilmiş bir yurt imgesini taşır. Ve bazen en zor olan, özlenenin aslında hiç olmadığı kadar kusursuz hâle getirilmiş olmasıdır.

Göç mitolojileri ve Musa'nın göçü

Göç, insanı kaçınılmaz olarak değiştirir. Frantz Fanon¹¹, yabancıyla karşılaşan birinin, bu karşılaşmadan sonra artık aynı kişi olarak kalamayacağını söyler. Birkaç günlüğüne Paris'e giden bir Martinikli, adasına döndüğünde artık aynı kişi değildir. Mevsimlik göç eden tarım işçileri de gittikleri yerlerin etkilerini beraberlerinde geri getirirler. Çünkü yabancı, yalnızca dışarıda duran biri değildir; bakışıyla, diliyle ve konumuyla insanın kendine dair tasavvurunu yerinden oynatır. Aslında bu dönüşümün daha hafif biçimleri kısa yolculuklarda bile görülür. Birkaç günlüğüne gidilen gezilerde dahi insan kendisine bir şeyler katar: başka bir ritim, başka bir bakış, başka bir alışkanlık. Ancak göç, geçici bir temas değil; süreklilik içerir. Bu nedenle etkisi çok daha derin ve sarsıcıdır.

Göç eden kişi, çoğu zaman yoğun bir iç çatışma yaşar. Bir yanda değişmek zorundadır: yeni dile, yeni kurallara, yeni ilişki biçimlerine uyum sağlamak gerekir. Öte yandan ise değişmemek ister; kendini, kökenini ve geçmişini yitirmeye çalışır. Bu iki yönelim—değişmek ve değişmemek—göçmenin ruhsallığında sürekli bir gerilim üretir. Bu anlamda göç, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme değildir; kimliğin sınındığı, benliğin yeniden müzakere edildiği bir süreçtir. İnsan ne tamamen aynı kalabilir ne de bütünüyle başka biri olur. Göçmenin yaşadığı dönüşüm, tam da bu aralıkta, bu çatışmanın içinde şekillenir.

Musa'nın göç modeli, bir “ideal ülke arayışı” mitolojisidir. Musa, kendini Mısır'a ait hissetmez; orası bir yurt değil, bir tutsaklık mekânıdır. Bu nedenle yönünü, Tanrı tarafından vaat edilen topraklara çevirir. Göç burada yalnızca kaçış değil, aynı zamanda daha iyi, daha adil, daha yaşanabilir bir yer umuduyla yapılan bir yolculuktur.

10 Şahap Eraslan, “Ayrılığın İnkârı: Özlemek,” *Artı Gerçek*, 2023. Erişim: 26 Aralık 2025.

<https://artigercek.com/makale/ayriliğin-inkari-ozlemek-251724>

11 Frantz Fanon, *Schwarze Haut, weiße Masken*, çev. Eva Moldenhauer (Wien: Turia + Kant, 2015).

Bu mitolojik yapı, modern göç anlatılarında da tekrar eder. Amerika'ya, Avustralya'ya göç edenler de çoğu zaman benzer bir "cennet ülke" arayışı içindedir. Göç edilen yer, yalnızca ekonomik fırsatların olduğu bir coğrafya değil; adaletin, özgürlüğün ve yeniden başlayabilmenin mümkün olduğu hayali bir mekân olarak kurgulanır. Kendi yurdunda ciddi sorunlar yaşayan birey, bu bağlamda kendine yeni bir "ana" arar. Eski yurt, artık koruyucu değildir; yeni ülke ise besleyici, kollayıcı ve iyileştirici bir figür olarak idealize edilir. Bu, kaybedilen güvenli nesnenin başka bir yerde yeniden bulunacağına dair bir beklentidir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan politik göçlerde de bu mitolojik yapı tekrar eder. Göç, yalnızca baskıdan kaçış değil; aynı zamanda "başka bir yerde iyi bir hayat mümkündür" inancıyla beslenen bir arayış hâline gelir. Musa'nın vaat edilmiş topraklara yürüyüşü, bu anlamda yalnızca tarihsel ya da dinsel bir anlatı değil; modern göçlerin bilinçdışı örgütlenmesinde hâlâ etkin olan güçlü bir mitolojik şemadır.

Musa'nın göç modeli, bir "ideal ülke arayışı" mitolojisidir. Musa, kendini Mısır'a ait hissetmez; orası bir yurt değil, bir tutsaklık mekânıdır. Bu nedenle yönünü, Tanrı tarafından vaat edilen topraklara çevirir. Göç burada yalnızca kaçış değil, aynı zamanda daha iyi, daha adil, daha yaşanabilir bir yer umuduyla yapılan bir yolculuktur. Bu mitolojik yapı, modern göç anlatılarında da tekrar eder. Amerika'ya, Avustralya'ya göç edenler de çoğu zaman benzer bir "cennet ülke" arayışı içindedir. Göç edilen yer, yalnızca ekonomik fırsatların olduğu bir coğrafya değil; adaletin, özgürlüğün ve yeniden başlayabilmenin mümkün olduğu hayali bir mekân olarak kurgulanır. Kendi yurdunda ciddi sorunlar yaşayan birey, bu bağlamda kendine yeni bir "ana" arar. Eski yurt, artık koruyucu değildir; yeni ülke ise besleyici, kollayıcı ve iyileştirici bir figür olarak idealize edilir. Bu, kaybedilen güvenli nesnenin başka bir yerde yeniden bulunacağına dair bir beklentidir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan poli-

tik göçlerde de bu mitolojik yapı tekrar eder. Göç, yalnızca baskıdan kaçış değil; aynı zamanda "başka bir yerde iyi bir hayat mümkündür" inancıyla beslenen bir arayış hâline gelir. Musa'nın vaat edilmiş topraklara yürüyüşü, bu anlamda yalnızca tarihsel ya da dinsel bir anlatı değil; modern göçlerin bilinçdışı örgütlenmesinde hâlâ etkin olan güçlü bir mitolojik şemadır.

Musa öğretisinde, Mısır'dan çıktıktan sonra tekrar edilen "*nereden geldiğini unutma*" buyruğu, göçün özünü çarpıcı biçimde dile getirir. Bu cümle yalnızca ahlaki bir öğüt değildir; kimliğin korunmasına dair bir uyarıdır. Yabancı ellere git, orada yaşa, hatta başarılı ol—ama onlar gibi olma. Bu ifade, göçün travmatik yapısını özlü biçimde özetler: bir yandan değişmek zorundasın, diğer yandan değişirsen kendini kaybetme riskiyle karşı karşıyasın. Göçmenin ruhsallığında sürekli işleyen gerilim tam da buradadır: uyum ile yabancılaşma, başarı ile kimlik yitimi arasındaki gerilim. Göç, bu anlamda, hiçbir zaman yalnızca ilerleme ya da kurtuluş değildir; aynı zamanda benliğin çözülme ihtimalini de içinde taşır. Musa anlatısında "uyum" olumlu bir değer olarak sunulmaz; aksine tehlikeli bir durumdur. Çünkü uyum, burada ihanelle eşdeğer hâle gelir: kolektife, kökene, hafızaya ihanet. Uyum, "unutmak" anlamına gelir: dilin, geçmişin, acının ve kökenin silinmesidir. Bu nedenle kutsal anlatıda göç, kalıcı bir yer değiştirme olarak değil; geçici bir durum, bir sınanma süreci olarak kurgulanır. Musa'nın halkı çöldedir: ne eski yurttadır ne de yenisine ulaşmıştır. Ne geçmiş bütünüyle geride bırakılabilmıştır ne de gelecek henüz kurulmuştur. Bu aradalık hâli, psikanalitik açıdan son derece kırılğan bir durumdur. Kimliğin askıda kaldığı, yönelimlerin belirsizleştiği, sınırların silikleştiği bu alan; bütünleşmiş bir öznelik değil, dağılma tehdidi taşıyan bir ruhsal konum üretir. Bu anlamda çöl, yalnızca coğrafi bir mekân değil; göçmenin içsel topografyasıdır. Ne evdir ne de yabancı ülke. Beklemenin, sınanmanın ve kimliğin çözülmeden korunmaya çalışıldığı tekinsiz bir ara-alandır.

Âdem ile Havva'nın soyundan gelen İbrahim'in göçü aşamalıdır ve insanın idealleştirilmiş bir ülke arayışı uğruna asli nesnelere nasıl uzaklaştığını gösterir. Bu göç, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme değil; kökensel bağların çözülmesi, tanıdık olanın geride bırakılması ve "iyi"nin başka bir yerde bulunacağına dair güçlü bir inançla şekillenen bir yönelimdir. Bu göç tipi bugün de son derece günceldir. Kişi kendi yurdundan memnun değildir; bu memnuniyetsizlik çoğu zaman kendisiyle çatışma ve yabancıların idealleştirilmesiyle seyrederek. Yurt artık besleyici değildir; umut, başka bir coğrafyada, başka bir düzende aranır. Böylece yönelim simgesel olarak "vaat edilmiş topraklara" çevrilir. Bu düşünce, örneğin "eski" Avrupa'dan Amerika ya da Avustralya gibi klasik göç ülkelerine giden ve çoğunlukla geri dönme fikri olmadan yola çıkan göçmenler için de geçerliydi; bugün de geçerliliğini korumaktadır. Burada göç, geçici bir sapma değil; tek yönlü, geri dönüşü olmayan bir kopuş ve yeni bir başlangıç olarak kurgulanır. İbrahim'in göçü bu anlamda, tarihsel ve dinsel bir anlatının ötesinde, modern göç deneyimlerinin bilinçdışı örgütlenmesini hâlâ etkileyen güçlü bir psikomitolojik model sunar.

Odysseus'un göçü: dönüş, tanınma ve kimliğin yeniden kuruluşu

Sürgünde olanlarda ya da göçü bir sürgünlük olarak yaşayanlarda sıkça gözlemlediğimiz bir olgu vardır: *bir gün, ne pahasına olursa olsun, yurda geri dönme düşüncesi*. Bu düşünce, çoğu zaman yaşanan tüm güçlükleri göze alarak kurulur. Göçmenlik bu bağlamda kalıcı bir hayat değil, geçici bir hâl olarak kurgulanır; yaşam eğretiler, ertelenir. Bu geçicilik algısı, gündelik hayatın her alanına sızar. Ev tam anlamıyla kurulmaz, ilişkiler yarım bırakılır, kök salmaktan kaçınılır. Çünkü asıl hayatın, "bir gün dönülecek olan yerde" başlayacağına dair güçlü bir inanç vardır. Ülke, bu anlatıda neredeyse kutsal bir mekâna dönüşür; yönelinen,

beklenen, zihinsel olarak sürekli dönülen bir yer olur. Adeta bir kible gibi.

Bu hikâyeye, bütün zorluklara katlanan, travmatik koşulları aşarak yurduna varmaya çalışan Odysseus'un öyküsüyle örtüşür. Odysseus için de yolculuk, geçici bir sapmadır; asıl hedef, eve dönmektir. Fırtınalar, kayıplar, sürgünler bu büyük dönüş anlatısının parçasıdır. Göçü sürgünlük olarak yaşayanlar için de dönüş fantezisi, katlanılan acılara anlam kazandıran merkezi bir anlatı hâline gelir. Ancak bu anlatı aynı zamanda bir risk taşır: dönüşe aşırı yatırım, yaşanan yerde hayatı askıya alma sonucunu doğurabilir. Göçmen, gerçek hayatı ertelerek, kendisini yalnızca bekleyen bir özne konumuna hapsedebilir. Böylece Odysseus'un hikâyesi, hem dayanma gücü veren bir mit hem de insanı "şimdi"den koparan bir yanılısma olarak çalışır.

Odysseus'un hikâyesi, göç mitolojileri içinde bir "dönüş" anlatısıdır. Savaş ve sürgün sonrası İthaka'ya dönmek ister; ancak döndüğünde bulunduğu yer artık eskisi gibi değildir. Zaman, savaş ve yokluk her şeyi dönüştürmüştür. Krallığı başıboş, sarayı asalaklarla doludur; düzen bozulmuş, değerler yitmiştir. Karısı Penelope sabırla beklemiş ama kuşatma altındadır; oğlu Telemakhos babasını hiç tanımadan büyümüştür.

Bırakıp gittiğimiz yer, yıllar sonra geri döndüğümüzde aynı yer değildir. İnsanlar da aynı kalmaz. Köprülerin altından sular akmıştır. Çocukken terk ettiğimiz yerlere geri döndüğümüzde benzer bir durumla karşılaşırız: perspektif değişmiştir. Çocuk dünyaya alttan yukarı bakar; bu yüzden yetişkinler çocuk için birer dev gibidir. Çocuk adımlarıyla yürüyen yollar çok uzun gelir, binalar devasa görünür. Yıllar sonra yetişkin olarak döndüğünde ise gerçekliğin hafızada kaldığı gibi olmadığıyla yüzleşilir. Ferdi Tayfur'un şarkısındaki "*kanatlı kapı*" gibi: Çocuğun zorlukla açtığı, kocaman kapı; yetişkinlikte artık geçilmeyecek kadar büyük değildir.

Benzer bir deneyimi ben de yaşadım: çocukken çok uzun gelen bir yolun, yetişkinlikte yalnızca 200-300 metre olduğunu fark etmek... Çocuklar için dünya devasa görünür. Masallardaki devler boşuna değildir; her yetişkin, çocuğun gözünde bir devdir. Çocuğun alttan yukarıya bakışı, bu insan/dev algısını üretir. Uzun zaman önce terk ettiğimiz insanlar da geri döndüğümüzde bizi tanımayabilirler.

Odysseus'un dönüşü de bir "tanınmama" travmasıyla başlar. Kendi evinde yabancıdır. Athena'nın yardımıyla dilenci kılığına girer; gözlemler, sabreder ve ardından intikam planını uygular. Damat adaylarını öldürür—bu hem öfkenin boşalımı hem de adaletin yeniden tesisidir. Ancak dönüş yalnızca fiziksel değildir; ruhsaldır: kimliğin yeniden inşasıdır. Şunu söylemeye çalışıyorum: insanlar, yıllar sonra geri döndükleri yerlerde kendilerini yeniden inşa etmek zorunda kalabilirler. Uzun süreli ayrılıklardan sonraki dönüşlerin de kendi içinde ciddi zorlukları vardır.

Giden, vardığı ülkede artık aynı insan değildir. Yıllar sonra terk ettiği ülkeye döndüğünde de yine aynı kişi olarak dönmez. Göç, insanın kimliğinde bir kayıp bırakır. Gidenler kimliklerinden bir parça yitirir; bazen bu kayıp, kimliğin somut temsiline kadar uzanır. Göçle birlikte eski kimliğin bazı özellikleri silinir. Ben Şahap'tım; Almanca'da Sahap oldum. Bu, küçük gibi görünen ama sembolik bir yitim taşıyan bir dönüşümdür. İsimler, ebeveynlerin verdiği ve sosyalleşmenin çekirdeğini oluşturan işaretlerdir. İnsan, adıyla çağrılarak tanınır, kabul edilir, yerini bulur. Yabancı bir ülkede isim de dönüşür. Telaffuz değişir, anlam kayar, ses eksilir. Ve insan, bu dönüşümle birlikte sembolik olarak başka biri olur. Göç, yalnızca mekânı değil; kimliğin en temel işaretlerini de yerinden oynatır.

Karısı Penelope bile Odysseus'un kimliğine hemen inanmaz. Belki de bu süre içinde hayali bir Odysseus yaratmış ve onu sevmiştir. Reel eş, hayal edileden farklı olduğu için reddedilir. Penelope, gizli bir işaretle—ortak yatak sırrıyla—onu sınar. Bu "yatak" hem cinselliğin hem de kökenin sembolüdür. Odysseus'un dönüşü, nostos'un (eve dönüş) anlamını genişletir: eve dönmek, aslında kendine dönmektir. Ancak bu dönüş, aynı zamanda bir yabancılaşmayı da içerir. Odysseus'un tanınmaması, her insanın içsel serüvenine dair güçlü bir metafordur: eve dönsek bile, artık aynı kişi olmayabiliriz. Göçte ayrılıklar yalnızca mekânsal değildir; dil, kültür, kimlik ve aidiyet katmanlarını da içerir. Göçmen, sevdiklerinden ayrılmanın yasını tutarken, aynı zamanda onları üzmenin suçluluğunu da taşır. Sosyal medya ve akıllı telefonlar bu ayrılığı bir ölçüde yumuşatır; fakat yerini tutmaz. Yas, suçluluk ve özlem iç içe geçer. Bu yoğunlukla baş edebilmek için çeşitli savunma mekanizmaları devreye girer: geride bırakılan ülkeyi nevrotik biçimde yüceltmek, geri dönüş fantezileri kurmak, hızla asimile olup kendi kültürünü değersizleştirmek (manik savunma) ya da kaybı manik biçimde inkâr etmek. Göç hem dışsal bir hareket hem de içsel bir dönüşümdür. Her göç bir doğumdur—ama her doğum bir kaybı da içerir. Batı mitolojisinde bu gerilimin en güçlü figürü yine Odysseus'tur. Deniz, fırtına ve yolculuk; bilinçdışının, kaosun ve anne imgesinin simgesidir. Odysseus, kendi iç denizinden geçerek yeniden "doğar". Eve dönüş, yalnızca bir yolculuğun sonu değil; benliğin yeniden doğuşudur. Ancak her yeniden doğuş, bir ölümü de beraberinde getirir.

Kristof Kolomb'un yolculuğu, başlangıçta Hindistan'a yeni bir deniz yolu bulma arzusuyla beslenmişti; ancak süreç içinde bu hedef, bilinmeyen arayışına dönüşmüştür. Kolomb, yola çıkarken neyle karşılaşacağını tam olarak bilmez; haritalar eksik, varsayımlar kırılıktır. Yolculuk ilerledikçe amaç yer değiştirir: bulunmak istenen yerden çok, karşılaşılan gerçeklik belirleyici olur. Bu yönüyle Kolomb'un yolculuğu, mecazi anlamda analistin çalışmasına benzer.

Analist de sürece belirli bir varsayımla, bir “hipotez”le girer; fakat analiz ilerledikçe, başlangıçtaki hedefler yerini hastanın bilinçdışından beliren malzemeye bırakır. Aranılan şey çoğu zaman bulunan şey değildir. Yol, hedefi dönüştürür. Aynı benzerlik antropolojik ve etnolojik alan araştırmaları için de geçerlidir. Araştırmacı sahaya belirli sorularla gider; fakat sahada karşılaştıkları, önceden kurgulanmış çerçeveyi aşar. Bilinmeyenle temas, araştırmacının kendi konumunu, bakışını ve varsayımlarını da dönüştürür. Böylece keşif, yalnızca “öteki”ne dair değil, kendine dair bir bilgi üretir.

Bu anlamda Kolomb’un yolculuğu, yalnızca coğrafi bir keşif değil; bilginin, öznenin ve anlamın yolda değiştiği bir süreçtir. Aranılan Hindistan bulunmaz; ama yeni bir dünya ortaya çıkar. Tıpkı analizde olduğu gibi: amaçlanan cevaplara değil, dayanılmaz ama dönüştürücü sorulara ulaşırlar.

Muhammed’in göçü: değişim, dışlanma ve seçilmiş yurt

Muhammed’in göçü (hicret), sembolik aktarımı açısından günümüz Türk göçmenlerinin deneyimleriyle güçlü paralellikler taşır. Muhammed, peygamberliğini ilan ettikten sonra sosyal çevresiyle—ödipal bir çatışma olarak da okunabilecek—derin bir karşıtlık yaşar. Mekke’de hayatta kalma şansı giderek azalır. Kâbe’nin gözetiminden sorumlu, saygın bir konuma sahip olan kendi kabilesiyle çatışmaya girer; bu çatışma onu dışlanmaya ve baskıya sürükler. Bunun üzerine Medine’ye göç eder. Orada takipçiler bulur; yani sürgünde başarılı olur. Ardından, bu başarıyla birlikte Mekke’ye geri döner ve yurdunu fetheder. Ancak orada kalmaz; tekrar Medine’ye döner ve Mekke’ye hac yolculukları düzenler. Böylece sürgün mekânı, sıradan bir geçici duraktan olmaktan çıkar; “seçilmiş yurt”a dönüşür. Muhammed’in göç anlatısının mesajı açıktır: yabancı diyara git, orada başarılı ol; başarını—iktidarını—göstermek için memlekete dön; fakat ardından yeniden göç edilen yere dön. Yani gerçek yurt, doğulan değil; seçilen yerdir. 1980’li yıllarda arabayla

Türkiye’ye yaptığım çok sayıdaki yolculukta, memleket yolunda olan binlerce Türk’ü gözlemlerim. Bu yolculuklar çoğu kişi için “normal” bir tatil ya da sıradan bir ziyaret değildi; daha çok Muhammed’in hac yolculuğunu andırıyordu. Hedef kutsal bir yerdi: Türkiye. Sevinçten diz çöküp toprağı öpenler az değildi; bu ritüel, dinsel bir ibadeti çağırıyordu. Özellikle 1960’larda Almanya’ya gelen birçok Türk göçmenin başlangıçtaki fikri de Muhammed’inkiyle örtüşüyordu: “Almanya’da çalışacağız, para kazanacağız ve başarılı insanlar olarak Türkiye’ye döneceğiz.”

Bu göç modelinde yabancı diyarda yaşam geçici olarak kurgulanır. Dayanmayı mümkün kılan düşünce şudur: “Göçü atlatacağım. Kendimi feda edeceğim, birçok şeyden vazgeçeceğim ve başarılı bir göçmen olarak geri döneceğim.” Mutluluk ertelenir. Birçok Türk, Almanya’daki ilk yıllarında yaşam standardından neredeyse tamamen vazgeçerken, Türkiye’de sergilemek üzere prestij malları satın alır. Bu tutum, yabancı diyarda geçicilik fikriyle uyumludur. İslam’da yeryüzü yaşamının geçici olarak kavranmasıyla da örtüşür. Marka ürünler aracılığıyla kişi hem kendisine hem çevresine başarısını kanıtlar; böylece göçün ve onun yarattığı acının anlamı gerekçelendirilir.

Muhammed’in hicreti, yalnızca tarihsel bir olay değil; değişimin ruhsal bedeline dair evrensel bir anlatıdır. O, içsel bir dönüşüm yaşadığını ilan ettiğinde, kendi topluluğunun dışlanmasıyla karşılaşır. Bu durum, her değişimin özünde bulunan bir gerçeği açığa çıkarır: insan değiştiğini söylediğinde, çevresi onu artık “tanıdığı kişi” olarak görmekte zorlanır. Grup, kendi dengesini korumak ister; değişim bu dengeyi tehdit eder. Grup terapilerinde de benzer bir dinamik gözlemlenir: ayrışan ya da dönüşen üyeye karşı aynılaştırıcı bir baskı devreye girer. Muhammed’in hikâyesinde de bu dinamik belirgindir. O yalnızca yeni bir inanç değil, aynı zamanda yeni bir hiyerarşi talep eder. Bu talep Mekke toplumunun direnişiyle karşılaşır ve onu hicrete zorlar. Ancak bu sürgün bir kayıp

değil, bir kazanımdır. Medine’de hem dini hem toplumsal olarak güçlenir. Sürgün, burada bir yeniden doğuş anlamı kazanır.

Başlangıçta Mekke’ye karşı bir kırgınlık vardır; üç büyük savaş bu kırılmanın ifadesidir. İlk dönemde Müslümanlar Kudüs’e yönelerek namaz kılarlar; bu, hâlâ ortak bir semavi referansın korunduğu bir evredir. Zamanla güç dengeleri değişir. Güç arttıkça ilişkiler de dönüşür; eşitlikçi tutum yerini iktidarı dayatan bir söyleme bırakır. Bu, birçok devrimci anlatının kaçınılmaz kaderidir: zulümden kaçan, sonunda kendi düzenini kurar ve onun koruyucusu olur.

Muhammed, on yıl sonra Mekke’ye döner. Bu dönüş yalnızca bir ziyaret değil; geçmişle yüzleşmedir. Ancak dönüşün sonunda Medine’ye geri gider. Böylece asıl yurt, doğulan yer değil; seçilen yer olur. Mekke simgesel olarak kutsal kalır: köklerin ve geçmişin temsili. Kâbe’nin kible olarak belirlenmesi, bu dönüşümün işaretidir. Yurt artık yaşanılan değil; hatırlanan ve yönelinen mekândır. Hicret, yalnızca coğrafi bir göç değil; benliğin yeniden doğuşudur. Ancak her göç gibi hicret de bir çelişki taşır: İnsan, ayrıldığı yeri kutsamadan yeni bir yere yerleşemez. Terk ettiği yere bağını sembolik olarak korur; böylece ayrılığı katlanılır hâle getirir.

Muhammed, on yıl sonra Mekke’ye döner. Bu dönüş yalnızca bir ziyaret değil; geçmişle yüzleşmedir. Ancak dönüşün sonunda Medine’ye geri gider. Böylece asıl yurt, doğulan yer değil; seçilen yer olur. Mekke simgesel olarak kutsal kalır: köklerin ve geçmişin temsili. Kâbe’nin kible olarak belirlenmesi, bu dönüşümün işaretidir. Yurt artık yaşanılan değil; hatırlanan ve yönelinen mekândır. Hicret, yalnızca coğrafi bir göç değil; benliğin yeniden doğuşudur. Ancak her göç gibi hicret de bir çelişki taşır: İnsan, ayrıldığı yeri kutsamadan yeni bir yere yerleşemez. Terk ettiği yere bağını sembolik olarak korur; böylece ayrılığı katlanılır hâle getirir.

Müslüman göç anlatılarında bu mitolojik yapının izleri hâlâ güçlüdür. Zorunlu ya da gönüllü göç, çoğu zaman “hicret” olarak meşrulaştırılır. Göçmen kendini zulümden kaçan, daha iyi bir yurt arayan biri olarak konumlandırır. Başarılı göçmen, doğduğu yeri kutsar ama oraya dönmez; köklerini inkâr etmez, fakat artık başka bir toprakta yeşerir. Kutsal olan artık “dönülen yer” değil, “yönelinen yer”dir. Kâbe’nin kible olarak kalması, bu sembolik dönüşümün en güçlü ifadesidir: göçmen geçmişine dönmez; ama yüzünü geçmişine çevirir. Muhammed’in hicreti, bu nedenle yalnızca tarihsel bir anlatı değil; değişim, dışlanma, yeniden doğuş ve yurdu yeniden kurma mücadelesini anlatan evrensel bir hikâyedir. Her göçmen, bir anlamda kendi hicretini yaşar. Ve her dönüş, tam anlamıyla bir dönüş değildir; çünkü dönen, artık giden değildir.

Muhammed’in göçü, öncelikle bir kurtuluş hikâyesidir. Canını kurtarmak için Medine’ye gider; hicret, bu anlamda hayatta kalmanın

koşuludur. Aynı zamanda hicret bir kahramanlık anlatısıdır: kendini yok etmek isteyenlerden kaçmayı başarır, ardından kendisine inananları da kurtarır. Üstelik yalnızca fiziksel bir kurtuluş değil, toplumsal bir yükseliş de sağlar; Medine’de yeni bir düzen kurulur, hiyerarşiler yeniden yazılır. Bu mitolojik yapı, Anadolu’dan Avrupa kapılarına dayanan göç hikâyelerinde de açıkça görülür. Yoksulluktan, gelecek umutsuzluğundan, çaresizlikten kurtulmak için yola düşenler, göçü bir kurtulma hamlesi olarak kurgularlar. Bu nedenle bizim göç mitolojilerimizde “kurtulma” ve “kurtarma” merkezi bir yer tutar. Almanya’ya geldiğinde toplumsal hiyerarşinin en alt basamaklarına itilen Antep’li bir işçi, aynı anda bir kahraman/kurtarıcı fantezisine tutunarak kendini var eder. Bu fantezi, bir yandan ağır bir yük taşır; diğer yandan dengeleyici bir işlev görür. Kişiye yücelik ve kudretlilik hissi sunar. Göçmenin “buradayım ama değersiz değilim” demesinin yollarından biridir bu. Ancak burada kritik bir çelişki vardır. Aileler çocuklarını çok uzaklara, çoğu zaman “kurtarıcı” sıfatıyla gönderirken, o çocuk aynı zamanda aile adına kendini feda etmek üzere seçilmiş olur. Kurtarıcı ambalajı açıldığında, içinden çoğu zaman mağdur, kurban ve feda edilmiş bir özne çıkar. Kahramanlık fedakârlıkla; fedakârlık da sessiz bir yoksunlukla iç içedir. Bu dinamiğin gelişimsel bir karşılığı da vardır. Otonomi sürecinde çocuk, anneden uzaklaşabilmek için yücelik ve muktedirlik fantezilerine ihtiyaç duyar. Çünkü otonomi arzusu kadar, otonomi korkusu da vardır. Motorik olarak gelişen, anneden uzaklaşan çocuk “annesiz de başarabilirim” fantezisi sayesinde bu tedirginliği aşar ve yol alır. Gurbete gidenler de benzer biçimde, yolculuk ve yabancılık korkularını kurtarıcı/kahramanlık fantezisiyle dengeleler. Bu fantezi olmasaydı, ayrılığın, belirsizliğin ve değersizleştirmenin yükü katlanılamaz olurdu. Bu nedenle kurtulma ve kurtarma anlatıları, yalnızca ideolojik değil; ruhsal olarak da hayatta kalmayı mümkün kılan yapılarıdır. Ama

bedeli vardır: kahraman olan, çoğu zaman kendini en sona koyar. Ve bu bedel, yıllar sonra analiz odasında sessizce konuşmaya başlar.

Kolektif kültürler, otonomiye ve bireyleşmeye sınırlı ölçüde izin verir. Bizim kültürümüzde aile yalnızca duygusal bir yapı değil; aynı zamanda ekonomik, siyasal ve sosyal bir birimdir¹². Ailenin bir birim olarak varlığını sürdürebilmesi için bireysel olan çoğu zaman sınırlandırılır. Bireyden beklenen, kendini değil bütünü korumasıdır. Buna rağmen kolektif kültürlerde bireyleşmenin sızabildiği bazı alanlar vardır: lakaplar, aşk ve göç. Lakaplarda o kişiye ait bir özellik vardır ve çok özel yapar kişiyi. Kör Hasan, Deli Raziye gibi. Kişi aile içindeki rolünden sıyrılıp özgül bir (negatif) kimlik kazanır. Aşk, gencin ailesinin değil, kendi seçtiği kişiyle birlikte olma kararıdır; yani kolektifin değil bireyin iradesinin öne çıkmasıdır. Göç de benzer biçimde bireyselleştirici bir deneyimdir. Göçmen, gittiği ülkede kararlarını vardığı yerin koşullarına göre vermek, bireysel sorumluluk almak zorundadır. Ancak göç her ne kadar fiziksel ve coğrafi bir ayrılık olsa da psikolojik ayrılık çoğu zaman gerçekleşmez. Kişi ailesiyle olan bağını iç dünyasında sürdürür. Bu nedenle tam anlamıyla otonomi ve bireysellik, çoğu zaman yoğun suçluluk duyguları üretir. Başka bir deyişle, bu kültürel bağlamda otonomi, suçluluk olmadan başarılamaz.

Bir hastam Amerika’daki bir üniversiteden çok iyi bir iş teklifi alıyor. Yıllardır defalarca yaptığı başvurular nihayet olumlu sonuçlanmış. Analizde onun sevincine ve başarısına tanıklık ederken, kendi karşıtımda belirgin bir tedirginlik hissediyorum. Bu duyguyu seansa taşıdığımda, hastam aslında gitmek istemediğini söylüyor. Amerika-Türkiye arasındaki mesafenin çok uzak olduğunu, bu uzaklığın onu korkuttuğunu ifade ediyor. Çalışma ilerledikçe şu netleşiyor: bu kadar uzağa gitmek, onun ruhsallığında anneyi terk etmekle eşdeğer. Amerika,

yalnızca bir ülke ya da kariyer fırsatı değil; anneden, kökenden ve suçlulukla kurulan bağdan kopuşun simgesi hâline geliyor. Bu noktada, karşıaktarımın tek yönlü olmadığını da düşünmek gerekiyor. Benim yaşadığım tedirginlik, yalnızca hastanın ayrılık kaygısına tanıklık etmekten kaynaklanmıyor olabilir. Terapinin yarım kalma ihtimali, terk edilme teması benim için de devreye giriyor. Yani bu tedirginlik, bir yandan hastanın bana yansıttığı ayrılık ve suçluluk duygularıyla özdeşleşmemin sonucu olabilir; diğer yandan benim de anne figürüyle özdeşleştiğim, “bırakılan” konuma yerleştiğim bir karşıaktarım tepkisi olabilir. Bizim ilişkimize dair daha başka konular da var kuşkusuz. Hastanın anneden ayrılma korkusu, terapötik ilişkinin kesintiye uğrama ihtimali, benim kendi ayrılık ve bırakılma temalarıyla temasım. Dolayısıyla burada mesele yalnızca bir iş teklifine “gitmek ya da gitmemek” değildir. Asıl çatışma, otonominin bedelinin suçluluk, kayıp ve ilişkinin kesintiye uğrama ihtimali olmasıdır. Analitik süreç, bu bedelin kime ait olduğu, kimin duygusunun kime taşındığı ve bu ayrılığın nasıl temsil edildiği üzerine düşünmeyi mümkün kılar. Amerika’ya gitmek, yalnızca bir kariyer hamlesi değil; “kendi filminde oynamak” anlamına geliyor. Ve bu, ağır bir suçluluk duygusunu tetikliyor. Burada suçluluk üzerinden kurulan bağlanma (Schuld-gebundene Objektbeziehung) devreye giriyor. Anneye, babaya, aileye, devlete, Tanrı’ya borç ve vazife üzerinden sosyalleşmiş kişiler için bu borcu ödemekten kaçınmak—bireysel başarı elde edilse bile—içsel olarak bir başarısızlık duygusu yaratabiliyor. Çünkü bu kültürde “başarılı olmak” yalnızca mesleki ya da bireysel bir kazanım değildir; aynı zamanda iyi evlat, itaatkâr kul, vatanına bağlı yurttaş olma anlamını da taşır. Bu rolleri askıya almak, otonomi kazanmak pahasına, suçluluk ve korkuyu göze almayı gerektirir. Kısacası, otonomi bu bağlamda özgürleştirici olduğu kadar acı verici, korkutucu ve suçluluk yüklü bir hikâyedir. Ve çoğu zaman, insanın ne kadar ileri gidebileceğini belirleyen şey yeteneği ya da fırsatı değil; bu suçluluğa ne kadar dayanabildiğidir.

Kadınlar, göçmen olarak

Antik çağdaki bazı mitolojiler Türklerin göç deneyimiyle de örtüşür. Türkiye’den göç edenler yalnızca erkekler değildir. İlk göç dalgasıyla birlikte çok sayıda kadın da göç etmiştir. Aile birleşimi yoluyla kısa süre içinde eşler ve kız çocukları Almanya’ya getirilmiş, böylece onlar da göçmen hâline gelmiştir. Kadınlar ya bağımsız olarak ya da eşleriyle birlikte çalışmak için, kimi zaman da ailenin ev içindeki bütünlüğünü sürdürmek amacıyla göç ederler. Erkeklerin göçünü kolaylaştırmak üzere kadınlar çoğu zaman “arkadan getirilir” ya da kadınlar memlekette kısa süreli tatiller sırasında evlendirilir ve ardından eşlerinin yanına alınır. Bazı durumlarda ise kadınlar evlendikleri erkekleri kendileri yanlarına getirirler. Evliliğin göç bağlamında çok kısa sürede gerçekleşmesi, Salman Akhtar’ın¹³ genel bir ifadeyle belirttiği gibi, “aceleci ve yetersiz nesne seçimi”nin bir sonucu olabilir ve vatan kaybının yarattığı yasla baş edebilmek için manik bir savunma biçimini alabilir. Bu durumda evlenen kadın, kaybedilen nesnenin yerine geçen bir ikâme hâline gelir.

Antik tarihçi Peter Spahn¹⁴, Antik Çağ’da yaşandığı aktarılan çarpıcı bir olaya dikkat çeker: elli Mısırlı kadın, iradeleri dışında düzenlenen evliliklerden kaçtıkları için Avrupa’daki bir ülkeye sığınma talebinde bulunurlar. Bugün benzer olayları bir gazetede okuyabiliriz ya da radyo haberlerinde duyabiliriz; yalnızca sayının yuvarlaklığı kulağa biraz yabancı gelebilir. Spahn bu anlatıyı, MÖ yaklaşık 463 yılında Atina’da ilk kez sahnelenmiş olan Yakaranlar (*Die Schutzfliehenden*) adlı tragedya dayandırır. Söz konusu elli kadın, yani Danaidler—Mısır kralı Danaos’un kızları—zorla evlendirilmeye karşı çıkarak Yunanistan’daki Argos kentine kaçarlar. Orada, koyu ten renkleri ve yabancı giysileriyle hemen dikkat çekerler. Kendilerini, soy ataları saydıkları ve sığınmacıların ve misafirlik hakkının tanrısı olan Zeus’a dayandırır. Sığınma haklarını kabul ettirebilmek için yalnızca krala değil, tanrılara bile toplu intiharla

13 Salman Akhtar, *Immigration und Identität*, çev. Bettina Malka-Igelbusch (Gießen: Psychosozial Verlag, 2007), s. 54.

14 Peter Spahn, “Fremde und Metöken in der athenischen Demokratie,” içinde: *Mit Fremden leben*, haz. Alexander Demandt (München: C. H. Beck, 1995).

tehditte bulunurlar: hakları korunmazsa, kutsal mekânda tanrı heykellerine kendilerini asacaklarını ilan ederler.¹⁵ Böylece Argos kralı ağır bir ikilemele karşı karşıya kalır. Eğer kutsal sığınma hakkını çiğnerse, Danaos'un kızları takipçilerinin eline düşecek ve kendisi de büyük olasılıkla tanrıların gazabına uğrayacaktır. Ancak kalıcı sığınma hakkı tanırsa, bu kez Mısırlıların saldırısını göze almak zorunda kalacaktır. Kral, kararı halka bırakır; yapılan halk oylaması sonucunda kadınlara sığınma hakkı tanınır.

Julia Kristeva¹⁶ da Danaidler örneği üzerinden kadınların başka bir ülkede sürgün arayan ilk figürler olduğunu ayrıntılı biçimde ele alır: “Kültürümüzün başlangıcında ortaya çıkan ilk yabancılar kadınlardır. Aiskhylos'un *Yakaranlar* adlı eserinde betimlenen bu Mısırlı Danaidler, Argos'a sığınma talebiyle gelirler. Kadınlar, ataları olan ana figür İo tarafından daha önce yürünmüş bir yolu izlerler. Göçte çifte yabancılik yaşarlar: bir yandan Argos'ta yabancıdırlar; diğer yandan zorla evlendirilmekten kaçan kadınlar olarak kendi toplumsal düzenlerinin de dışına düşmüşlerdir.

Göç söz konusu olduğunda çoğu zaman yetişkinlerden bahsedilir. Oysa çocukların da göçü vardır. Ancak göçün nasıl algılandığı ve nasıl yaşandığı, büyük ölçüde göç edilen yaşa bağlıdır. Çocuk için göç, yetişkininkiyle aynı anlamı taşımaz; çünkü çocuk göçe karar veren özne değildir. Çocuklar göç kararını vermezler; yetişkinlerin kararına tâbidirler. Bu nedenle çocukların göçü, irâdî bir yer değiştirmeden çok, başkalarının aldığı bir kararın sonuçlarına katlanma hâlidir. Bu yönüyle çocuk göçü, kimi zaman sürgün deneyimine benzer. Çocuk, bildiği dünyadan koparılır; dilini, oyunlarını, arkadaşlarını, tanıdık ritimleri geride bırakır. Ne neden gittiğini tam olarak bilir ne de neyle karşılaşacağını. Yetişkin için göç, çoğu zaman umut, kaçış ya da yeniden başlama fantezileriyle anlamlandırılabilir. Çocuk içinse göç, daha çok anlamlandırılmayan bir kayıp olarak yaşanır.

Çocuğun dünyasında sürekliliği sağlayan figürler, mekânlar ve tekrarlar kesintiye uğrar. Bu kesinti, çocuğun benlik örgütlenmesini doğrudan etkiler. Bu nedenle çocuk göçü, yalnızca “aileyle birlikte taşınma” olarak görülemez. Çocuk, göçte nesnesini, dilini ve dünyasını aynı anda kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Ve bu kayıp, karar sürecine katılmamış olmanın yarattığı çaresizlik duygusuyla birleştiğinde, göç çocuk için sessiz ama derin bir ruhsal yük hâline gelir.

Her yabancılik aynı değildir

Her göçmen, göç sonrasında yeni bir kimlik edinir: yabancı. Ancak her yabancılik aynı değildir. Yabancılığın nasıl yaşandığı, gidilen ülkeyle kurulan kültürel ortaklıkların derecesine bağlıdır. Ortak bağlamlar arttıkça yabancılik daha kolay tolere edilir; ortaklıklar azaldıkça hem yabancılik duygusu hem de kabul görmeme deneyimi yoğunlaşır. Örneğin Batı kültüründen gelen biri Almanya'da genellikle daha az zorlanır. Bunun nedeni yalnızca ekonomik değil; Batılılık, dinsel benzerlikler, komşuluk ilişkilerinden doğan tarihsel temaslar ve paylaşılan gündelik pratiklerdir. Bir Latin Amerikalı ya da Çek, Hristiyanlık üzerinden dinsel bir ortaklık kurabilir; aynı kilisede buluşabilir, dini ritüelleri birlikte yaşayabilir. Bir Japon ise Almanya'yla “zengin ülke” olma üzerinden farklı bir ortaklık kurabilir. Tüm bu örnekler, farklı derecelerde yabancılik üretir. Yabancılik tek biçimli değildir; bağlama göre değişir.

Yabancıların kim olduğu, soruyu hangi anlamda sorduğumuza da bağlıdır. Bu konuda Alman filozof Bernhard Waldenfels¹⁷, “yabancı” olgusunun fenomenolojisini ayrıntılı biçimde ele alır. Waldenfels'e göre yabancı, öncelikle ben'in dışında olandır; bu anlamda iç-dış ayrımıyla ilişkilidir. Aynı zamanda yabancı, öteki'ye ait olandır; yani “ben-sen” ayrımını, kimin kime ait olduğu ya da kimin sahiplenildiği sorusunu gündeme getirir. Bir başka düzeyde yabancı, garip ve tanıdık olmayan, yani bilmediğimizdir.

15 Şahap Eraslan, “Die Suche nach einer gemeinsamen Sprache,” *Psychosozial*, Sayı 35 (2012).

16 Julia Kristeva, *Fremde sind wir uns selbst*, çev. Johanna Naumann (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990), s.51, 54.

17 Bernhard Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2006), s. 111.

Yabancı'nın yabancılığını anlamaya çalışırken, kaçınılmaz olarak kendimizden yola çıkarız: kendi bilgimizden, duygularımızdan ve deneyimlerimizden. Yabancı olanı, kendi yaşantılarımıza tercüme edebildiğimiz ölçüde tanıdık hâle getirir; böylece onun yabancılığını azaltarak anlamaya çalışırız. Örneğin bir kişi, hiç yaşamadığımız bir durumdan—diyelim ki bir gemi yolculuğunda yaşadığı çaresizlikten—söz ettiğinde, bu deneyim bize yabancıdır. Ancak biz, kendi hayatımızda yaşadığımız başka bir çaresizlikle bu anlatıyı ilişkilendirebildiğimiz ölçüde onu anlayabiliriz. Gemiye bilmeyiz ama çaresizliği biliriz.

Göçmen, göçtüğü yerde kimi zaman “tanıdık bir yabancılık” yaşar. Yani durum tanıdık, bağlam yabancıdır. Örneğin bir doktor randevusu var. Daha önce doktora gitmiştir; muayene olmak, bekleme odası, soru-cevap düzeni tanıdık deneyimlerdir. Ancak gideceği doktoru tanımaz; üstelik bu ülkenin sağlık sistemine de yabancıdır. Tanıdık bir sahne ama yabancı bir düzen. Göçte sıkça karşılaşılan bu tür tanıdık yabancılıklar, bazı sorunların tercüme edilerek aşılabilmesini mümkün kılar. İnsan, bildiği bir deneyimi yeni bağlama uyarlayarak ilerler. “Doktor” fikri tanıdık; yalnızca nasıl randevu alınacağı, nasıl konuşulacağı, hangi belgelerin gerektiği yeniden öğrenilir. Bu nedenle göçmen, her yabancılığı sıfırdan yaşamaz; bazı alanlarda önceden bildiklerini kullanarak yön bulabilir. Ancak bu tanıdıklık, tam bir rahatlık sağlamaz. Çünkü tercüme her zaman eksiksiz olmaz. Kültürel farklar, dil nüansları ve kurumsal işleyişler tanıdık olanı yeniden yabancılaştırabilir. Yine de “tanıdık yabancılık”, göçmenin tamamen bilinmeyenle karşı karşıya kaldığı durumlardan farklıdır. Burada kişi, yabancılığı yönetebilir, kısmen kontrol altında tutabilir. Bu nedenle göç deneyimi, yalnızca radikal yabancılıklardan değil; aynı zamanda bu tür ara hâllerden, yani tanıdık ile yabancı arasındaki geçiş alanlarından oluşur. Göçmenin gündelik hayatta ayakta kalabilmesi, büyük ölçüde bu tanıdık yabancılıkları fark edebilmesine ve onları tercüme edebilme kapasitesine bağlıdır.

Waldenfels bu noktada “radikal yabancı” kavramını ortaya koyar. Radikal yabancılık, anlatılanı kendi deneyimlerimize hiçbir biçimde aktaramadığımız durumları ifade eder. Bazı yaşantıların bizde karşılığı yoktur; örneğin doğum yapmak ya da başkasının yaşadığı özgül bir bedensel deneyim. Anlamaya çalışabiliriz, empati kurabiliriz; fakat bu deneyimler yine de yabancı olarak kalır. Radikal yabancı, insana kendi sınırlarını—daha doğrusu sınırlı bir varlık olduğunu—hatırlatır. Bunun olmadığı bir konum, Waldenfels'e göre ancak tanrısal bir konumdur: her şeyi bilen, anlayan ve gören.

Aidiyet de bu bağlamda yabancılıkla iç içedir. Bir grubun parçası olmak ya da olmamak, başlı başına bir yabancılık deneyimi üretir. Yabancı, çoğu zaman “biz”in dışındadır: bizim ailemizin, mahallemizin, milletimizin, dinimizin dışında kalan. Ancak “yabancı” sözcüğü, yalnızca tanıdık olmamayı değil, farklı olmayı da kapsar. Bu nedenle yabancılık, basit bir bilinmezlikten çok, daha geniş ve katmanlı bir anlam taşır. Kısacası, yabancılık tek bir deneyim değildir. Kültürel bağlamlar, tarihsel ilişkiler, din, sınıf ve güç konumları yabancılığın derecesini belirler. Ve her yabancılık, aynı şekilde yaşanmaz.

Yabancı kimdir?

Vardığımız yer bize yabancı olabilir: diliyle, kültürüyle, adetleriyle. Ama aynı anda biz de vardığımız yerin yabancısı oluruz. Yabancılık tek taraflı bir hâl değildir; karşılıklıdır, ilişkiseldir. Yabancı, yalnızca “oraya gelen” değildir; aynı zamanda “orada karşılanan”dır. Georg Simmel¹⁸, dost-düşman ayrımını tüm toplumsallaşma biçimlerinin arketipik düzeneklerinden biri olarak ele alır. Ona göre “biz”, ancak bir “siz” varsa mümkündür. Biz, kendimizi öteki üzerinden tanımlar, hatta var ederiz. Bu anlamda “biz”, sandığımız kadar bağımsız değildir; varlığını karşısındaki konuma borçludur.

Göçle birlikte bu ayırım daha da belirginleşir. Uzun süre herkesin Sünni ve Türk olduğu bir yerde etnik kimlik fark üretmez; çünkü fark görünmezdir. Ancak bir “siz” ortaya çıktığında—başka bir dil, başka bir din, başka bir bedenden alana girdiğinde—“biz” birden keskinleşir. Sınırlar çizilir, aidiyetler sertleşir. Bu noktada Zygmunt Bauman, Simmel’e yaklaşır. Bauman’a göre¹⁹ toplumlar, dost ve düşman ayırımını sürdürebildikleri sürece kendilerini koruyabilirler. Ben-sen, biz-siz ayımları bu anlamda kaçınılmazdır. Düşmanla araya mesafe konulabilir; ondan uzak durulabilir, sınır çizilebilir. Düşman, konum olarak nettir. Ancak Bauman’a göre²⁰ mesele yalnızca dost ve düşmandan ibaret değildir. Bir de yabancı vardır. Yabancı ne bütünüyle dışarıdadır ne de tam anlamıyla içeride. Simmel’in ifadesiyle yabancı, bugün gelip yarın giden kişi değildir; kalandır ve işte bu kalıcılık, “biz”in sınırlarını karmaşıklaştırır. Çünkü yabancı ne düşman kadar uzaktadır ne de dost kadar yakındır. Arada durur. Ve tam da bu aradalık, huzursuzluk üretir. Ötekiyle karşılaşmak yalnızca ötekiyi tanımak anlamına gelmez; aynı zamanda kendi olanın çözülmesi demektir. Kendi doğal saydığımız şeyler sorgulanır hâle gelir. Zaman algısı buna iyi bir örnektir. Biz zamanı çoğunlukla bir çizgi olarak düşünürüz: dün çizginin solundadır, bugün ortada, yarın sağdadır. Yazı yönümüzle uyumlu, bize son derece doğal gelen bir metafordur bu. Ama Çin yazısıyla karşılaştığımızda bu doğallık bozulur. Yazı yukarıdan aşağıya doğru akar. Onların dünü yukarıda başlar, yarını aşağıdadır. Bir anda fark ederiz ki “doğru” sandığımız şey evrensel değildir. Doğrular çoğullaşır. Yabancıyla karşılaşma tam olarak budur: sadece başkasıyla değil, kendi doğallıklarımızla da yüzleşmek. Bu nedenle her yabancılık aynı değildir. Bazıları geçicidir, bazıları kalıcıdır. Ve kalan yabancı, bizi olduğumuzdan daha karmaşık hâle getirir.

Bazı göçler yalnızca mekânsal değil; başka semboller sistemlerine, başka dillere, başka alfabelere yapılan geçişlerdir. Bu nedenle ötekiyle karşılaşmanın radikalliği, göçmeni şuna zorlar: artık dünyanın merkezinde olmadığını kabul etmeye. Yabancı, bu anlamda yalnızca dışarıdan gelen değil; merkez kaybının adıdır.

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir meseledir. Ne kadar anlatılırsa anlatılsın ne kadar kuramsallaştırılırsa kuramsallaştırılsın, her zaman eksik kalan bir şey olur. Çünkü göç, yalnızca sözcüklerle taşınabilen bir deneyim değildir; bedende, hafızada, dilde ve suskunlukta biriken bir yaşantıdır. Eksik kalanlar... Ataol Behramoğlu, *Ne Anlatır Yunan Şarkıları* adlı şiirinde bunu çarpıcı biçimde dile getirir: “*Sanki hep anlatılmayan bir şey kalmıştır / İçimizi ne kadar döksek de.*”

Bu dizeler, göç deneyiminin özünü yakalar. Anlatılanların ardında her zaman anlatılmayan bir tortu kalır. Ne kadar konuşulsa da ne kadar hatırlansa da, bir fazlalık değil, bir eksiklik hissi eşlik eder anlatıya. Göç, tam da bu nedenle bitmeyen bir hikâyedir: söylenenlerle değil, söylenemeyenlerle varlığını sürdürür. Göçmen anlatıları çoğu zaman yolculukları, kayıpları, başarıları ve hayal kırıklıklarını kayda geçirir ama geride kalan, çoğu zaman dile gelmeyendir: kokular, sesler, ilk bakışlar, yarım kalan cümleler, çocukluk tonları, anadilin suskunluğu... Bu yüzden göç, yalnızca anlatılan bir tarih değil, aynı zamanda eksik kalan bir hafızadır. Belki de göçün en sahici tanımını buradadır: ne kadar anlatırsak anlatalım, içimizi ne kadar dökersek dökelim, hep anlatılmayan bir şey kalır.

*Şahap Eraslan

Psikanalist ve eğitim analistidir.
Berlin, Almanya’da yaşamaktadır.
E-posta: eraslansahap@web.de

19 Zygmunt Bauman, *Moderne und Ambivalenz* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992).

20 Zygmunt Bauman, *Die Angst vor den Anderen. Ein Essay über Migration und Panikmache* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2016).

DİS, HATLAR, DİS, HATLAR

Göç ve Kökler

